

Een vertrouwd adres

Een vertrouwd adres

Opvattingen van Turkse en Marokkaanse ouders
over kinderopvang

Masterthesis
Vraagstukken van Beleid en Organisatie
Universiteit Utrecht

Laila Faulk

Begeleidster
Prof.dr. Tanja van der Lippe, Universiteit Utrecht

Utrecht, juli 2006

© Laila Faulk, Leiden 2006
Zet- en binnenwerk: SCP-redactie
Omslagfoto: Helen Cats, Amsterdam
Omslagontwerp: Bureau Stijl zorg, Utrecht

ISBN10 90-377-0289-9
ISBN13 978-90-377-0289-7
NUR 740

Voorwoord

Deze plaats wil ik gebruiken om de mensen te bedanken die de totstandkoming van deze masterthesis mede hebben mogelijk gemaakt.

Allereerst gaat mijn dank uit naar prof.dr. Tanja van der Lippe, mijn scriptiebegeleider aan de Universiteit Utrecht. Van haar kennis en commentaar ik veel geleerd en de gesprekken over mijn scriptievorderingen heb ik mede door haar enthousiasme en interesse als zeer positief ervaren. Ook wil ik drs. Petra van Werkhoven, de tweede scriptielezer vanuit de universiteit, bedanken.

Dr. Rob Gilsing, mijn stagebegeleider bij het Sociaal en Cultureel Planbureau, wil ik in het bijzonder danken. Allereerst voor het bieden van de mogelijkheid een onderzoekstage binnen het SCP te verrichten – waarvan deze thesis de verslaglegging is – en voor het kunnen leren van de aanwezige expertise, maar daarnaast vooral voor de geweldige tijd die ik bij het SCP heb (gehad). Door het mij betrekken bij de onderzoeksgroep, door zijn ‘voorstelrondje’ binnen het hele SCP, door het feit dat zijn deur altijd voor mij open stond en doordat hij (in de eerste week) zelfs af en toe mee is gaan lunchen! heb ik mij zeer snel thuis gevoeld. Zijn inzichten, ervaring, positieve kijk en vertrouwen hebben zeer stimulerend gewerkt en ik ben dan ook heel blij dat hij deze met mij heeft gedeeld.

Ook alle collega's van de onderzoeksgroep Emancipatie, Jeugd en Gezin wil ik heel erg bedanken voor hun getoonde belangstelling, voor hun aanmerkingen op mijn onderzoeksopzet en voor het feit dat ik mij zo welkom heb gevoeld tijdens mijn stage. Natuurlijk geldt ditzelfde ook voor de andere medewerkers van de vijfde, zesde en zevende verdieping. Richard van den Brink wil ik bedanken voor de tijd die hij heeft besteed aan het maken van dit mooie boekwerk en Henriëke voor de titelsuggestie.

Zonder alle moeders en de vader die hebben meegewerkt aan het onderzoek, zou deze thesis er niet zijn geweest. Ik kan hen niet allemaal persoonlijk bedanken en met naam noemen, mede ook door de anonimiteit, maar ik wil hen vanaf deze plaats laten weten dat ik de medewerking, tijd, openhartigheid en gastvrijheid waarmee ik ben ontvangen, zeer op prijs heb gesteld. Heel hartelijk dank voor het willen delen van jullie ideeën en ervaringen! Daarnaast zijn jullie Turkse koekjes en Marokkaanse thee natuurlijk een bonus geweest tijdens dit onderzoek. Ook de leidsters van de kinderdagopvang en buitenschoolse opvangcentra en de voorzitters van Turkse en Marokkaanse verenigingen die mij in contact hebben gebracht met ouders wil ik voor hun tijd en moeite bedanken.

Tot slot wil ik mijn moeder en haar partner bedanken voor hun steun het afgelopen jaar en wil ik hen en al mijn lieve vrienden die mij hebben bijgestaan bij ‘de laatste loodjes’ hiervoor bedanken. Jullie zijn super!

Laila Faulk
Leiden, juli 2006

Figuren- en tabellenlijst

Figuur 2.1 Conceptueel model arbeidsverdeling

Figuur 2.2 Conceptueel model Uitbesteding van zorgtaken

Figuur 2.3 Conceptueel model Type kinderopvang

Tabel 4.1 Respondentenoverzicht

Tabel 5.1 Arbeidsmarktparticipatie respondenten

Box 5.2 Invloed van sociale omgeving op arbeidsmarktparticipatie

Tabel 6.1 Kinderopvanggebruik respondenten

Box 6.2 De keuze voor formele opvang

Box 6.3 Kinderopvanggebruik: beïnvloed door de omgeving?

Tabel 6.4 Redenen voor geen gebruik van formele opvang door sociale omgeving

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Figuren- en tabellenlijst	6
1 Inleiding	11
2 Theoretisch overzicht	17
2.1 Sociaal-economische hulpbronnen	18
2.1.1 Rationele keuzetheorie, bounded rationality en satisficing	18
2.1.2 Ruiltheoretische benadering en de <i>new home economics</i>	19
2.1.3 Monetaire en tijdsrestricties	20
2.2 Normen en waarden	21
2.2.1 Roltheorie en normen	21
2.2.2 Preferentietheorie	24
2.2.3 Ouderschapsnormen	25
2.3 Sociaal kapitaal en netwerken	26
2.3.1 Wat is sociaal kapitaal?	27
2.3.2 Hoe werkt sociaal kapitaal?	27
2.3.3 Netwerken en vertrouwen	30
2.4 De theorieën samengevoegd	31
2.4.1 Arbeidsverdeling	31
2.4.2 Uitbesteding zorgtaken	34
2.4.3 Type kinderopvang	36
3 Empirisch bevindingen	39
3.1 Arbeidsverdeling	39
3.1.1 Hulpbronnen, achtergrondkenmerken en arbeidsverdeling	39
3.1.2 Migratieachtergrond en arbeidsverdeling	41
3.1.3 Opvattingen, normen, waarden en arbeidsverdeling	41
3.1.4 Religie en arbeidsverdeling	42
3.2 Uitbesteding van zorgtaken	43
3.2.1 Hulpbronnen, achtergrondkenmerken en uitbesteding	44
3.2.2 Opvattingen, normen, waarden en uitbesteding	45
3.3 Kinderopvangvormen	45
3.3.1 Hulpbronnen, achtergrondkenmerken en kinderopvangvormen	46
3.3.2 Opvattingen, normen, waarden en kinderopvangvormen	48
3.3.3 Redenen om niet voor formele kinderopvang te kiezen	48
3.4 De empirische gegevens samengevat	49
3.4.1 Wat weten we al?	49
3.4.2 Welke informatie ontbreekt nog?	50

4 Onderzoeksopzet	52
4.1 Onderzoeksvragen	52
4.1.1 Probleemstelling	52
4.1.2 Deelvragen	53
4.2 Onderzoeksmethoden	54
4.2.1 Kwalitatief onderzoek	54
4.2.2 Operationalisering	55
4.3 Keuze voor respondenten	56
4.3.1 Turkse en Marokkaanse ouders	56
4.3.2 Gebruikers en niet-gebruikers	58
4.3.3 Nederlandssprekende ouders	58
4.3.4 Vaders en moeders	58
4.4 Respondentenwerving	59
4.4.1 Kinderopvanginstellingen	59
4.4.2 Scholen	60
4.4.3 Marokkaanse en Turkse organisaties	60
4.4.4 Geïnterviewde ouders	61
5 Arbeidsverdeling: de onderzoeksresultaten	64
5.1 Feitelijke arbeidsverdeling	64
5.1.1 Arbeidsmarktparticipatie en beroep	65
5.1.2 Verdeling taken binnenshuis	66
5.1.3 Arbeidsverdeling: patronen	67
5.2 Sociaal-economische hulpbronnen en achtergrondkenmerken	68
5.2.1 Opleidingsniveau	68
5.2.2 Huishoudsamenstelling	69
5.3 Migratiegeschiedenis en arbeidsverdeling	70
5.4 Hulpbronnen, migratie en arbeidsverdeling samengevat	71
5.5 Opvattingen over arbeidsverdeling	72
5.5.1 Religie en arbeidsverdeling	72
5.5.2 Preferenties en arbeidsmarktparticipatie	74
5.5.3 Opvattingen uit de sociale omgeving	76
5.5.4 Huishoudelijke taken: wat is 'normaal'?	78
5.5.5 Opvattingen en arbeidsverdeling samengevat	79
5.6 De onderzoeksresultaten van arbeidsverdeling in vogelvlucht	80
6 Kinderopvanggebruik: de onderzoeksresultaten	83
6.1 Feitelijk uitbestedingspatroon	83
6.2 Sociaal-economische hulpbronnen, achtergrondkenmerken en kinderopvanggebruik	84
6.2.1 Opleidingsniveau	85
6.2.2 Arbeidsparticipatie	85
6.2.3 Inkomen	85
6.2.4 Huishoudsamenstelling	86

6.2.5 Sociale omgeving	86
6.2.6 Sociaal-economische hulpbronnen en achtergrondkenmerken in het kort	87
6.3 Opvattingen, normen, voorkeuren: zorgtaken wel of niet uitbesteden?	88
6.3.1 Religie	88
6.3.2 Eigen opvattingen	89
6.3.3 Opvatting van de omgeving	91
6.3.4 Familie en vrienden: waarom zien zij af van kinderopvanggebruik?	92
6.3.5 De invloed van opvattingen, normen en voorkeuren samengevat	93
6.4 Normen, sociaal kapitaal en vertrouwen: welk type kinderopvang?	93
6.4.1 (Schoon)moeder of kinderdagverblijf?	94
6.4.2 Gastouders	96
6.4.3 Sociaal kapitaal en vertrouwen samengevat	97
6.5 Belangrijke criteria voor de keuze van formele kinderopvang	98
6.5.1 Overzicht van criteria	98
6.5.2 Betalingswijze	99
6.5.3 Afkomst kinderen en leidsters	100
6.6 Gebruik van buitenschoolse opvang	101
6.6.1 Waarom wel of geen buitenschoolse opvang?	102
6.6.2 Welke buitenschoolse opvang? Belangrijke (culturele) aspecten	104
6.7 Kinderopvanggebruik samengevat	106
7 Conclusies en aanbevelingen	110
7.1 Conclusies	110
7.2 Beleidsaanbevelingen	112
7.3 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek	115
Geraadpleegde literatuur	117
Bijlage 1 Achtergrondinformatie respondenten	119
Bijlage 2 Itemlijst interviews	121

1 Inleiding

Achtergrond

De laatste jaren is kinderopvang een veelbesproken thema in Nederland. Zowel in politiek Den Haag, waar de aanwezigheid van voldoende kinderopvangvoorzieningen wordt gezien als een van de voorwaarden voor het verhogen van de arbeidsparticipatie van vrouwen, alsook in het dagelijkse leven van ouders, waarbij het gaat om kwesties over het wel of niet kunnen of willen uitbesteden van de zorgtaken van kinderen, over de kwaliteit, prijs, toegankelijkheid en vorm van te gebruiken kinderopvang.

Relatief laat in vergelijking met andere landen, is kinderopvang in Nederland voor het eerst op nationaal beleidsniveau geregeld in 1990 met invoering van de *Stimuleringsmaatregel Kinderopvang*. Tot 1995 is deze maatregel van kracht geweest, waarbij werd uitgegaan van een gezamenlijke financiële verantwoordelijkheid van ouders, overheid en bedrijfsleven. Daarna is het beleid gedecentraliseerd naar gemeenten (Van IJzendoorn et al. 2004: 17). Al die jaren was kinderopvang een aanbodgestuurde voorziening, waarbij ouders in aanmerking konden komen voor particuliere plaatsen, gesubsidieerde plaatsen, szw-plaatsen en werkgeversplaatsen (Marangos & Plantenga 2005: 60-61). Op 1 januari 2005 is de financiering en regelgeving echter volledig veranderd: met de invoering van de Wet kinderopvang is de kinderopvang een vraaggestuurde voorziening geworden. Ouders – de vragers van kinderopvang – krijgen een centrale rol toebedeeld. De gedachte is dat er marktwerking zal optreden waarbij ouders meer zullen gaan letten op prijs-kwaliteitverhoudingen, er concurrentie tussen verschillende kinderopvangvoorzieningen zal plaatsvinden, ouders meer eisen zullen gaan stellen en de kinderopvangmarkt zich hierdoor meer op de wensen van ouders zal gaan richten (Van IJzendoorn et al. 2004: 30; Marangos & Plantenga 2005: 59, 63; Portegijs et al. 2006). Een deel van de financiering ligt bij de ouders; werkgevers worden geacht in een deel van de kosten te voorzien en de overheid ten slotte betaalt een inkomensafhankelijke bijdrage. Aangezien de praktijk uitwijst dat een groot deel van de werkgevers geen bijdrage levert, is momenteel in de Tweede Kamer de discussie gaande over een verplichte werkgeversbijdrage. Hoewel de aanvraag en betaling nu via de Belastingdienst verlopen, (b)lijkt het uit de media zo te zijn dat het er voor ouders niet gemakkelijker op is geworden om de opvang van hun kinderen te regelen.

De wetsverandering is te plaatsen in het beleid van het kabinet Balkenende II dat via verscheidene sporen mensen meer mogelijkheden wil bieden om naar behoefte te kunnen variëren in de combinatie van werk en andere activiteiten, zoals de zorg voor kinderen.¹ Beleidsdoelen die de overheid middels deze Wet kinderopvang tracht te

1 http://home.szw.nl/navigatie/dossier/dsp_dossier.cfm?set_id=793

bereiken zijn: emancipatie, herverdeling van betaalde en onbetaalde arbeid en betere combinatiemogelijkheden van werk en zorg. Dit alles tegen de achtergrond van de overheidswens de arbeidsduur van vrouwen (maar ook die van mannen) te doen toenemen.

Vanaf de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw is in Nederland langzaam een stijging te zien in arbeidsdeelname van vrouwen. De twee decennia die volgden, kennen een snelle toename, voornamelijk doordat vrouwen met minderjarige kinderen zich op de arbeidsmarkt zijn gaan begeven (Knijn & Van Wel 2001: 11; Groenendijk 1998). Er heeft een verschuiving plaatsgevonden van het traditionele mannelijke kostwinnersmodel naar het tweeverdienersmodel, waarbij het anderhalf verdienersmodel het meest voorkomt (Knijn & Van Wel 2001; Keuzenkamp et al. 2000). Vaders werken fulltime, moeders werken parttime. En hoewel de participatie van vrouwen op de formele arbeidsmarkt is toegenomen, is hun bijdrage aan huishoudelijke en zorgtaken niet afgenomen ten opzichte van die van mannen (Groenendijk 1998: 12).

Ook de aangenomen motie-Van Aartsen/Bos over buitenschoolse opvang (voor kinderen van 4-12 jaar) bevat een aantal doelstellingen dat overeenkomt met bovengenoemde beleidsdoelen: een breder effect op het gebied van arbeidsparticipatie, emancipatie en integratie.² Een van de uitgangspunten van deze motie-Van Aartsen/Bos is dat ouders overleg voeren met kinderopvangorganisaties en scholen om tot een zo gunstig mogelijke marktsituatie te komen waarbij de vraag en het aanbod op elkaar aansluiten.

Portegijs et al. (2006) zijn kritisch ten aanzien van de rol van deze marktwerking bij de toenemende arbeidsmarktparticipatie van vrouwen: hun recente onderzoek toont dat niet zozeer het aanbod van goede, goedkope formele kinderopvang hierop van invloed is, maar dat vooral opvattingen van moeders over de zorg van kinderen, bepalen of en zo ja, hoeveel zij buitenshuis werken.

De laatste jaren is redelijk wat onderzoek naar kinderopvang verricht. Wat men veelal in de literatuur terugziet, zijn de gevolgen van het gebruik van kinderopvang voor kinderen. Ook over de kwaliteit van kinderopvangvoorzieningen, en dan vooral formele kinderopvang, is veel geschreven. Maar over welk effect deze kwaliteit nu heeft op de keuze van ouders voor een bepaalde vorm van kinderopvang bestaan nog niet veel gegevens (Van Dijk 1994: 59). Het merendeel van de onderzoeken is gebaseerd op gegevens van autochtone ouders. En – nauwkeuriger gesteld – autochtone moeders. Verschillende studies hebben arbeidsparticipatie van moeders als uitgangspunt en betrekken hierbij ook het thema kinderopvang (vid. e.g. Groenendijk 1998). Wanneer diverse groepen ouders/moeders worden onderscheiden, gebeurt dit veelal aan de hand van opleidingsniveau. Langzaam en in beperkte mate wordt in onderzoek naar feitelijk kinderopvanggebruik onderscheid gemaakt tussen autochtone en allochtone ouders. Dit is een belangrijke ontwikkeling. Aangezien ouders de centrale rol spelen bij het bepalen van de vraag naar kinderopvang, is het noodzakelijk te beseffen dat deze ouders niet één grote homogene groep vormen die dezelfde

2 Bijlage bij Kamerstuk 05-06, 30300 VII, nr 137

wensen en opvattingen hebben en gelijke eisen stellen. Om kinderopvang zo goed mogelijk te kunnen ontwikkelen en het gebruik ervan te doen toenemen onder alle verschillende ‘subgroepen’ zal moeten worden gekeken naar deze verschillende ideeën en wensen.

In het kader van vooral de overheidsdoelstellingen emancipatie en integratie is het belangrijk om binnen onderzoek naar kinderopvang naast autochtone ouders ook expliciet verschillende groepen allochtone ouders te betrekken. Empirische onderzoeksgegevens tonen dat er verschillen bestaan tussen gebruik, wensen en houdingen van allochtone en autochtone ouders ten aanzien van kinderopvang (Versantvoort et al. 2002; Merens et al. 2006). Wanneer men kijkt naar de vier grote groepen allochtonen in Nederland – Turken, Marokkanen, Surinamers en Antilliaanen – blijkt dat vooral ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst minder gebruik maken van de verschillende kinderopvangvoorzieningen (ibid.). Zo maakt bijvoorbeeld 7% van de Marokkaanse en 22% van de Turkse werkende ouders³ met kinderen van 0 tot 3 jaar gebruik van een kinderdagverblijf tegenover 46% van de Surinaamse, 62% van de Antilliaanse en 41% van de autochtone werkende ouders (Merens et al. 2006: 112, tabel 5.11)⁴.

Men kan twee vormen van kinderopvang onderscheiden, waarbij iedere vorm enkele typen van kinderopvang kent.

Formele kinderopvang

- Kinderdagverblijf: voorzieningen die bestemd zijn voor kinderen in de leeftijd van 0-4 jaar die op alle (werk)dagen van de week 5 of meer uren aaneengesloten geopend zijn
- Gastouderopvang: een voorziening die gericht is op georganiseerde bemiddeling bij thuisopvang
- Buitenschoolse en naschoolse opvang: voorzieningen bedoeld voor schoolgaande kinderen in de leeftijd van 4-12 jaar. Deze centra zijn geopend vóór schooltijd, tussen de middag, na schooltijd en in vakanties (= buitenschoolse opvang) of alleen na schooltijd en in de schoolvakanties (= naschoolse opvang) (Tavecchio et al. 1996: 3-4).

Informele kinderopvang

- Betaalde oppas binnen/buitenshuis: vrienden, familie, bureaus
- Onbetaalde oppas binnen/buitenshuis: vrienden, familie, bureaus
- Grootouders⁵

Het gebruik van formele kinderopvangvoorzieningen, kenmerkt zich door het feit

3 Anderhalf en tweeverdieners en alleenstaande ouders

4 Bron SCP (LAS '04-'05), met de opmerking van Merens et al. (2006: 113) dat de gebruikscijfers kunnen verschillen van andere onderzoeksresultaten door de samenstelling van respondenten in het databestand.

5 Grootouders worden naast familie expliciet genoemd omdat zij in zeer grote mate voor de opvang van kinderen worden ingeschakeld.

dat ouders in veel gevallen wél formele kinderopvang kiezen voor hun kinderen van 0-4 jaar, maar hiervan afzien, of hiervan veel minder gebruik maken voor hun kinderen in de basisschoolleeftijd, 4-12 jaar. In het bijzonder maken ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst weinig gebruik van formele opvang voor hun schoolgaande kinderen. 5% van de Turkse en 9% van de Marokkaanse werkende ouders⁶ maakt voor hun kinderen in de basisschoolleeftijd gebruik van buitenschoolse opvang, tegenover 16% van de Surinaamse en 17 % van de Antilliaanse en autochtone werkende ouders (Merens et al. 2006: 115, tabel 5.13). Inhakend op het lopende onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau naar buitenschoolse opvang als onderdeel van het dagarrangement, zal dan ook speciale aandacht uitgaan naar deze vorm van kinderopvang⁷.

Het onderzoek en de probleemstelling

Dit onderzoek zal zich richten op ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst, met het besef dat zij geen homogene groep zijn, maar dat zij met betrekking tot kinderopvang blijkbaar wel in belangrijke mate verschillen van autochtone Nederlandse ouders. Voor politici en beleidsmakers zijn juist zij – doordat zij een lagere participatiegraad hebben op de arbeidsmarkt en minder gebruik maken van kinderopvangvoorzieningen – interessante groepen die speciale aandacht verdienen in het proces van toenemende arbeidsparticipatie en integratie.

De centrale probleemstelling van het onderzoek kan als volgt worden geformuleerd:

Hoe is het lage gebruik van formele kinderopvangvoorzieningen door ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst te begrijpen?

De beleidsvraag die wordt onderzocht, luidt:

Is dit lage gebruik te vergroten en zo ja, hoe?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden zijn Kamerstukken bestudeerd, is een literatuurstudie verricht en zijn diepte-interviews afgenomen met ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst. Deze ouders hebben naast zeer jonge kinderen ook allen één of meer kinderen in de basisschoolleeftijd of kinderen die binnen nu en een jaar naar de basisschool zullen gaan. Onder de respondenten bevinden zich ouders die wel en geen gebruik maken van kinderopvang. Door ouders te interviewen die gebruik maken van formele of informele kinderopvang kan worden achterhaald welke afwegingen zij hebben gemaakt bij hun keuze. In het bijzonder zijn de beweegredenen van de gebruikers van formele opvang interessant: wat heeft hen doen besluiten voor

6 Anderhalf en tweeverdieners en alleenstaande ouders.

7 Dit onderzoek richt zich op de kwalitatieve vraag van ouders naar buitenschoolse opvang. Aan het einde van het jaar zal over de uitkomsten van het onderzoek worden gerapporteerd.

een formele kinderopvang te kiezen, in tegenstelling tot een meerderheid van Turkse en Marokkaanse ouders? Door ouders te spreken die geen gebruik maken kinderopvang, kunnen inzichten worden verkregen in de redenen die voor hen het meest zwaar wegen en kan worden onderzocht of deze ouders wel open staan voor kinderopvanggebruik.

Er staan drie begrippen centraal in dit onderzoek: de arbeidssituatie van ouders, het uitbesteden van zorgtaken en de verschillende typen kinderopvang waarvan ouders gebruik kunnen maken. Er wordt ingegaan op de arbeidsverdeling van ouders omdat het participeren op de arbeidsmarkt van moeders een van de hoofdredenen is om zorgtaken voor kinderen uit te besteden. Wanneer beide ouders in een huishouden of een alleenstaande ouder buitenshuis betaalde arbeid verricht(en) zullen kinderen in veel gevallen enkele uren door derden moeten worden opgevangen. Doel van het onderzoek is inzicht te verkrijgen in opvattingen en motieven van Turkse en Marokkaanse ouders die meespelen bij het participeren op de arbeidsmarkt, het uitbesteden van zorgtaken en de keuze voor een bepaald type kinderopvang. Er zal worden gekeken naar of en zo ja, welke 'etnische'/ 'culturele' factoren hierbij een rol spelen.

Hoewel men de termen etniciteit en cultuur dagelijks in de media hoort en leest, is een korte toelichting op de twee begrippen op zijn plaats.⁸

'Cultuur' is meermaals omschreven als een van de meest gecompliceerde woorden uit de Engelse taal en kende begin jaren vijftig al meer dan 161 definities (Kluckhohn & Kroeber 1952, Williams 1981, in Eriksen 1998: 9). Geertz (1973 in Jonkers 2003: 11 et seqq.) stelt dat een cultureel systeem bestaat uit 1) een dimensie van een geordend systeem van betekenissen en symbolen en uit 2) een sociaal systeem waarbij het gaat om het raamwerk van sociale relaties. Cultuur is volgens hem de uitkomst van de interactie tussen deze beide dimensies. Ook Jonkers stelt dat cultuur te maken heeft met de sociale context van sociale structuren (2003: 18). Jonkers (2003: 11-13) noemt migratie als voorbeeld van sociale mobiliteit die van invloed is op sociale relaties én op culturele uitingen, niet alleen voor de migrantengroep maar ook voor de samenleving waarin zij terecht komen.

In navolging van Vermeulen (1984) en Jonkers (2003) wil ik etniciteit benaderen vanuit de situationele, subjectieve kant, waarbij het gaat om de beleving en betekenis die culturele symbolen oproepen bij personen die zichzelf tot een etnische groep rekenen (Jonkers 2003: 15). Deze benadering komt overeen met de definitie die Stuart Hall geeft aan etniciteit: *'al die vormen van gehechtheid die aan het individu het besef geven van een plaats en een positie in de wereld, in relatie tot een bepaalde gemeenschap, plaats, streek, taal, godsdienst of cultuur'* (in Van den Berg 2005: 16).

8 Voor een uitgebreide beschouwing van beide begrippen is hier geen ruimte, maar zie bijvoorbeeld Geertz (1973).

Leeswijzer

In het tweede hoofdstuk wordt het theoretische kader geschetst waarin het onderzoek heeft plaatsgevonden. Vanuit een drietal benaderingen wordt gekeken naar arbeidsverdeling, uitbesteding van zorgtaken en de keuze voor een bepaald type kinderopvang. In drie conceptuele modellen zullen factoren die (vermoedelijk) van invloed zijn op deze terreinen, schematisch worden weergegeven. Hoofdstuk 3 bestaat uit een overzicht van eerdere onderzoeksgegevens die samen met het theoretische kader als uitgangspunt dienen voor de onderzoeksopzet. De centrale vraagstelling zoals hierboven genoemd zal door de informatie verkregen uit de hoofdstukken 2 en 3 worden aangescherpt in het vierde hoofdstuk. In hoofdstuk 4 komen daarnaast de verantwoording voor de respondentenkeuze en de operationalisering aan bod. Hoofdstuk 5 is het eerste resultatenhoofdstuk. Hierin wordt gerapporteerd over de onderzoeksresultaten betreffende arbeidsverdeling en wordt gekeken naar welke factoren hierbij een rol lijken te spelen. Hoofdstuk 6 toont de onderzoeksgegevens over kinderopvanggebruik. Waardoor worden keuzes die ouders maken met betrekking tot kinderopvang beïnvloed? Een apart gedeelte van dit zesde hoofdstuk handelt over buitenschoolse opvang. Hoofdstuk 7 tenslotte bevat de onderzoeksconclusies, beleidsaanbevelingen en aanbevelingen voor vervolgonderzoek.

2 Theoretisch overzicht

In dit hoofdstuk wordt een theoretisch antwoord gegeven op de centrale vraagstelling van het onderzoek. Zoals in de inleiding is vermeld wordt ingegaan op de arbeidsverdeling van ouders omdat het buitenshuis werken van moeders (naast vaders) vaak de belangrijkste reden van ouders is om zorgtaken uit te besteden en gebruik te maken van kinderopvang. Daarnaast wordt in dit hoofdstuk gekeken naar welke theorieën er zijn over het uitbesteden van zorgtaken en naar wat bekend is over de keuze van ouders voor een bepaald type kinderopvang. Deze drie thema's worden vanuit een drietal visies benaderd. Op de eerste plaats gebeurt dit aan de hand van theorieën die verklaringen zoeken in de sociaal-economische hulpbronnen die mensen tot hun beschikking hebben (§2.1). Op de tweede plaats door theorieën die bovengenoemde terreinen uitleggen door middel van normen en waarden (§2.2). En op de derde plaats door sociaal kapitaal en netwerk theorieën (§2.3).

Het kinderopvanggebruik van allochtone ouders in Nederland is een vrij nieuw onderzoeksterrein. Wel is al veel bekend over factoren die van invloed (b)lijken te zijn voor autochtone ouders. De theorieën die in dit hoofdstuk aan bod komen, zijn dan ook voornamelijk westers georiënteerde theorieën gericht op autochtonen zonder hierbij in eerste instantie in te gaan op allochtonen. Toch is het belangrijk ook bij dit onderzoek naar Turkse en Marokkaanse ouders een overzicht te geven hiervan. Vooral omdat over sociaal-economische hulpbronnen veel informatie voorhanden is en deze waarschijnlijk ook voor allochtone ouders een verklarende factor kunnen zijn. Bij de normatieve theorieën is het juist interessant te zien hoe zij wellicht anders werken voor ouders van allochtone afkomst. De afsluitende paragraaf van het hoofdstuk (§2.4) zal zich wél specifiek richten op allochtonen.

Arbeidsverdeling en keuzes die gemaakt worden binnen huishoudens, zoals het uitbesteden van zorgtaken, zijn sinds lange tijd een onderzoeksterrein waarop (familie-) sociologen zich begeven. Door inzichten te geven in de keuzemogelijkheden van individuen, in de verwachtingen van de sociale omgeving van personen en in hulpmiddelen waarover mensen en huishoudens beschikken, probeert de sociologie – met daarbinnen verschillende stromingen – de complexe werkelijkheid zo goed mogelijk weer te geven. Hoewel de verschillende sociologische benaderingen zeer veel waardevolle visies hebben geleverd, zijn uitspraken niet formeel afgeleid (Van der Lippe 1993: 17). Ook (micro-) economen zien in steeds grotere maten het huishouden als interessant studieveld. In tegenstelling tot de sociologie ziet de economie individuen voornamelijk als rationele wezens die kostenbaten afwegingen maken, waarbij zij winsten willen maximaliseren en kosten zoveel mogelijk proberen te beperken. Huishoudens worden, in tegenstelling tot in de sociologie, beschouwd als op zichzelf staande entiteiten (De Ruijter 2005: 3). Aangezien beide disciplines afzonderlijk de bovengenoemde terreinen niet afdoend blijken te kunnen verklaren,

is het jammerlijk dat de inzichten die beiden hebben geleverd niet op grotere schaal met elkaar zijn verbonden. Suggesties hiervoor zijn echter wel meermaals gedaan (zie voor een overzicht Van der Lippe 1993: 17-18; Portes & Sensenbrenner 1993: 1320-21, 1346). Ook De Ruijter (2005) stelt dat sociologische benaderingen een aanvulling zijn op economisch georiënteerde theorieën doordat zij de sociale context waarin huishoudens zich bevinden betrekken bij het verklaren van gedrag (De Ruijter 2005: 3, zie ook hierin Batenburg, Raub & Snijders 2003, Raub & Weesie 2000). Anticiperend op en gebruik makend van deze inzichten, komen in dit korte theoretische overzicht verklaringen uit zowel het economische alsook het sociologische veld aan bod.

2.1 Sociaal-economische hulpbronnen

In deze eerste paragraaf worden enkele theorieën behandeld die economisch georiënteerd zijn. Dat wil zeggen, theorieën waarbij winstmaximalisatie het veronderstelde doel is dat ten grondslag ligt aan keuzes die individuen maken. Van invloed op en verklarend voor deze keuzes zijn sociaal-economische hulpbronnen als persoonlijk inkomen, huishoudinkomen, opleidingsniveau en beroep.

2.1.1 Rationele keuzetheorie, *bounded rationality* en *satisficing theory*

Een van de uitgangspunten van Turkenburg (1995) in haar studie naar aspiraties en strategieën van laagopgeleide vrouwen om een baan en kind met elkaar te combineren is de rationele keuzetheorie. Deze theorie stelt dat mensen zich laten leiden door voorkeuren en preferenties en streven naar een maximale realisering van deze voorkeuren (op cit.: 19). Een van de kritiepunten op deze theorie is dat mensen niet altijd kiezen voor de voorspelde of voorgeschreven keuze en dat eigenlijk niet rationeel gehandeld wordt doordat men niet alle alternatieven met elkaar vergelijkt (op cit.: 21). Daarnaast is het de vraag hoe vrij personen zijn in het maken van keuzes. Mensen zijn namelijk ingebed in sociale structuren en zullen hierdoor bij het maken van keuzes geleid worden (op cit.: 23). Een alternatief voor deze rationele keuzetheorie lijken de *bounded rationality* en *satisficing theory* te zijn. Gesteld wordt dat men niet altijd naar de meest optimale oplossing streeft, maar naar de oplossing die bevredigend is (Simon 1957, March 1978, 1986 in Turkenburg 1995: 26; March 1995). Het hoofdargument van March is dat keuzes die personen maken veel minder rationeel zijn dan de aanhangers van de rationele keuze theorie veronderstellen. Zoals de titel *A primer on decisionmaking. How decisions happen* aangeeft, is March (1995: 1-35) van mening dat beslissingen eerder 'gebeuren' dan dat ze worden genomen. In de praktijk blijkt dat niet alle alternatieven bekend zijn en dat niet alle gevolgen in overweging worden genomen. Men maakt keuzes: naar sommige alternatieven wordt gekeken, naar anderen niet. In tegenstelling tot het uitgangspunt van de pure rationele keuze modellen, is men zich bewust van deze grenzen van rationaliteit – *bounded rationality*. March maakt onderscheid tussen twee vormen van kiezen, to 1) *maximise*; het allerbeste alternatief kiezen. Om dit te kunnen moet men alle mogelijke alterna-

tieven met elkaar vergelijken. En to 2) *satisfice*; het alternatief kiezen dat aan enkele gestelde eisen voldoet. Je kiest dat alternatief dat als eerste 'goed genoeg' wordt bevonden. Het is echter moeilijk aan te geven voor welke vorm een actor heeft gekozen omdat er vaak op sommige dimensies wordt 'gesatisfied' en op andere 'gemaximised'.

2.1.2 Ruiltheoretische benadering en de *new home economics*

De sociologische ruiltheoretische benadering heeft als uitgangspunt dat mensen keuzes maken op grond van het willen minimaliseren van kosten en het maximaliseren van baten. Binnen huishoudens zullen mannen en vrouwen de taken zodanig verdelen dat het voor hem of haar zo gunstig mogelijk is. Het gaat om een persoonlijk zo optimaal mogelijke verdeling. De ruil die tussen partners plaatsvindt, is afhankelijk van de sociale hulpbronnen – opleidingsniveau, inkomen, beroepsstatus – die de individuen tot hun beschikking hebben. Diegene met de meeste sociale hulpbronnen, diegene die verondersteld wordt het meeste geld te kunnen verdienen, zal actief zijn op de arbeidsmarkt en de ander zal zich richten op het huishouden (Heath 1976, in Van der Lippe 1993: 30-31). Kritische beschouwingen van de ruilbenadering wijzen vooral op het beperkte aantal hulpbronnen dat wordt onderzocht en de summier uitgewerkte invloed van deze hulpbronnen op de arbeidsverdeling (Van der Lippe 1993: 34).

De *new home economics* benadering stelt dat maximale doelrealisatie de basis is van taakverdeling tussen mannen en vrouwen. Mensen maken, afhankelijk van de omstandigheden waarin zij zich bevinden, keuzes (Van der Lippe 1993: 35). Becker (1981 in Van der Lippe 1993: 38-39) veronderstelt dat de beide partners in een huishouden gezamenlijk streven naar nut maximalisatie en dat zij beslissingen omtrent de taakverdeling zullen nemen op basis van productiviteit. Diegene die het meest productief is op de betaalde arbeidsmarkt (veelal mannen), zal zich hierop toeleggen, diegene die voor maximale winst op gebied van huishoudelijke taken kan zorgen (veelal vrouwen), zal zich hierin specialiseren. Becker (*ibid.*) is van mening dat biologische verschillen vrouwen geschikter maken voor het verzorgen van kinderen. Het gezamenlijk streven van partners binnen een huishouden is een punt waarop veel kritiek bestaat. Partners zouden juist van elkaar verschillende belangen kunnen hebben (zie voor een overzicht Van der Lippe 1993: 39). Om de vraag of deze taakspecialisaties nu kunnen worden verklaard door biologische verschillen tussen mannen en vrouwen (uitgangspunt van Becker) is eveneens veel te doen.

Wanneer men kijkt naar specialisatie in en het behalen van 'winst' op huishoudelijke taken en de opvoeding van kinderen, kan volgens de *new home economics* benadering worden gekeken naar de daadwerkelijke kosten voor (producten voor) kinderen en kosten aan tijd. Wanneer deze tijdskosten te hoog zijn, doordat een betaalde baan voor een vrouw hogere opbrengsten zou kunnen bieden, zouden de zorgtaken voor kinderen kunnen worden uitbesteed (Hagenaars & Wunderink-van Veen 1990 in

Van der Lippe 1993: 38-39). De beschikbaarheidshypothese (*time availability*, Hiller 1984, in De Ruijter 2005: 23, 42), veronderstelt dat huishoudens (zorg) taken vaker uitbesteden wanneer zij minder tijd hebben om de taken zelf uit te voeren. Bepalende factoren voor deze beschikbaarheid zijn de arbeidssituatie en de hoeveelheid huishoudelijke arbeid en zorg. Wanneer de arbeidskenmerken echter flexibel zijn, zal men minder taken uitbesteden. Interessant is te zien dat wanneer thuiswerken voor vrouwen tot de mogelijkheden behoort, de behoefte aan kinderopvang minder wordt en wanneer deze optie er voor mannen is, de zorg voor kinderen juist vaker wordt uitbesteed (op cit.: 208).

Ook de hulpbronnenhypothese (Becker 1981, in De Ruijter 2005: 21), afkomstig uit de *new home economics*, kan een verklaring bieden voor de uitbesteding van zorgtaken. Deze hypothese stelt dat het beschikken over meer (financiële) hulpbronnen het gebruik van uitbestedingsopties vergemakkelijkt. Bij hulpbronnen kan men denken aan het persoonlijke inkomen, het huishoudinkomen en menselijk kapitaal – kennis, kunde, opleidingsniveau die de marginale productiviteit van een individu op de arbeidsmarkt verhogen (op cit.: 21-22). De *demand capability* benadering (Coverman 1985, in De Ruijter 2005: 25, 43) verklaart het uitbesteden van huishoudelijke en zorgtaken aan de hand van de hoeveelheid taken die moet worden gedaan. Huishoudens met veel (jonge) kinderen hebben doorgaans meer taken en zullen meer werk uitbesteden.⁹

De Ruijter noemt bij het uitbesteden van (zorg) taken twee typen ruil: economische en sociale ruil, waarbij de eerste bij formele en de tweede bij informele uitbesteding hoort (2005: 113). Sociale ruil brengt sociale verplichtingen met zich mee, doordat een wederdienst verondersteld wordt. Het tijdstip waarop deze wederdienst moet plaatsvinden, wordt niet altijd expliciet gemaakt. Bij economische ruil daarentegen is het veelal zeer duidelijk wanneer en hoe de betaling geschiedt (Blau 1968; Coleman 1990 in De Ruijter 2005: 113).

2.1.3 Monetaire en tijdsrestricties

Van Dijk geeft een overzicht van economisch onderzoek naar de overwegingen die moeders maken om te gaan werken en motieven die een rol spelen bij de keuze van de vorm van kinderopvang. Moeders zouden hun nut proberen te maximaliseren en hierbij kijken naar de hoeveelheid en combinatie van marktgoederen en vrije tijd (van Dijk 1994: 18). Tijd die moeders aan betaalde arbeid spenderen, kan niet worden besteed aan de zorg voor hun kinderen. Deze zorg kan echter worden uitbesteed aan derden, waardoor het een marktgoed wordt waarvoor een prijs moet worden betaald. Bij marktgoederen gaat men ervan uit dat de vraag stijgt wanneer het inkomen stijgt. Wanneer een moeder meer gebruik maakt van kinderopvang, kan zij meer tijd besteden aan betaalde arbeid (of vrije tijd). Tevens wordt de niet-betaalde tijd, waarvan de zorg voor kinderen deel uitmaakt, als marktgoed gezien. Wanneer het huishoud-

9 Een vierde uitleg die De Ruijter (2005: 26-27) biedt voor het uitbesteden van taken ligt in de *adaptability* en gaat over het gebruik van nieuwe huishoudelijke apparaten of diensten. Hierop zal ik verder niet ingaan.

inkomen hoger is, wordt de vraag naar niet-betaalde tijd hoger en zal de moeder minder werken. Een deel van deze vrije tijd zal ze besteden aan de zorg van haar kinderen: de vraag naar kinderopvang zal hiermee afnemen.

Ook de prijs van kinderopvang heeft invloed op de arbeidsmarktparticipatie van moeders en op het gebruik van kinderopvang. Een stijging van deze prijs heeft als gevolg dat het inkomen daalt en dat de vraag naar opvang afneemt. De vraag naar niet-betaalde tijd, waarvan de zorg voor kinderen onderdeel is, zal ook dalen wanneer het inkomen daalt. Hierdoor zal de vraag naar betaalde tijd weer stijgen en zal de moeder meer werken. De verminderde vraag naar kinderopvang zal een stijging in vraag naar opvang door ouders als gevolg hebben (Van Dijk 1994: 19-21).

Daarnaast wordt gekeken naar de invloed van het kindertal. De monetaire kosten voor zorg voor kinderen door moeders zijn gelijk bij één of meerdere kinderen. Kinderopvang daarentegen is voor één kind goedkoper dan voor meerdere kinderen. Een groter kindertal zal dan ook een negatief effect hebben op de tijd die de moeder besteed aan betaalde arbeid en op het gebruik van kinderopvang, en een positief effect op de tijd die zij zelf aan de zorg van kinderen besteed. Ook de leeftijd van het jongste kind speelt een rol bij de arbeidsmarktparticipatie van moeders en de uitbesteding van de zorg voor kinderen. Hoe ouder het jongste kind, hoe minder tijd de moeder zelf aan de zorg besteedt en hoe meer ze gebruik maakt van kinderopvang (*ibid.*). Een kritische beschouwing van deze theorieën, wijst uit dat ze voornamelijk kijken naar de rol van de moeder bij de zorg van de kinderen en niet naar die van de vader. Er wordt vanuit gegaan dat hoe meer tijd de moeder aan buitenshuis betaalde arbeid besteedt, des te minder tijd zij met de kinderen doorbrengt en des te meer zij gebruik zal maken van kinderopvang (Van Dijk 1994: 26).

2.2 Normen en waarden

In deze tweede paragraaf wordt ingegaan op sociologische theorieën die verklaringen voor arbeidsverdeling, het uitbesteden van zorgtaken en de keuze voor een bepaald type kinderopvang zoeken in de normatieve sfeer. Individuen worden in hun gedrag beïnvloed door verschillende omgevingsfactoren, waarbij opvattingen, normen en verwachtingen een belangrijke rol spelen. Vooral normatieve opvattingen over ouderschap blijken van belang bij de keuze voor uitbesteding van zorgtaken. Hierop wordt in het laatste gedeelte ingegaan.

2.2.1 Roltheorie en normen

Roltheorie

Ter Heine *et al.* (1983) stellen drie aspecten centraal bij het begrip rol: sociale relaties, gedrag en verwachtingen, waarbij deze laatste de meeste focus krijgt. Een rol wordt gezien als een samenhangend geheel van rolverwachtingen voor, rolopvattingen van,

rolanticipaties voor/van, en rolgedragingen van een individu (Ter Heine et al. 1983: 30). De rolverwachting is datgene wat een individu volgens tenminste één ander individu in een bepaalde rolsituatie behoort te doen of te laten (ibid.). De rolopvatting is datgene wat een individu volgens zichzelf in een bepaalde rolsituatie behoort te doen of te laten (ibid.). Volgens deze roltheoretische benadering, zijn de rolverwachtingen het kanaal waarlangs de samenleving haar eisen aan het individu stelt (op cit.: 34).

Van der Vliert bespreekt vier determinanten van rolgedrag (Duijker 1972, in Van der Vliert 1983: 100-01): motivationele determinanten gaan over het willen, normatieve determinanten over het behoren en mogen, operatieve determinanten over het kunnen en tegenovergesteld hieraan de limitatieve determinanten die over de beperkingen van gedragsmogelijkheden gaan. Ook Van der Lippe (1993: 23-30) gaat in op de roltheorie en spreekt over de verwachtingen van de sociale omgeving enerzijds en de normatieve bagage van mannen en vrouwen anderzijds (op cit.: 57-58). Een punt van kritiek op de roltheoretische benadering is, zo stelt Van der Lippe, dat het gedrag van mensen voornamelijk zou worden gestuurd door deze rolverwachtingen, waarbij nauwelijks oog is voor andere omstandigheden die mede bepalend zijn voor gedrag (op cit.: 30).

Normen

'Norms are a property of a social system rather than of individual actors within a social system. Social norms specify what actions are regarded as proper and what actions are regarded as improper by a set of persons' (Coleman 1990: 241-42, in Van Dijk 1994: 74)

Door de jaren heen heeft in de westerse samenleving een individualisering¹⁰ plaatsgevonden waarbij sociale normen over de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid tussen mannen en vrouwen en normen over het uitbesteden van zorgtaken voor kinderen minder dwingend zijn geworden. Verscheidene patronen worden geaccepteerd. Terwijl vroeger deze sociale normen voor alle mannen en vrouwen gelijk waren, bestaan er tegenwoordig in verschillende sociale kringen verschillen in normen en in mate van acceptatie, die lopen van traditionele tot moderne opvattingen¹¹ (Van Dijk 1994: 73). In sommige sociale kringen zal de nadruk worden gelegd op het moeder-zijn van vrouwen, in een andere omgeving zal de focus wellicht op een carrière liggen (op cit.: 75). Door deze (nog altijd) heersende verschillen, is het interessant te kijken naar normatieve verklaringen en de roltheorie, die vooral in de sociologie en sociale psychologie gebruikt worden. Uitgangspunt is dat gedrag mede

10 Individualisering verwijst naar het sociale en historische proces waarin gedrag minder afhankelijk wordt van traditie en sociale instituties (Ester et al. 1993: 7, in van Dijk, 1994: 75).

11 De termen traditioneel en modern bevatten geen waardeoordeel, in de zin dat traditioneel slecht en modern goed zou zijn. De termen geven het verschil aan tussen opvattingen die uitgaan van een strikte taakverdeling tussen mannen en vrouwen, waarbij vrouwen zich voornamelijk op de familie en het huishouden richten en mannen op buitenshuis betaalde arbeid (traditioneel) en opvattingen die deze duidelijke taakverdeling niet als basis hebben en mannen en vrouwen zich op beide genoemde terreinen vrij kunnen bewegen (modern).

bepaald wordt door de rollen die mensen aannemen en toebedeeld krijgen en door het verwachtingspatroon dat met deze rollen gepaard gaat.

Van Dijk stelt dat onderzoek gericht op verschillende sociale lagen van de bevolking voornamelijk naar variabelen als opleidingsniveau, sociaal-economische status en religie kijkt (waarbij de eerste sterk samenhangt met de tweede). Er bestaan verschillen in normen tussen verschillende religieuze groepen (Van Dijk 1994: 75, 77). Wanneer de normen binnen de religieuze groep meer bindend zijn, zullen de sancties voor afwijking sterker zijn, zal de invloed van de religieuze groep op het individu groter zijn en zal het individu geïntegreerd zijn in de religieuze gemeenschap (Ultee et al.: 1992, in Van Dijk 1994: 77).

'Quality is a matter of approval based on norms, values, and practical considerations' (Singer 1993: 66 in Van Dijk, 1994: 59). Van Dijk geeft aan dat sommige typen van kinderopvang meer geaccepteerd zijn in bepaalde sociale kringen dan anderen, maar dat hierover nog niet veel bekend is (1994: 59). Ze verwacht dat verschillen in normen in diverse sociale kringen, zullen leiden tot verschillen in patronen van kinderverzorging. Zij gaat hierbij in op normen die betrekking hebben op de relatie tussen de arbeidsverdeling van ouders (waaronder zorg voor kinderen) en normen op het gebied van het uitbesteden van zorg voor kinderen (op cit.: 74). Doordat normen gepaard gaan met acceptatie dan wel afwijzing/ sancties, zijn zij in deze zin bindend. Men kan dan ook stellen dat sociale normen, sociale restricties zijn (Coleman 1990, in Van Dijk 1994: 74). Op drie wijzen worden ouders met sociale normen geconfronteerd: via normen van het netwerk, via het gedrag van vergelijkbare huishoudens in het netwerk en via hun religie (Van Dijk 1994: 207).

Ook De Ruijter (2005) stelt dat een belangrijke verklaring voor het al dan niet uitbesteden van (zorg) taken in de normatieve verwachtingen ligt. Zij heeft hierbij twee theorieën als uitgangspunt genomen: de *gender socialisatie theorie* en de *gender productie theorie* (op cit.: 76, 79-81). Volgens de socialisatie theorie internaliseren individuen de gedeelde normatieve verwachtingen en beschikken zij over een intern sanctiesysteem. Volgens de productie theorie zijn het significante anderen in het huishouden (bijvoorbeeld de partner) die sancties uitdelen (op cit.: 208-09).

Een belangrijk punt dat Van Dijk maakt is dat sociale normen niet alles verklaren (cf. Van der Lippe 1993: 30). Mensen maken verschillende afwegingen van omstandigheden bij hun beslissing over een bepaalde arbeidsverdeling. Het afwegen van deze alternatieven maakt dat mensen niet altijd volgens de norm, of het rolmodel handelen (Van Dijk 1994: 79). De hieronder behandelde preferentietheorie kan hier wellicht een antwoord op bieden.

2.2.2 Preferentietheorie

Hakim (2000) gaat bij haar studie naar keuzes van vrouwen op familieterrein en arbeidsmarkt¹² uit van de preferentietheorie.¹³ Deze theorie ziet heterogene persoonlijke preferenties als een belangrijke determinant voor het handelen van vrouwen en stelt dat houdingen, waarden en voorkeuren steeds belangrijker worden in leefstijlkeuzes van mensen in rijke moderne samenlevingen. Hakim benadrukt dat deze focus niet betekent dat economische en sociaal structurele factoren verdwijnen, maar hun invloed relatief gezien vermindert (op cit.: 17). De theorie gaat ervan uit dat men door een baan niet alleen financiële middelen genereert, maar tevens sociale status, prestige en sociale contacten met collega's. Bovendien spelen naast deze baankenmerken, ook levensdoelen als het opvoeden van kinderen en het gezinsleven een rol bij de leefstijlkeuze. De relatieve waarden die aan deze verschillende aspecten worden gehecht, verschillen tussen mannen en vrouwen en tussen vrouwen onderling (Hakim 2000: 41). Hakim onderscheidt drie *ideaaltypische*¹⁴ groepen vrouwen wier preferenties van elkaar verschillen: *Home-centred* vrouwen. Zij geven prioriteit aan hun kinderen en het gezin en accepteren de arbeidsverdeling tussen de seksen (op cit.: 159). *Adaptive* vrouwen. Dit is de grootste groep en omvat vrouwen die werk en gezinsleven graag met elkaar combineren, maar niet totaal zijn toegewijd aan hun werk (op cit.: 165). Tot slot zijn er *work-centred* vrouwen, wier prioriteit een andere activiteit dan het moederschap of gezinsleven is. Deze hoofdprioriteit zal in de meeste gevallen werk zijn, maar kan zich ook op politiek of religieus gebied bevinden (op cit.: 164).

Het maken van keuzes of het uiten van preferenties vindt niet plaats in een vacuüm. Voorkeuren die mensen hebben worden beïnvloed door omgevingsfactoren, situaties en gebeurtenissen op macro-niveau, waarbij men kan denken aan sociale, politieke en economische aspecten. Lokale sociale en culturele instituties zullen hun weergave hebben in de preferenties die personen hebben (Hakim 2000: 168). Ook zijn er invloeden en belemmeringen op micro-niveau, waarbij Hakim meer toevallige gebeurtenissen in iemands persoonlijke leven noemt. Hoewel ze veronderstelt dat in samenlevingen waar nauwelijks ideologische, sociale of economische steun bestaat voor bijvoorbeeld voltijd werkende vrouwen de groep *work-centred* vrouwen klein zal zijn, benadrukt Hakim dat het slechts om *invloeden* gaat en niet om dwingende machten (op cit.: 170). Mensen kunnen sociale structuren reproduceren of veranderen. Vrouwen kunnen dan ook de meest patriarchale definities van hun 'geschikte rol' overboord gooien en iets anders gaan doen dan wat van hen wordt verwacht (Rosen & Aneshensel 1976, in Hakim 2000: 170).

12 Hakim spreekt bij beslissingen op deze twee terreinen over leefstijlkeuzes.

13 De preferentietheorie is gericht op keuzes die vrouwen maken.

14 Met de nadruk op ideaaltypisch. Hakim geeft dan ook aan dat veel vrouwen niet heel duidelijk in één van de categorieën onder te brengen zijn, maar 'kenmerken' vertonen van verschillende groepen.

2.2.3 Ouderschapsnormen

Uit de voorgaande paragrafen is gebleken dat opvattingen en geldende normen van de sociale omgeving van mensen en bepaalde voorkeuren die personen bezitten, van invloed zijn op het gedrag. In deze paragraaf worden ouderschapsopvattingen besproken. Enerzijds omdat deze afkomstig (kunnen) zijn uit de sociale omgeving van ouders, maar anderzijds ook omdat zij iets kunnen zeggen over de groepsverdeling van vrouwen die Hakim (2000) ons heeft laten zien. De opvattingen zijn van invloed op de arbeidssituatie van ouders, en dan in het bijzonder op die van moeders, op de uitbesteding van zorgtaken voor kinderen en op de keuze voor een bepaald type kinderopvang.

In haar onderzoek naar opvoeding in Marokkaanse gezinnen in Nederland, gaat Pels (1998: 11-15) uit van de *cultureel-ecologische* benadering (zie hierin Eldering 1995; Bronfenbrenner 1977; Super & Harkness 1986, 1993. cf. Nijsten 1998). Er zijn een drietal samenhangende subsystemen – onder de noemer *developmental niche* – van invloed op de opvoeding van kinderen. Deze subsystemen zijn te plaatsen in de culturele en ecologische context waarin de opvoeding plaatsvindt. Ten eerste zijn er de *parental ethnocentrics*: de waarden, opvoedingsdoelen en culturele denkbeelden van ouders en de manier waarop ouders de opvoeding beleven (Pels 1998: 13-14). Bij deze waarden gaat het om de collectieve beelden van ideaal gedrag van het individu in de fysieke en sociale omgeving. Het tweede systeem bestaat uit de daadwerkelijke opvoeding en het gedrag¹⁵ van ouders (*ibid.*, Nijsten 1998). Het laatste systeem omvat de sociale en materiële kenmerken van de *settings* binnen en buiten het huishouden (Pels 1998: 13-14). Bij deze settings moet men denken aan huishoudsamenstelling, familie, vrienden en burens en in meer formele zin aan kinderopvang en school. Een verandering in het ene systeem zal zijn uitwerking hebben in het andere systeem. Pels spreekt hierbij over *dissonantie* (*op cit.*: 13). Migrantenfamilies hebben met verscheidene referentiekaders te maken en kampen hierdoor soms met tegengestelde idealen. De uitwerkingen hiervan kunnen verschillend zijn. Zo kunnen de ‘eigen’ cultuuridealens worden versterkt, of juist worden aangepast aan de omgevingsidealens.

Pels noemt in haar onderzoek enkele ouderschapsmotieven (1998: 49-51) die van invloed zijn op de opvoeding van kinderen en op de omgang tussen ouders en kinderen. De belangrijkste motieven die uit cross-cultureel onderzoek naar voren komen zijn de vertegenwoordiging van kinderen als economische waarde, als sociale waarde en als psychologische waarde. Er is een verschuiving te zien van economische naar affectieve ouderschapsmotieven, waarbij de onderlinge band tussen ouder en kind als zeer belangrijk wordt ervaren (Pels 1998, Nijsten 1998: 78, Jonkers 2003: 115). Ook Nijsten (1998) gaat in haar onderzoek naar opvoeding in Turkse gezinnen in Nederland in op de opvoedingsdoelen en -waarden. Zij stelt dat de denkbeelden die ouders hebben over opvoeding en over de rol van de ouder daarin, onlosmakelijk

15 Het gaat hierbij om ondersteunend, controlerend en instructiegedrag.

zijn verbonden met de door hen gestelde doelen. Hun ideeën spelen mede een rol in de manier waarop ouders hun kinderen daadwerkelijk opvoeden (op cit.: 3). Nijsten vermeldt hierbij wel dat ouders zich niet altijd bewust zijn van deze denkbeelden.

Wat vaak terugkomt in literatuur over kinderopvang, zijn gegevens of verwachtingen over de gevolgen van het gebruik ervan voor kinderen zelf. Het is aannemelijk dat ouders zich bij hun keuze om al dan niet gebruik te maken van een vorm van kinderopvang, deels laten beïnvloeden door het belang van hun kind. Het is eveneens plausibel dat de mening die zij hebben over wat goed of slecht is voor hun kind, afhankelijk is van de ouderschapsnormen die zij hebben.

Van Dijk (1994: 58) haalt in haar proefschrift kort de *attachementtheorie* van Bowlby (1969) en Ainsworth (1973) aan, die stelt dat kinderen een vaste verzorger nodig hebben die er altijd voor hen is om zo een sterke band tussen beiden te kunnen ontwikkelen. De moeder zou de meest aangewezen persoon voor deze rol zijn. Latere onderzoeken toonden aan dat kinderen zich aan meer dan één persoon kunnen hechten en dat het uitbesteden van de verzorging geen negatief effect heeft op de band tussen moeder en kind (Van IJzendoorn et al. 1982; Singer 1993: in Van Dijk, 1994: 58). Hoewel er tegengestelde uitkomsten bekend zijn over de invloed van het uitbesteden van zorgtaken van baby's, tonen onderzoeksresultaten uit Zweden en Nederland geen negatieve gevolgen ervan (Singer, 1993: in Van Dijk 1994: 58).

Over de kwaliteit van niet-ouderlijke kinderopvangvoorzieningen, en dan vooral formele kinderopvang *an sich* is ook veel geschreven. Echter niet zoveel over welk effect deze kwaliteit nu heeft op de keuze van ouders voor een bepaalde vorm van kinderopvang. Singer (1993 in Van Dijk 1994: 58-59) onderscheidt drie categorieën kwaliteitsaspecten: structurele karakteristieken (die kunnen worden gereguleerd in beleid: grootte van de groep kinderen, leidsters/kind ratio, relatie tussen leidster en kind), proces karakteristieken (gedrag van leiding, atmosfeer van de omgeving) en karakteristieken die te maken hebben met het contact tussen leiding en ouders. Een hoge kwaliteit van kinderopvang zou positieve effecten hebben op de ontwikkeling van kinderen (Kisker & Maynard 1991; Singer 1993: in Van Dijk, 1994: 59). Verschillende betrokkenen (ouders, leiding, overheid) kunnen echter verschillende kwaliteitsaspecten belangrijk vinden. En ook binnen de groep ouders zullen verschillen bestaan tussen kwaliteitseisen.

2.3 Sociaal kapitaal en netwerken

Granovetter (1985) uitte zijn kritiek over de pure marktgerichte benadering van economische actie en pleitte voor het introduceren van sociologische perspectieven en het benadrukken van contextuele variabelen en individuele karakteristieken (in Portes & Sensenbrenner 1993, zie hierin ook: Bourdieu 1979, Bourdieu et al. 1991, Coleman 1988; Kovalainen 2005: 73-74). Deze karakteristieken zijn terug te vinden in sociaal kapitaal, een concept dat veel verschillende definities kent en waarover op wetenschappelijk niveau uiteenlopende macro- en microbenaderingen bestaan (zie voor een overzicht bijvoorbeeld Van den Berg 2005). In deze derde paragraaf wordt

sociaal kapitaal besproken in relatie tot twee aspecten ervan. Enerzijds als hulpbron met betrekking tot het kunnen uitbesteden van zorgtaken aan familie en vrienden. Anderzijds in het kader van het navolgen van en beïnvloed worden door opvattingen die gelden in het sociale netwerk waarin individuen verkeren. Er komen bij dit tweede aspect duidelijke verbanden naar voren met de in §2.2 besproken normen en waarden. Een concept dat van groot belang is binnen netwerken, is vertrouwen. De laatste subparagraaf is hieraan gewijd.

2.3.1 Wat is sociaal kapitaal?

Mensen identificeren zich op basis van netwerken met anderen. De sociale netwerken van personen vormen hun sociale hulpbronnen: het sociaal kapitaal. Flap (1987) stelt dat sociaal kapitaal gezien kan worden als het productiemiddel met behulp waarvan mensen een beter leven kunnen produceren. Men spendeert goederen (en diensten) aan anderen niet alleen voor het onmiddellijke plezier, maar ook met het oog op de toekomst (Flap 1987: 17). Hij ziet sociaal kapitaal als het resultaat van: 1) het aantal mensen dat bereid is steun te verlenen, 2) de hulpbronnen die op deze indirecte wijze gemobiliseerd kunnen worden en 3) de mate waarin deze personen tot steun bereid of verplicht zijn (op cit.: 19). *‘Een beroep doen op sociale steun is veelal effectiever dan een beroep doen op officiële instanties, in het bijzonder bij onvoorspelbare gebeurtenissen en bij problemen die veel coördinatie tussen instanties zouden vereisen’* (ibid.).

Portes (1998) stelt dat de huidige consensus in de literatuur is dat sociaal kapitaal gezien wordt als de mogelijkheid van actoren om hulp en steun zeker te stellen door middel van lidmaatschap in een sociaal netwerk of andere sociale structuren. De definitie die Portes geeft (1988, in Koniordos 2005: 3) aan sociaal kapitaal is: *‘the ability to safeguard benefits through participation in social networks and other social structures, for instance the family’*. Bij sociaal netwerk kan men dus denken aan contacten met familie, vrienden, kennissen, burens en collega’s. De nadruk bij deze contacten ligt op de structuur van de relaties die actoren aangaan. Hij benoemt als kenmerken hierbij het feit dat houders van sociaal kapitaal tot eenzelfde gemeenschap behoren als de ontvanger en dat zij leningen aangaan zonder bang te zijn dat deze niet worden terugbetaald. Voor González de la Rocha (1994: 213-215) is dit te eenzijdig. Zij maakt een onderscheid tussen horizontale en verticale netwerken. Bij horizontale netwerken betreft het – zoals ook Portes stelt – relaties tussen personen die zich in een soortgelijke situatie bevinden. Bij verticale netwerken daarentegen zijn de relaties niet gebaseerd op gelijkheid en wederkerigheid. Gedacht kan worden aan de relatie tussen een werkgever -en nemer bij de uitwisseling van kapitaal en arbeid.

2.3.2 Hoe werkt sociaal kapitaal?

Portes geeft aan dat er drie basis functies van sociaal kapitaal bestaan die kunnen worden toegepast in verschillende contexten: Een eerste functie van sociaal kapitaal betreft de sociale controle (Portes 1998: 6-11). Ten tweede kan sociaal kapitaal de functie van familiesteun hebben. De laatste en meest voorkomende functie is volgens Portes de werking van sociaal kapitaal als bron van voordelen door extrafamiliale netwerken (ibid.).

Hoewel veel huishoudens in grote mate afhankelijk zijn van hun sociaal kapitaal, bestaan er niet alleen voordelen. Terecht beschrijft Portes een viertal negatieve consequenties van sociaal kapitaal (1998: 15-17, zie ook Portes & Sensenbrenner 1993). Als eerste noemt hij de uitsluiting van buitenstaanders, waarbij hij het voorbeeld van etniciteit aanhaalt. Het bovenmatig beroep-doen op gemeenschapsgenoten is een tweede negatief gevolg. Iemand kan teveel afhankelijk worden van de hulp die men ontvangt. Dit is uiteraard nadelig voor de ontvanger zelf, maar kan ook als negatief worden ervaren door de donor die het gevoel heeft dat de relatie onevenwichtig is (1998: 15-17). Als derde worden de beperkingen van individuele vrijheid genoemd, aangezien de groep vraagt om conformiteit. Bij het ontvangen en geven van hulp of diensten bestaan bepaalde regels waaraan men zich moet houden. Gedrag dat als buitensporig wordt gezien, wordt niet altijd getolereerd en kan uitsluiting als gevolg hebben (*ibid*). Op de vierde plaats noemt hij het feit dat groepssolidariteit gevormd kan worden door een gezamenlijk gevoel van oppositie tegen de gevestigde orde. Individuele succesverhalen zouden hierbij de groepsband ondermijnen omdat deze juist gebaseerd is op de veronderstelde onmogelijkheid van deze successen. Het gevolg hiervan zou een neerwaarts niveau van normen zijn die ervoor zorgt dat enkele personen in de groep blijven en anderen eruit moeten ontsnappen. De sociale mobiliteit van personen wordt hierdoor geremd (Portes 1998, 15-17).

In hun artikel over *embeddedness*¹⁶ en immigratie besteden Portes en Sensenbrenner (1993) aandacht aan twee van de vier bronnen¹⁷ van sociaal kapitaal: *bounded solidarity* en *enforceable trust*. Het belangrijkste kenmerk van *bounded solidarity* is dat individuen een morele verplichting voelen om zich op een bepaalde wijze te gedragen. In relatie tot immigranten stellen de auteurs dat de confrontatie met de ‘gastsamenleving’ solidariteit tussen migranten onderling creëert. De mate waarin kan verschillen en is onder andere afhankelijk van culturele en linguïstische afstand tussen gast- en thuisland. Bij grote verschillen met de rest van de samenleving zullen gevoelens die gericht zijn op de in-group solidariteit groter zijn (Portes & Sensenbrenner 1993: 1328-29). Ook Pels (1998: 12) stelt dat migranten, wanneer zij een bedreiging ervaren van hun culturele idealen door contact met het gastland, zij zich afsluiten van deze invloeden van buiten en de oriëntatie op de ‘eigen’ ideeën toeneemt. De tweede bron van sociaal kapitaal die Portes en Sensenbrenner bespreken, is *enforceable trust*. Deze bron put niet uit solidariteit gebaseerd op confrontatie met de ‘anderen’, maar uit interne sancties binnen de groep zelf (*op cit.*: 1332). Pels (1998: 12) spreekt ook over sociale controle binnen migrantengroepen die het proces van consolidatie van de in-group opvattingen versterkt. Pels merkt hierbij echter twee zaken op. Ten eerste dat

16 Hoewel Portes en Sensenbrenner *embeddedness* (term oorspronkelijk geopperd door Polanyi, Arensberg & Pearson 1957, in Portes & Sensenbrenner 1993: 1321) als uitgangspunt nemen, gaan zij alleen in op sociaal kapitaal, dat zij zien als één van de belangrijkste concepten van *embeddedness*.

17 De twee slechts kort aangehaalde bronnen van sociaal kapitaal zijn: *value introjection* en *reciprocity exchanges*.

deze oriëntatie op de eigen groep ook een ongunstige maatschappelijke positie of uitsluiting van maatschappelijke participatie kan teweeg brengen (zie hiervoor o.a. Barth 1994; Bauman 1996 in Pels 1998: 12). En ten tweede dat deze consolidatie *acculturatie* niet uitsluit (Phinney 1990 in Pels 1998: 12).

Jonkers (2003: 42-44) benoemt etnisch sociaal kapitaal in haar visie op concentratiewijken van allochtone groepen. Zij stelt dat deze concentratie voordelen biedt doordat mensen door middel van hun sociale netwerk vooruit kunnen komen in de samenleving. Doordat personen in deze concentratiewijken maatschappelijk uitgesloten zijn, mobiliseren zij de gedeelde etnische en sociale achtergronden als onvoorwaardelijke, wederkerige en extensieve hulp en steun, solidariteit en identiteit (Portes 1995, in Jonkers 2003: 43). Tegenhanger van deze 'kapitaalvisie' is de 'getovisie' die stelt dat het leven in een etnisch geconcentreerde wijk destructief is en anomie als gevolg heeft (Jonkers 2003: 42).

Het grootste kritiekpunt dat Kovalainen (2005) heeft op de theoretische gedachtegang achter het concept sociaal kapitaal is dat gender¹⁸ niet geproblematiseerd wordt. Dit vreemd genoeg terwijl gender duidelijk van invloed is op het verkrijgen en overbrengen van sociaal kapitaal. Cruciale aspecten als macht, dominantie, afhankelijkheid of kwetsbaarheid worden niet besproken (op cit.: 84).

Van den Berg (2005) kijkt bij haar onderzoek naar het effect van sociaal kapitaal op sociale vooruitgang van Marokkaanse en Antilliaanse vrouwen juist naar gender en etniciteit als verklarende factoren. Zij hanteert hierbij een intersectioneel perspectief, in tegenstelling tot bestaande studies die vaak slechts op één van beide aspecten gericht zijn. De interactie tussen beide concepten wordt volgens Van den Berg duidelijk wanneer men kijkt naar de familiesystemen waarin individuen verkeren. Voor Marokkanen is dit het patriarchale systeem, waarbij constructen als maagdelijkheid en gehuwd moederschap van oudsher centrale waarden zijn (Eldering & Borm 1996 in Van den Berg 2005: 19). In dit familiesysteem vindt de betekenisgeving van moederschap vooral plaats in relatie tot mannen (op cit.: 19-20). Van den Berg ziet het gebruik van sociaal kapitaal enerzijds als steun (materieel en emotioneel) en anderzijds als stuwning. Ze stelt dat vooral vrouwen actief zijn in deze ondersteuningsnetwerken, dat deze netwerken voor een groot deel uit familie bestaan en dat veel van de ondersteuningstaken zorgtaken zijn (op cit.: 26). Met stuwning duidt Van den Berg op soorten hulp die specifieke sociale vooruitgang veroorzaken (op cit.: 27). Zij verduidelijkt het verschil aan de hand van het volgende voorbeeld: wanneer een vrouw de hulp inschakelt van haar moeder voor de opvang van haar kind, is dit sociale steun. Wanneer deze vrouw deze hulp echter vraagt zodat zij een baan met meer perspectief dan haar huidige werk kan nemen, is het stuwning (*ibid.*).

18 Definitie van gender volgens Wekker (2002 in Van den Berg 2005: 15-16): Gender is het persoonlijke, symbolische en het maatschappelijke systeem waarin betekenis wordt gegeven aan biologische verschillen tussen mannen en vrouwen. [...] Het gaat over de consequenties van die betekenisgeving op persoonlijk, symbolisch en maatschappelijk niveau.

2.3.3 Netwerken en vertrouwen

De belangrijkste verklaringsbron die De Ruijter betreft bij het uitbesteden van (zorg) taken, is vertrouwen (of het gebrek daaraan). Zij beroept zich hierbij op de transactiekostentheorie (Coase 1952; Williamson 1981, 1985, in De Ruijter 2005: 4) en op de nieuwe economische sociologie (Granovetter 1985; Smelser & Swedberg 1994, in De Ruijter 2005: 4), beiden economische theorieën.

De transactiekostentheorie stelt dat er investeringen nodig zijn in transactiekosten om vertrouwensproblemen te voorkomen en op te lossen. Denk hierbij aan het zoeken naar een betrouwbare aanbieder. Deze transactiekosten van de verschillende keuzealternatieven (eigen arbeid of uitbesteding) zijn bepalend voor de uiteindelijke beslissing (De Ruijter 2005: 106-107).

Vanuit de nieuwe economische sociologie komt het idee van *embeddedness* dat ingaat op de persoonlijke relaties en de netwerken tussen de aanbieder en koper (De Ruijter 2005: 112). Er zijn twee vormen van *embeddedness*: tweevoudige en netwerk *embeddedness*, waarbij een transactie binnen de eerste soort een binnen een bestaande relatie is en de waarbij de tweede gaat om de mate waarin actoren gelieerd zijn aan derden in een sociaal netwerk (op cit.: 114). De nieuwe economische sociologie richt zich dus op de sociale context van transacties en aanbod-vraag relatie (De Ruijter 2005: 4). De sociale inbedding van de relatie tussen het huishouden en de aanbieder genereert vertrouwen, waardoor uitbesteding kan plaatsvinden. Deze sociale inbedding zorgt er tevens voor dat sanctionering kan plaatsvinden door de samenwerking te beëindigen dan wel voort te laten duren of door slechte dan wel goede verhalen te verspreiden (op cit.: 4-5). Huishoudens kiezen liever iemand die ze kennen dan een anonieme aanbieder. Ook blijkt dat verschil in nationaliteit een rol speelt: mensen hebben naar verwachting minder vertrouwen in iemand van een andere culturele achtergrond. Deze culturele verschillen kunnen verschillende waarden met zich meebrengen en verschillende ideeën over hoe taken moeten worden uitgevoerd (op cit.: 147, 211.).

Vertrouwensproblemen kunnen er voor zorgen dat huishoudens afzien van het uitbesteden van bepaalde taken, en kunnen invloed hebben op de keuze van aanbieder (De Ruijter 2005: 96). Zo zullen zij misschien eerder voor informele (familie, vrienden, burens) dan voor formele uitbesteding kiezen. Men noemt dit *within-network exchange* (DiMaggio & Louch 1998, in De Ruijter 2005: 96). De Ruijter onderscheidt drie soorten vertrouwensproblemen: 1) de aanbieder is niet competent om de taken uit te voeren (Batenburg et al. 2003 in De Ruijter 2005: 105), 2) de vrager en aanbieder kunnen verschillende ideeën hebben over hoe taken moeten worden uitgevoerd en 3) de aanbieder kan zich opportunistisch gedragen en de gemaakte afspraken niet kunnen nakomen. Vooral bij het uitbesteden van zorg voor kinderen kunnen vertrouwensproblemen een belangrijk issue zijn. Hoewel deze problemen er niet voor zullen zorgen dat ouders afzien van het gebruik van kinderopvang, zullen ze wel de keuze voor welke vorm mede bepalen (de Ruijter 2005: 103).

2.4 De theorieën samengevoegd

In deze vierde paragraaf wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste kernpunten van het theoretische kader die voor het onderzoek van belang zijn. Er wordt uitgelegd hoe de theorieën van toepassing zijn op Turkse en Marokkaanse ouders in Nederland. In tegenstelling tot de voorgaande paragrafen waarbij de theorieën uitgangspunt waren, zijn dat in deze afsluitende paragraaf de drie termen – arbeidsverdeling, uitbesteding van zorgtaken en kinderopvangvormen. Welke theorieën kunnen zeggen iets over ieder van deze drie terreinen? Aan het eind van iedere subparagraaf wordt een conceptueel model, gebaseerd op deze theorieën, gepresenteerd. In deze modellen worden de relaties tussen de theorieën en terreinen schematisch weergegeven.

2.4.1 Arbeidsverdeling

Wanneer mensen keuzes maken op gebied van wel of niet betaalde arbeid verrichten of over arbeidsduur, betrekken zij financiële overwegingen. Rationele keuzetheorieën hebben als uitgangspunt dat individuen een zo gunstig mogelijke situatie nastreven, waarbij kosten worden geminimaliseerd en baten gemaximaliseerd. De *bounded rationality* en *satisficing theory* lijken een goed alternatief voor de pure rationele keuzetheorie doordat deze erkennen dat mensen in veel gevallen het alternatief kiezen dat als goed genoeg wordt bevonden, zonder daarbij een afweging te maken van alle mogelijke alternatieven.

Economisch georiënteerde theorieën, de ruiltheoretische benadering, de *new home economics* kunnen inzicht geven in welke monetaire aspecten van belang zijn bij bijvoorbeeld de keuze voor moeders om een bepaald aantal uur actief te zijn op de arbeidsmarkt. Door een 'prijskaartje' te hangen aan vrije tijd en de inkomsten van een betaalde baan, kunnen individuen en huishoudens de voor hen meest belangrijke opbrengsten maximaliseren.

In bovenstaande theorieën worden personen als gelijk gezien: het zijn allen rationele actoren. De keuzeprocessen die Turkse en Marokkaanse ouders nemen, zullen bij deze benadering dan ook niet verschillend verlopen van die van autochtone Nederlandse ouders.

Zoals blijkt uit de op normen en rollen gebaseerde theorieën, laten individuen zich in hun gedrag deels beïnvloeden door ideeën, verwachtingen en feitelijke omstandigheden van personen in hun omgeving. Mensen gedragen zich in veel gevallen conform de bestaande rolverwachtingen. Hoewel blijkt dat de heersende normen en rolverdeling in de westerse samenleving in de loop der tijd minder bindend zijn geworden, bestaan er nog altijd verschillen tussen sociale lagen van de bevolking. Opleidingsniveau, sociaal-economische status en religie (Van Dijk 1994) blijken verschillen in de mate waarin heersende normen en rolverwachtingen een rol spelen, deels te kunnen verklaren. Gezien het feit dat ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst relatief vaak een laag opleidingsniveau en sociaal-economische status hebben en een sterke

binding met hun islamitische achtergrond voelen (*vid. infra* p. 42) – factoren die de invloed van deze normen en rolverwachtingen doen toenemen – is het zeer interessant om vanuit deze theorieën naar Turkse en Marokkaanse ouders te kijken.

De preferentietheorie (Hakim 2000) kan inzicht geven in de arbeidsparticipatie van vrouwen. Persoonlijke voorkeuren, die ten grondslag liggen aan deze theorie, kunnen iets zeggen over de verwachting van het gedrag van individuen. Niet alleen tussen mannen en vrouwen, maar ook tussen vrouwen onderling bestaan verschillen in voorkeuren die een verklaring kunnen bieden voor het al dan niet buitenshuis werken. Een verwachting is dat veel moeders van Turkse en Marokkaanse afkomst zich bevinden in de categorie *home-centred* vrouwen of *adaptive* vrouwen en dat hun voorkeuren gericht zijn op het familieleven en ouderschap. Dit zou betekenen dat zij minder vaak of minder uren participeren op de arbeidsmarkt.

Sociaal kapitaal kan gezien worden vanuit het idee dat men ingebed is in een sociaal netwerk en dat deze inbedding van invloed is op het handelen van personen. Hierbij kan gedacht worden aan opvattingen die de omgeving heeft over de arbeidsverdeling tussen mannen en vrouwen en de wijze waarop personen hierdoor beïnvloed kunnen worden. Deze inbedding in sociale netwerken vertoont veel overeenkomsten met de theorieën omtrent rollen en normen. Opvattingen van de personen in het sociale netwerk van ouders, of deze nu ‘traditioneel’ of ‘modern’ zijn, zullen waarschijnlijk van invloed zijn op beslissingen over arbeidsverdeling. Door hun migratiegeschiedenis is het interessant te onderzoeken hoe sociaal kapitaal van invloed is op ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst. Wellicht meer dan autochtone Nederlanders, richten zij zich op personen in hun sociale omgeving met wie zij zich kunnen identificeren en een gevoel van verbondenheid hebben. Door de intensiteit van de contacten, de fysieke nabijheid van de sociale contacten (familieleden die dichtbij elkaar wonen) is de invloed van normen en verwachtingen van het sociale netwerk wellicht sterker.

Nijsten (1998) en Pels (1998) tonen dat ouderschapsmotieven, opvoedingsdoelen en -waarden van Turkse en Marokkaanse ouders¹⁹ van invloed zijn op de wijze waarop ouders hun kinderen daadwerkelijk opvoeden. Wanneer ouders heel sterke affectieve ouderschapsmotieven hebben, is de kans groot dat één van beide ouders – en dat zal in het overgrote deel de moeder zijn – zich in grote mate zal toeleggen op de opvoeding van de kinderen, minder lang of minder uren actief zal zijn op de arbeidsmarkt.

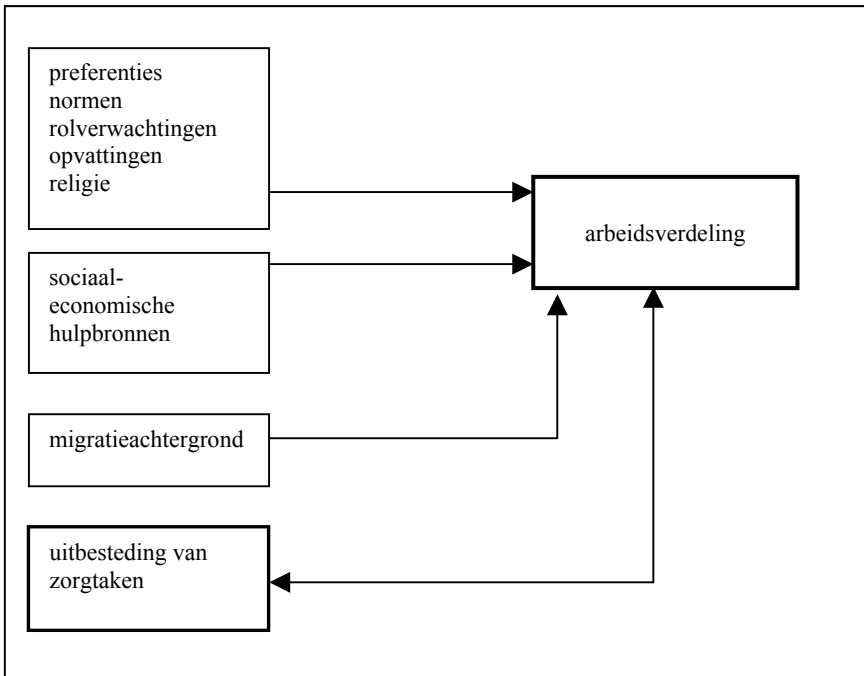
In het patriarchale familiesysteem, geldend in Turkse en Marokkaanse kringen, wordt van oudsher de belangrijkste taak van vrouwen in het moederschap en het gezinsleven gezien (*vid. e.g.* Versantvoort *et al.* 2002: 10, 25). De vader is de kostwinner. Vanuit dit oogpunt, kan men verwachten dat vaders en moeders duidelijk

19 Deze zullen ook van invloed zijn op autochtone ouders, maar hun studies zijn gericht op ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst die in Nederland leven.

verschillende rollen krijgen toegeschreven en aan zichzelf toekennen en er voor hen verschillende normen gelden. Ook op het feit dat religie voor veel Turkse en Marokkaanse ouders een belangrijke rol speelt in het dagelijkse leven, en in de (ver)takkingen van de islam een belangrijke taak voor de vrouw wordt gezien in het moederschap, is de verwachting gestoeld dat deze normen en roltheorie een verklaring zou kunnen zijn voor de arbeidsverdeling tussen mannen en vrouwen. De invloed van deze rollen en normen zal niet alleen van toepassing zijn op de arbeidsverdeling, maar ook op de uitbesteding van zorgtaken en de gekozen kinderopvangvorm (vid. *infra* p.34). Hierbij wil ik echter wel benadrukken dat normen, opvattingen en verwachtingen niet statisch zijn. Zoals uit velerlei onderzoek blijkt, (vid. *e.g.* Portes & Sensenbrenner 1998; Pels 1998) veranderen deze rolverwachtingen, -patronen en normen. Niet alleen wijzigen ze door de tijd heen, maar ook wanneer men, zoals het geval is bij migranten, in een andere setting terecht komt waarin andere normen en opvattingen gelden.

Samenvattend kunnen de theorieën in het volgende conceptuele model worden weergegeven, waarbij de pijlen een relatie aangeven tussen de theoretische concepten en het terrein arbeidsverdeling. De arbeidsverdeling kan worden gezien als de keuze die personen maken. De theoretische concepten kunnen worden geïnterpreteerd als overwegingen die van invloed zijn op deze keuze. In het model staat ook een relatie aangegeven tussen de concepten arbeidsverdeling en uitbesteding van zorgtaken. De verwachting is dat deze relatie beide kanten op werkt. De arbeidsverdeling tussen ouders in een huishouden zal van invloed zijn op de vraag of zij zorgtaken voor kinderen wel of niet uitbesteden en zo ja, hoe vaak zij dat doen. De mogelijkheid tot het uitbesteden van zorgtaken zal wellicht ook van invloed zijn op de arbeidsverdeling van ouders. Wanneer er geen uitbestedingsopties zijn, zal de arbeidsverdeling van ouders hierdoor worden beïnvloed: één van beide ouders zal minder uren actief moeten zijn op de betaalde arbeidsmarkt om de zorgtaken zelf te kunnen vervullen. Een groot aanbod aan opvang zal theoretisch gezien kunnen leiden tot een stimulans om meer uren actief te zijn op de arbeidsmarkt. Zoals reeds in de inleiding vermeld tonen recente onderzoeksgegevens (Portegijs *et al.* 2006) echter dat deze impuls nauwelijks lijkt te bestaan.

Figuur 2.1 Conceptueel model arbeidsverdeling

2.4.2 Uitbesteding van zorgtaken

Bij de vraag om al dan niet gebruik te maken van kinderopvang of bij de keuze voor een bepaalde vorm van kinderopvang zijn economische theorieën toepasbaar, waarbij de kern is – zoals ook hierboven beschreven – dat het om profijt maximalisatie gaat. Men maakt afwegingen tussen het aantal uren buitenshuis te verrichten betaalde arbeid, de hoeveelheid zorgtaken voor kinderen die men zelf vervult of welke juist worden uitbesteed. De *new home economics* leert ons dat het toenemen van financiële hulpbronnen, het uitbesteden van zorgtaken vergemakkelijkt. Flexibele arbeidskenmerken verminderen de behoefte aan het uitbesteden van zorgtaken. Van Dijk (1994) toont dat de prijs van kinderopvang van invloed is op het gebruik ervan. Turkse en Marokkaanse huishoudens hebben relatief vaak een laag inkomen. Dit zou kunnen betekenen dat zij om die reden niet veel zorgtaken uitbesteden aan formele kinderopvanginstellingen die hiervoor geld vragen. Laagopgeleiden werken doorgaans in functies waarin zij niet veel zeggenschap hebben over de indeling van hun werktijden. Doordat deze werktijden wellicht niet goed te combineren zijn met de zorgtaken voor kinderen, zou dit kunnen betekenen dat laagopgeleide ouders een grotere behoefte hebben aan kinderopvang dan hoogopgeleide ouders die hun werktijden gemakkelijker op elkaar en op de behoeften van hun kinderen kunnen afstellen.

Opvattingen over ouderschap die normaal geldend zijn in het patriarchale familiesysteem, zijn niet alleen van invloed op de arbeidsverdeling tussen mannen en vrouwen maar ook direct en indirect op het uitbestedingspatroon van zorgtaken voor kinderen. Het moederschap is van oudsher voor (islamitische) Turkse en Marokkaanse vrouwen een van de belangrijkste doelen in het leven en veel van hun dagelijkse bezigheden spelen zich dan ook rondom de opvoeding van hun kinderen af. Het uitbesteden van zorgtaken van kinderen zal waarschijnlijk minder vaak voorkomen dan bij familiesystemen waarbij dit moederschapsideaal minder strikt is.

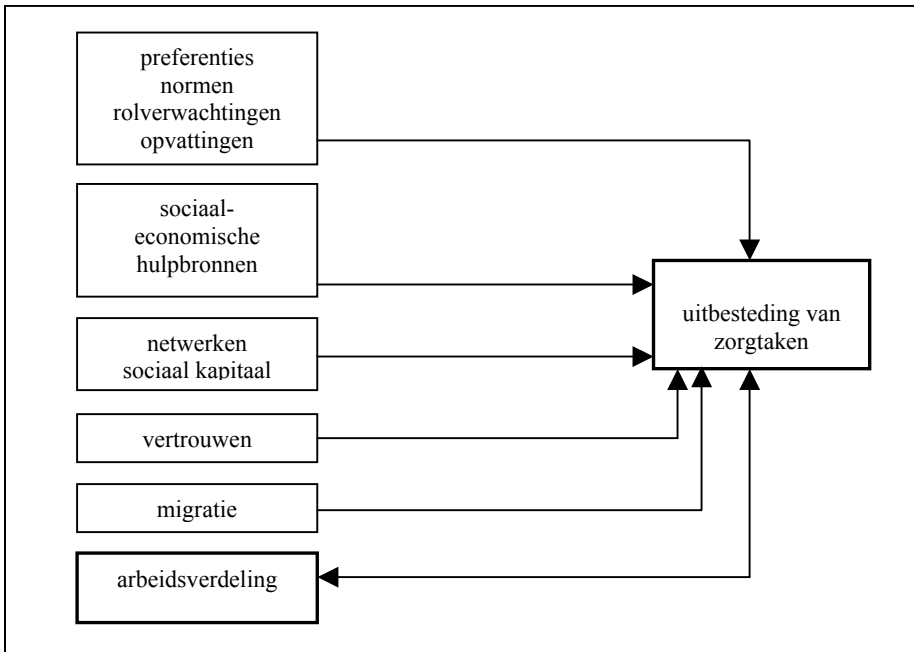
Wanneer men bovenstaande (islamitische) ouderschapsnormen bekijkt, kan men verwachten dat een groot deel van de Turkse en Marokkaanse moeders zich in de groepen *home-centred* of *adaptive* vrouwen (Hakim 2000) bevindt en dat zij minder zorgtaken (willen) uitbesteden dan moeders die tot de *work-centred* groep behoren.

Sociaal kapitaal kan naast inbedding in een sociaal netwerk dat invloed uitoefent op gedrag door normatieve opvattingen, ook worden gezien als toegang tot bepaalde hulpbronnen. In dit onderzoek kan men denken aan opvattingen die de omgeving heeft over het al dan niet uitbesteden van zorgtaken, en aan de mogelijkheid die dit sociaal kapitaal ouders biedt om zorgtaken uit te besteden. Bijvoorbeeld aan grootouders of vrienden uit de sociale omgeving van ouders. Ouders die een hecht netwerk van familie en vrienden om zich heen hebben, zullen zich wellicht meer laten beïnvloeden door de heersende opvattingen dan ouders die minder zijn ingebed in de structuur van hun sociale omgeving. De eerste groep ouders zal wellicht ook meer mogelijkheden hebben om zorgtaken uit te besteden aan personen in hun netwerk dan ouders uit de tweede groep. Bovendien zal het feit dat in Turkije en Marokko het uitbesteden van zorgtaken aan familieleden dermate normaal en vanzelfsprekend is, waarschijnlijk van invloed op de (hoge) mate waarin aanspraak wordt gemaakt op het sociaal kapitaal en op de mate waarin deze vraag wordt ingewilligd.

Op dezelfde wijze waarop sterke affectieve ouderschapsmotieven (Pels 1998; Nijsten 1998) van invloed zijn op de arbeidsmarktparticipatie van Turkse en Marokkaanse moeders, zullen deze ook een gedeeltelijke verklaring kunnen zijn voor de hoeveelheid uitbesteding van zorgtaken. Ouders zijn wellicht van mening dat het kunnen opbouwen van een sterke band met hun kinderen, voor een deel afhankelijk is van de tijd die men zelf met de kinderen doorbrengt. Het aantal uren dat de zorg voor kinderen wordt uitbesteed, kan hierdoor beïnvloed worden.

Het conceptuele model kan als volgt worden weergegeven:

Figuur 2.2 Conceptueel model Uitbesteding van zorgtaken

2.4.3 Type kinderopvang

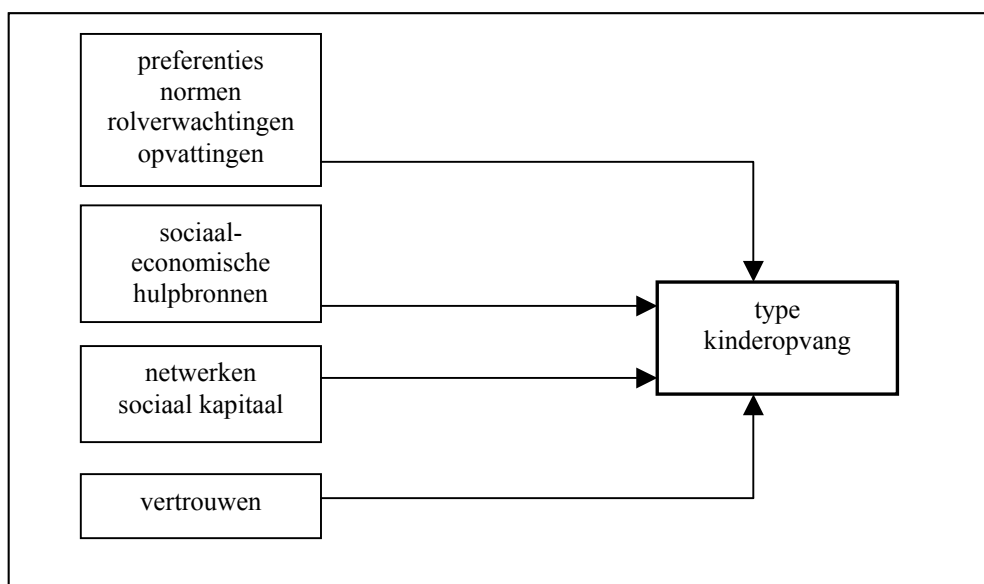
Kostenbaten afwegingen zullen niet alleen gemaakt worden bij de vraag of men kinderen door derden laat opvangen en zo ja hoe vaak, maar ook bij de vraag door wie deze opvang zal plaatsvinden. Wanneer de kosten voor een formele kinderopvangvoorziening als te hoog worden ervaren, zal men wanneer men de mogelijkheid hiertoe heeft, waarschijnlijk eerder kiezen voor een informele goedkopere vorm van opvang. Huishoudens met lage inkomens zullen in dat geval vaker gebruik maken van informele dan formele kinderopvangvoorzieningen.

Tijdseisen van het werk, normatieve verwachtingen en vertrouwen blijken belangrijke verklarende factoren in het uitbesteden van huishoudelijke taken en zorgtaken (De Ruijter 2005). Een voor dit onderzoek belangrijke conclusie van De Ruijter is dat bij de vertrouwenskwesatie bij het uitbesteden van zorgtaken verschil in nationaliteit een rol speelt. Mensen hebben naar verwachting minder vertrouwen in iemand van een andere culturele achtergrond. Deze vertrouwensproblemen zijn van invloed op de beslissing om al dan niet gebruik te maken van een aanbieder en op de beslissing voor gebruik van een bepaalde aanbieder. De kans bestaat dan ook dat ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst door vertrouwensproblemen eerder gebruik maken van opvang door familieleden dan door formele kinderopvanginstellingen waar voornamelijk autochtone Nederlandse leiders werken.

Ook de door Nijsten (1998) en Pels (1998) genoemde ouderschapsmotieven, opvoedingsdoelen en waarden zullen waarschijnlijk van invloed zijn op het type opvang dat Turkse en Marokkaanse ouders voor hun kinderen kiezen. Opvoedingsdoelen en waarden zijn vermoedelijk terug te vinden in de mening die ouders hebben over welke vorm van opvang goed is voor hun kinderen. Zo kan een voor ouders belangrijk aspect bijvoorbeeld zijn dat kinderen worden opgevangen in een huiselijke omgeving, door familieleden, of juist in groepsverband met andere kinderen en professionele leiders. Nu zal het mechanisme van de invloed van deze ouderschapsmotieven op de keuze van type opvang voor autochtone en allochtone ouders op dezelfde wijze verlopen. Het verschil tussen deze groepen zit echter waarschijnlijk in de opvattingen die zij hebben.

Over de relatie tussen de kwaliteit van verschillende vormen kinderopvangvoorzieningen en het gebruik ervan, is in de theorie nog niet veel duidelijkheid en dit zal dan ook een interessant punt zijn om bij het onderzoek bij stil te staan. Het is aannemelijk dat het kwaliteitsaspect een rol speelt bij de beslissing voor een bepaalde vorm van opvang. Het is echter de vraag of voor ouders de kwaliteitseisen die zij hebben ook een bepalende factor zijn voor hun keuze. Wellicht zijn praktische overwegingen – bijvoorbeeld of de kinderopvangvoorziening in de buurt van woning of werk is – eerder doorslaggevend voor de keuze.

Figuur 2.3 Conceptueel model Type kinderopvang

De relaties nog even kort op rij:

De sociaal economische hulpbronnen zullen op alle drie de terreinen van invloed zijn. Opleidingsniveau, sociaal-economische positie en inkomen (b)lijken verklarende factoren te zijn voor de wijze waarop arbeid wordt verdeeld, hoe het uitbestedingspatroon is en welke vormen van kinderopvang worden gebruikt. Opleidingsniveau blijkt uit empirische gegevens (zie hoofdstuk 3) ook indirect van invloed hierop, doordat het via opvattingen doorspeelt. Zo hebben laagopgeleiden doorgaans meer traditionele opvattingen dan hoogopgeleiden.

Opvattingen, normen, rollen en voorkeuren zullen theoretisch gezien van directe invloed zijn op de drie termen arbeidsverdeling, uitbesteding van zorgtaken en type kinderopvang. Ook indirect zullen zij op elkaar doorwerken. De arbeidsverdeling van ouders zal van invloed zijn op het uitbestedingspatroon voor zorgtaken voor hun kinderen. Andersom kan deze relatie ook bestaan.

De concepten vertrouwen, netwerken en sociaal kapitaal kunnen vooral de uitbesteding van zorgtaken en de gewenste of gekozen kinderopvangvorm voor een deel verklaren.

3 Empirische bevindingen

In tegenstelling tot het voorgaande hoofdstuk waarin een theoretisch antwoord werd gegeven op de centrale vraagstelling, biedt dit derde hoofdstuk een empirisch overzicht van verklarende gegevens uit recente literatuur. Wat is bekend over de arbeidsverdeling van Turkse en Marokkaanse ouders en wat tonen de gegevens over hun gebruik van diverse vormen van kinderopvang? Welke kenmerken kunnen hierbij een verklarende rol spelen? Het hoofdstuk is opgebouwd uit drie paragrafen over arbeidsverdeling (§3.1), uitbesteding van zorgtaken (§3.2) en kinderopvangvormen (§3.3). De eerste gedeelten hiervan bieden verklaringen vanuit de sociaal-economische hulpbronnen, achtergrondkenmerken²⁰ en migratiegeschiedenis van ouders. De tweede gedeelten gaan in op de vraag hoe normen en waarden van invloed zijn. Het hoofdstuk sluit met een samenvattende paragraaf (§3.4).

3.1 Arbeidsverdeling

In het eerste gedeelte van deze paragraaf (§3.1.1 en §3.1.2) wordt gekeken naar de sociaal-economische hulpbronnen, achtergrondkenmerken en migratiegeschiedenis die uit recent onderzoek een verklaring lijken te geven voor participatie op de arbeidsmarkt en taakverdeling binnen huishoudens. Hoewel deze hulpbronnen en achtergrondkenmerken in veel gevallen ook een uitleg voor autochtone Nederlanders zijn, worden ze hier besproken met het oog op ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst. Migratiegeschiedenis is uiteraard een gegeven dat specifiek is toegespitst op allochtonen en een belangrijke verklarende factor kan zijn voor de arbeidsverdeling van Turkse en Marokkaanse ouders. Het tweede gedeelte van deze paragraaf (§3.1.3 en §3.1.4) gaat in op de normen en waarden die een rol spelen bij arbeidsverdeling van Turkse en Marokkaanse ouders. Religie zal hierbij apart worden vermeld.

3.1.1 Hulpbronnen, achtergrondkenmerken en arbeidsverdeling

Opleidingsniveau

Er bestaan veel empirische gegevens over het opleidingsniveau en de arbeidsparticipatie van allochtonen in Nederland en over de relatie tussen deze twee variabelen (vid. e.g. Gijsbers & Hartgers 2005: 76; Vogels 2003: 43).

Opleidingsniveau blijkt een goede voorspeller te zijn voor arbeidsparticipatie (Schippers 2003; Groeneveld et al. 2004 in Merens et al. 2006: 102). Uit de gegevens blijkt dat allochtonen relatief gezien vaker een laag opleidingsniveau hebben dan autochtonen (Vogels 2003: 43). Hoogopgeleide vrouwen hebben een hogere arbeids-

20 Onder sociaal-economische hulpbronnen wordt verstaan het opleidingsniveau, het inkomen en het sociale netwerk dat subjecten als hulpbronnen kunnen inschakelen. Onder de noemer achtergrondvariabelen zijn opgenomen: geslacht, leeftijd, etnische achtergrond (niet-westerse allochtonen) en huishoudsamenstelling.

marktparticipatie dan laagopgeleide vrouwen (Schippers 2003; Groeneveld *et al.* 2004 in Merens *et al.* 2006: 102).

Opleidingsniveau is niet alleen bepalend voor arbeidsmarktparticipatie an sich, maar is medebepalend voor de aard van de aanstelling: hoe hoger het opleidingsniveau, des te vaker een vast dienstverband (Dagevos & Gesthuizen 2005: 17). Du Bois-Reymond *et al.* (1998: 128) stellen dat een genderspecifieke arbeidsdeling het gezinsleven van hoogopgeleide ouders minder structureert dan dat van laagopgeleiden. Hoogopgeleide ouders hebben een 'modernere' taakverdeling dan laagopgeleide ouders.

Huishoudsamenstelling

Bij vrouwen speelt de gezinssituatie over het algemeen een rol in beslissingen die te maken hebben met werken, zo stellen Hooghiemstra & Merens (1999: 28).

Overeenkomstig met deze stelling, blijkt uit onderzoek van Groeneveld *et al.* (2004) dat bij Turkse en Marokkaanse vrouwen een negatieve relatie bestaat tussen arbeidsparticipatie en het krijgen van kinderen (in Merens *et al.*, 2006: 97). Kwantitatieve analyses tonen een duidelijke daling in arbeidsparticipatie²¹ na de geboorte van het eerste kind (*op cit.*: 100). Vooral tweede generatie Turkse en Marokkaanse vrouwen met twee in het buitenland geboren ouders laten een grote daling zien na de komst van hun eerstgeborene (*op cit.*: 100-101). Allochtone vrouwen²² van de eerste generatie stoppen, na correctie voor leeftijd en loon, significant vaker met werken na de geboorte van hun eerste kind dan autochtone vrouwen (*op cit.*: 102).

In vergelijking met autochtone vrouwen, krijgen vrouwen uit etnische minderheden op jongere leeftijd kinderen. Bovendien krijgen zij meer kinderen (Distelbrink & Hooghiemstra 2006: 32; Hooghiemstra & Merens 1999: 21). Dit kan problemen met zich meebrengen voor de combinatie van arbeid- en zorgtaken (Distelbrink & Hooghiemstra 2006: 32). De helft van de Marokkaanse huishoudens en een derde van de Turkse huishoudens had in 2003 drie of meer kinderen (*op cit.*: 32-33). Vooral Turkse en Marokkaanse moeders met een groot aantal kinderen werken weinig. Dit is dan ook een zwaar tellende factor²³ (*op cit.*: 47).

Turkse en Marokkaanse vrouwen jonger dan 40 jaar en van de tweede generatie²⁴ hebben vaker een baan dan hun moeders van de eerste generatie (Merens 2006: 71). De arbeidsparticipatie van moeders met partner is meestal niet lager dan die van vrouwen zonder partner (*op cit.*: 72). Behalve bij Marokkaanse moeders, is de deelname van de andere groepen allochtone moeders hoger dan die van kinderloze vrouwen (*ibid.*).

21 Dit geldt overigens ook voor autochtone vrouwen en de andere groepen allochtone vrouwen, zowel van de eerste alsook van de tweede generatie.

22 Alle vier de grote groepen allochtonen in Nederland: Turkse, Marokkaanse, Antilliaanse en Surinaamse vrouwen.

23 Ditzelfde patroon geldt ook voor autochtone vrouwen.

24 Er bestaat een overlap tussen deze twee groepen.

3.1.2 Migratieachtergrond en arbeidsverdeling

Het opleidingsniveau van 'nieuwkomers' kan nogal eens verschillen met dat van personen die al langere tijd in Nederland leven. In sommige gevallen heeft men een bepaald opleidingsniveau wel, maar zijn de in het buitenland behaalde diploma's niet geldig in Nederland. Vaak echter verschilt het opleidingsniveau ook. In veel gevallen blijkt dat Turkse of Marokkaanse vrouwen die voor een huwelijk of gezinshereniging naar Nederland komen, lager opgeleid zijn dan mannen (Hooghiemstra & Merens 1999: 40).

Niet alleen via het opleidingsniveau bestaat er een relatie tussen migratie en de arbeidssituatie. Deze relatie met migratieachtergrond kan ook direct worden aangetoond. Naarmate de verblijfsduur in Nederland langer is, zal men minder moeite ondervinden met het wennen aan de samenleving, het leren van de taal of het leren hoe men aan een baan kan komen (*ibid.*). Ook de leeftijd van de migranten toen zij naar Nederland kwamen speelt een rol. Volwassen vrouwen die voor een huwelijk naar Nederland komen bijvoorbeeld, zullen wellicht sneller te maken krijgen met belemmeringen op de arbeidsmarkt als gevolg van gezinsvorming en de zorg voor kleine kinderen (*op cit.:* 40-41).

3.1.3 Opvattingen, normen, waarden en arbeidsverdeling

In overeenstemming met de theorie, blijkt uit empirisch onderzoek dat opvattingen over de rolverdeling tussen mannen en vrouwen een bepalende factor zijn voor de taakverdeling tussen mannen en vrouwen (Keuzenkamp & Hooghiemstra 2000 in Merens *et al.* 2006: 92). Kwantitatief onderzoek toont aan dat deze opvattingen verschillen naar etnische achtergrond, opleidingsniveau en migratiegeneratie (Beekhoven & Dagevos 2005; Distelbrink & Loozen 2005, in Merens *et al.* 2006: 93). Zo hebben hoogopgeleiden modernere opvattingen dan laagopgeleiden en zijn allochtonen van de tweede generatie minder vaak voorstander van gescheiden rollen van mannen en vrouwen dan leden van de eerste generatie (*ibid.*).

Alle Marokkaanse vrouwen uit het kwalitatieve onderzoek van Versantvoort *et al.* (2002: 25) zien zichzelf als hoofdverantwoordelijke voor de zorg en opvoeding van kinderen. Uit kwalitatieve analyses van Distelbrink & Hooghiemstra (2006: 97) blijkt dat de helft van de Turkse en Marokkaanse vrouwen van de eerste generatie vindt dat vrouwen moeten stoppen met werken wanneer ze moeder worden. Deze opvattingen zijn vrij traditioneel en zullen waarschijnlijk een traditionele arbeidsverdeling met zich meebrengen. De gegevens van Merens *et al.* (2006: 92-93) tonen dat, in vergelijking met Surinaamse en Antiliaanse vrouwen, Turkse en (in iets mindere mate) Marokkaanse vrouwen het meest traditioneel denken over de rolverdeling en taakverdeling tussen partners. Vooral traditionele opvattingen over moederschap komen naar voren. Het vaakst zijn Turkse en Marokkaanse vrouwen van mening dat moeders altijd thuis moeten zijn om voor hun kinderen te zorgen (*op cit.:* 96). De meerderheid van de vier groepen geeft echter wel aan dat alleen fulltime huismoeder zijn, te beperkend is (*ibid.*).

Jonkers (2003) kijkt in haar onderzoek over moederschap onder Marokkaanse vrouwen onder andere naar de toekomstplannen die zij hebben. Uit de tot haar beschikking staande gegevens blijkt dat hoewel het merendeel van de Marokkaanse meisjes van de tweede generatie zegt op jonge leeftijd te willen trouwen en kinderen te krijgen, zij vooruitstrevende maatschappelijke toekomstplannen hebben. De meeste willen het moederschap blijven combineren met werk en een groot aantal van hen met een voltijdse baan (Dagevos 2001; De Wit 1997; Dekkers 1996, in Jonkers 2003: 112-113). Het krijgen van kinderen wordt evenals bij de eerste generatie ook bij de tweede generatie nog als vanzelfsprekendheid beschouwd. Gezinsplanning (het hoeveel en wanneer kinderen krijgen) is echter wel een thema geworden (*ibid.*).

Opvattingen van mensen worden voor een groot deel bepaald door de normen, waarden en feitelijke situatie van hun sociale omgeving. Vrouwen die veel werkende moeders kennen, en vrouwen die zelf veel waarde hechten aan werk en voordat zij moeder werden veel uren buitenshuis werkten, hebben een grotere kans dat zij werken met of zonder gebruik van opvang (Portegijs et al. 2006: 94).

Niet alleen normatieve opvattingen spelen een rol bij de arbeidsverdeling. Ook waargenomen hoge kosten van kinderopvang zouden een reden kunnen zijn voor Turkse en Marokkaanse vrouwen van de tweede generatie om na de geboorte van hun eerste kind veel minder te gaan werken of hiermee in het geheel te stoppen (Merens et al. 2006: 101). Het is mogelijk dat ouders niet weten dat de werkgever in een deel van de kosten kan voorzien, en hun ideeën over de kosten hierdoor niet kloppen (Versantvoort et al. 2002, Commissie AVEM 2002, in Merens et al. 2006: 111).

Daarnaast blijkt echter uit de praktijk dat een groot deel van de werkgevers deze bijdrage niet levert en de kosten voor de ouders hierdoor hoger zijn.

3.1.4 Religie en arbeidsverdeling

Bevindingen uit het onderzoek naar de normatieve invloed van de islam op familiewaarden, binding en gedragskeuzen van Turken en Marokkanen in Nederland (Phalet et al. 2004) spelen waarschijnlijk een rol bij opvattingen over zowel arbeidsverdeling alsook uitbesteding van zorgtaken.²⁵ Het blijkt dat Turkse en Marokkaanse familiewaarden, ook na controle van achtergrondkenmerken veel conservatiever zijn dan autochtone waarden (Phalet et al. 2004: 44). Turken en Marokkanen leggen gemiddeld meer dan autochtone Nederlanders met een vergelijkbare sociale achtergrond, de nadruk op bindende verplichtingen en verticale gezagsverhoudingen in de familiale sfeer (*op cit.*: 51). Turken en Marokkanen die nooit of onregelmatig de moskee bezoeken hebben modernere opvattingen over het gezinspatroon: ze willen minder jong trouwen en willen later minder kinderen krijgen. Wie vaker de moskee bezoekt heeft meer voorkeur voor een strikte taakverdeling tussen

25 De gebruikte data in het onderzoek hebben betrekking op 'hoofden van de huishoudens' en geven voornamelijk de mannelijke visie weer. Dit wordt door de auteurs als een tekortkoming gezien. In het kader van dit onderzoek is het juist een welkome aanvulling op de hierboven vermelde gegevens, die voornamelijk gericht zijn op vrouwen.

mannen en vrouwen, heeft een negatievere houding ten aanzien van geboortebeperving, uitstel van het huwelijk en uitstel van moederschap voor vrouwen. Bovendien vinden actieve moslims onderwijs en betaalde arbeid gemiddeld minder belangrijk voor vrouwen dan voor mannen en plaatsen ze zorgtaken bij vrouwen (op cit.: 50-55). Uit de analyses blijkt dat Turken minder negatief zijn over een modern gezinsideaal dan Marokkanen (op cit.: 51). Wie meer onderwijs heeft genoten, is minder gericht op religie en heeft bijgevolg minder conservatieve opvattingen (*ibid.*).

3.2 Uitbesteding van zorgtaken

In tegenstelling tot de gegevens over arbeidsmarktparticipatie van Turken en Marokkanen in Nederland, bestaan er minder eenduidige data over het uitbesteden van zorgtaken voor kinderen. Niet alleen is de kwantiteit aan gegevens minder, er bestaat tevens meer tegenstrijdige informatie. Ook bestaat een zeer groot deel van de gegevens over kinderopvanggebruik, uit informatie over moeders. Informatie over opvattingen van vaders over de uitbesteding, is niet voorhanden.

Het hier getoonde overzicht aan recente empirische informatie zal voor een deel gebaseerd zijn op data gericht op autochtone ouders. Doordat de gegeven verklaringen gestoeld zijn op bijvoorbeeld opleidingsniveau of arbeidsparticipatie, kunnen zij wel iets zeggen over verwachtingen voor allochtone ouders.²⁶ Uit alle gegevens blijkt dat Turkse en Marokkaanse ouders minder gebruik maken van kinderopvang dan autochtone ouders.

Eveneens is bij deze paragraaf de indeling zo dat eerst wordt ingegaan op de relatie tussen hulpbronnen, achtergrondkenmerken en de uitbesteding van zorgtaken voor kinderen. Vervolgens wordt gekeken naar welke empirische data bestaan over opvattingen van allochtone ouders en hun uitbestedingspatroon.

3.2.1 Hulpbronnen, achtergrondkenmerken en uitbesteding

Opleidingsniveau

Opleidingsniveau blijkt een factor te zijn in het gebruik van kinderopvangvoorzieningen (Schippers 2003; Groeneveld *et al.* 2004 in Merens *et al.* 2006: 102). Huis-

26 De gegevens van Portegijs *et al.* (2006) zijn afkomstig uit een kwalitatief vooronderzoek en een kwantitatief hoofdonderzoek, dat uit twee schriftelijke enquêtes bestond onder moeders met kinderen van 0-12 jaar. Hoewel de onderzoeksgroep een redelijk goede afspiegeling van de Nederlandse samenleving is, is de groep allochtone vrouwen nauwelijks vertegenwoordigd. De ondervetegenwoordiging was te groot om via weging recht te trekken (op cit.:12-14). De gegevens die worden getoond in Keuzenkamp & Merens (red.) (2006) daarentegen zijn deels afkomstig uit databestanden met specifieke informatie over Marokkanen, Turken, Surinamers en Antillianen. De gegevens die Versantvoort *et al.* (2002) tonen, zijn gebaseerd op kwalitatief onderzoek en zijn eveneens gericht op de hierboven genoemde groepen en een groep 'Overigen' (Afghanen, Iraniërs, Irakezen, Somaliërs, Ghanezen en Ethiopiërs). Ook Du Bois-Reymond *et al.* (1998) hebben hun gegevens gebaseerd op kwalitatief onderzoek, waarbij in de steekproef zowel autochtone alsook allochtone ouders zijn opgenomen. Een beperking die moet worden vermeld, is dat al deze onderzoeken, met uitzondering van Du Bois-Reymond *et al.*, gericht zijn op gegevens omtrent moeders. Gegevens over vaders zullen in deze paragraaf dan ook uitblijven.

houdens met een laagopgeleide moeder maken relatief gezien weinig gebruik van kinderopvang.²⁷ Het gebruik van kinderopvang is hoger bij een hoogopgeleide moeder (Portegijs et al. 2006: 42). Zoals vermeld in de voorgaande paragraaf, zijn allochtone vrouwen relatief vaker laag opgeleid dan autochtone vrouwen. Een deel van de verklaring voor het lage uitbestedingspercentage zou dan ook gevonden kunnen worden in dit lage opleidingsniveau.

Arbeidsparticipatie

Diverse onderzoeken tonen dat het gebruik van kinderopvang voor de groep werkende ouders (vader én moeder werken) lang geen 100% is. Huishoudens met twee-verdieners zijn in de meeste gevallen 'anderhalfverdieners'. De moeder werkt dan veelal een beperkt aantal uur in deeltijd of werkt bijvoorbeeld 's avonds of in de weekenden wanneer de vader juist wel thuis is en voor de kinderen kan zorgen.²⁸ In dat geval neemt de noodzaak voor kinderopvang af (Merens et al. 2006: 113, Portegijs et al. 2006). Het onderzoek van Versantvoort et al. (2002: 10) wijst uit dat de arbeidsparticipatie van Turkse vrouwen één van de factoren is die van invloed is op de keuze van kinderopvang. Ook de werksituatie van Marokkaanse ouders is waarschijnlijk een belangrijke factor in het al dan niet gebruik maken van formele opvangvoorzieningen (op cit.: 24) maar is niet van doorslaggevende rol (op cit.: 26).

Wanneer men kijkt naar de arbeidsverdeling tussen Marokkaanse en Turkse mannen en vrouwen, blijkt er geen samenhang te bestaan tussen het gebruik van kinderopvangvoorzieningen en de mate waarin de partner mee zorgt (op cit.: 10, 25).

Inkomen

Ouders uit de hogere inkomensgroepen maken relatief vaak gebruik van opvang. Met name van formele opvang (Keuzenkamp & Hooghiemstra 2000; Plantenga et al. 2004, in Portegijs et al. 2006: 42). Een groot deel van de Turkse en Marokkaanse ouders valt in de lagere inkomensklassen doordat zij relatief gezien vaker een lager opleidingsniveau hebben. Van hen zal een aanzienlijk deel waarschijnlijk minder gebruik maken van kinderopvang.

Huishoudsamenstelling

Versantvoort et al. (2002: 8) zien bij Turkse huishoudens geen relatie tussen het aantal kinderen en het gebruik van kinderopvang. Evenmin is er een relatie met burgerlijke staat van Turkse vrouwen en kinderopvanggebruik (op cit.: 8-9). Ook Portegijs et al. (2006:42) stellen dat het aantal kinderen niet van grote invloed lijkt te zijn op kinderopvanggebruik. Opvang komt even vaak voor bij huishoudens met één en twee kinderen.

27 Zowel formele als ook informele kinderopvang voor kinderen van 0-12 jaar.

28 Het anderhalverdienertype huishouden is in Nederland (allochtonen en autochtonen) de grootste vorm: 41% van de paren in 2004 behoorde tot deze groep. Turkse en Marokkaanse vrouwen participeren minder op de arbeidsmarkt. Merens et al. (2006: 104) stellen dat het eenverdiener-type vaker voorkomt dan bij autochtonen. Het verschil is echter niet groot. Autochtone vrouwen werken echter meestal minder fulltime dan allochtone vrouwen (Merens 2006: 75).

Het al dan niet aanwezig zijn van een partner lijkt bij Marokkaanse moeders niet van invloed op de keuze voor kinderopvang (Versantvoort et al. 2002: 24.). Uit de gegevens van Portegijs et al. (2006: 42) blijkt dat moeders met een partner iets vaker kiezen voor kinderopvang dan alleenstaande moeders.

Merens et al. (2006: 112) tonen dat Turkse en Marokkaanse werkende ouders met kinderen onder de 4 jaar minder vaak gebruik maken van kinderopvang dan Surinaamse, Antilliaanse en autochtone ouders.

3.2.2 *Opvattingen, normen, waarden en uitbesteding*

Empirische gegevens over de relatie tussen opvattingen, normen en waarden van Turkse en Marokkaanse ouders en de uitbesteding van zorgtaken voor kinderen, zijn erg gering en de gegevens die er zijn, gaan over de opvattingen van moeders. Versantvoort et al. (2002) gaan in hun kwalitatieve onderzoek naar kinderopvang zeer kort in op opvattingen. Zo stellen zij dat het vanuit de Turkse en Marokkaanse traditie de norm is dat vrouwen zich hoofdzakelijk bezighouden met huishoudelijke taken en de opvoeding van kinderen (op cit.: 10, 25). De verwachting die naar aanleiding daarvan kan worden uitgesproken, is dat zij minder zorgtaken zullen uitbesteden dan moeders voor wie deze normen niet gelden. Deze relatie komt overigens niet naar voren uit de onderzoeksgegevens. Wel is het zo dat alle Marokkaanse vrouwen uit het onderzoek (op cit.: 25) 'traditionele' opvattingen hebben en zichzelf zien als hoofdverantwoordelijke voor de zorg en opvoeding van kinderen. Uit de analyses van Portegijs et al. (2006: 95) lijken vooral opvattingen van moeders over kinderopvang een rol te spelen bij het besluit om er wel of geen gebruik van te maken (Portegijs et al. 2006: 95).

3.3 **Kinderopvangvormen**

Over welke vormen van kinderopvang gebruikt worden door verschillende groepen ouders, bestaan meer gegevens dan over het wel of niet uitbesteden van zorgtaken voor kinderen. Echter, het onderscheid dat veelal wordt gemaakt is die tussen formele en informele opvang en niet zozeer tussen de exacte typen kinderopvang. Een groot tekort aan informatie over een bepaalde vorm van opvang is vooral die over het gebruik van buitenschoolse opvang. Hierover is nog zeer weinig bekend. Ook is het zo dat gegevens over kinderopvanggebruik vaak sec gegeven worden zonder naar achtergrondkenmerken of andere verklarende factoren te kijken.

Ter inleiding op deze derde paragraaf wordt hier een kort overzicht gegeven van onderzoeksdata over het gebruik van verschillende typen kinderopvang door ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst. In de hierna volgende subparagrafen komen weer de sociaal-economische hulpbronnen en opvattingen, normen en waarden aan bod.

Analyses van Merens et al. tonen dat weinig Marokkaanse kinderen naar een kinderdagverblijf gaan; opvang door grootouders blijkt een meer populaire vorm te zijn.

Voor Turkse kinderen geldt dat evenveel kinderen naar de kinderdagopvang gaan als naar hun grootouders. In alle groepen allochtone ouders wordt de voorkeur gegeven aan opvang door grootouders boven andere vormen van opvang (Merens *et al.* 2006: 113, cf. Commissie AVEM & Vyvoj 2004 in Merens *et al.* 2006). Versantvoort *et al.* zien deze voorkeur alleen bij Marokkaanse moeders (2002, in Merens *et al.* 2006: 113). Turken zijn positiever over opvang van hun kinderen door andere familieleden dan grootouders, dan Marokkanen (*ibid.*). Turkse vrouwen hebben formele kinderopvang liever dan opvang door familie en vrienden (Versantvoort *et al.* 2002:7).

Du Bois-Reymond *et al.* (1998) stellen in hun onderzoek naar buitenschoolse opvang, dat allochtone ouders voornamelijk gebruik maken van individueel/meervoudige opvang: zij maken vooral gebruik van familie voor structurele kinderopvang in combinatie met andere vormen van opvang die in de wijk waarin zij wonen worden aangeboden. Alleenstaande moeders²⁹ maken vooral gebruik van enkelvoudig/geïnstitutionaliseerde vormen als buitenschoolse opvang (Du Bois-Reymond *et al.*: 71-72). Het is opvallend hoe weinig allochtone ouders gebruik maken van buitenschoolse opvang (*op cit.*: 82). Ook analyses van Merens *et al.* (2006: 115) laten zien dat Marokkaanse³⁰ ouders minder gebruik maken van buitenschoolse opvang dan autochtone ouders. Turkse ouders maken er zelfs véél minder gebruik van. Hoewel Marokkaanse ouders buitenschoolse opvang even vaak noemen als grootouders, kiezen zij voor hun jonge kinderen juist heel weinig voor formele kinderdagverblijven (*ibid.*). Ogen-schijnlijk is de leeftijd van kinderen een (belangrijke) factor bij de keuze en voorkeur voor een bepaald type kinderopvang.

3.3.1 Hulpbronnen, achtergrondkenmerken en kinderopvangvormen

Opleidingsniveau

Bij huishoudens met hoogopgeleide moeders is de formele kinderopvang een populairdere voorziening dan bij de groep middel en laagopgeleide vrouwen (Portegijs *et al.* 2006: 42). Bovendien combineren hoogopgeleide moeders vaak formele met informele opvangvoorzieningen (*ibid.*, zie hierin ook Boer *et al.* 2003; Ooms *et al.* 2003; Cloin & Boelens 2004). Merens *et al.* (2006: 113) laten zien dat hoogopgeleide allochtone ouders veel meer gebruik maken van een kinderdagverblijf dan laagopgeleide allochtone ouders en dat zij hun kinderen voor opvang minder vaak naar grootouders en peuterspeelzalen brengen. In het onderzoek van Versantvoort *et al.* (2002: 25) is geen duidelijke relatie zichtbaar tussen opleidingsniveau en gebruik van formele opvang.

Inkomen

Het gebruik van formele opvang neemt toe naarmate het inkomen hoger is (Portegijs

29 Niet specifiek aangegeven of het om autochtone of allochtone moeders gaat.

30 En Antilliaanse en Surinaamse ouders

et al.: 71). Nog geen 20% van de opvang van de laagste inkomens is formeel geregeld (ibid.). Werkende ouders uit hoge sociaal-economische milieus gebruiken familie, burens en kennissen als aanvulling op andere opvangvoorzieningen. Als structurele hoofdvoorziening komt deze informele opvang vooral voor in midden en lage sociaal-economische klassen, zowel van allochtone alsook van autochtone herkomst (Du Bois-Reymond 1998: 149). Versantvoort et al. (2002: 26, 41) stellen dat de inkomensgegevens van Marokkaanse vrouwen niet bepalend lijken te zijn voor het al dan niet gebruiken van formele kinderopvang.

Huishoudsamenstelling

Grotere gezinnen maken minder vaak gebruik van formele opvang (Portegijs et al. 2006: 42.). Ook gegevens over Marokkaanse huishoudens tonen dat hoe groter het gezin, hoe kleiner de behoefte aan formele opvang is (Versantvoort et al. 2002: 24). Een verklaring die Versantvoort et al. hier voor geven is de waarschijnlijkheid dat oudere kinderen de jongere kinderen opvangen. Ook is het mogelijk dat grotere huishoudens traditioneler zijn in hun zorgethos en daarom minder snel gebruik willen maken van formele opvang (ibid.).

Alleenstaande moeders maken vaker gebruik van formele dan informele kinderopvang (Portegijs et al. 2006: 42). Hoe ouder het jongste kind, des te vaker de moeder werkt zonder dat zorgtaken worden uitbesteed (op cit.: 94). Ook de leeftijd van kinderen lijkt een rol te spelen: men maakt minder gebruik van formele opvang wanneer er meerdere kinderen van 0-12 jaar in het gezin zijn (ibid.).

Sociale omgeving

Vrouwen met in hun omgeving veel mensen die gebruik maken van formele opvang, werken vaker buitenshuis. Ze maken niet vaker zelf gebruik van formele opvang. Bij informele opvang geldt juist het tegenovergestelde. Vrouwen die in hun omgeving worden geconfronteerd met veel informele opvang, maken hier ook zelf meer gebruik van. Ze werken niet vaker buitenshuis (Portegijs et al. 2006: 94).

Turkse vrouwen gebruiken het sociale netwerk van vrienden en familie voor kinderopvang vooral in noodgevallen. Grootouders worden niet vaak belast met de opvang. Toch geven zij de voorkeur aan opvang door familie wanneer zij zelf niet voor de kinderen kunnen zorgen, boven reguliere opvang (Versantvoort et al. 2002: 7).

3.3.2 Opvattingen, normen, waarden en kinderopvangvormen

Wanneer wordt gekeken naar verschil in opvattingen van moeders,³¹ blijkt dat laagopgeleide moeders veel belang hechten aan opvang van kinderen in de eigen omgeving en door de eigen ouders. Er is geen verschil tussen oudere en jongere moeders (Portegijs et al. 2006: 53). Hoogopgeleide moeders vinden dat kinderen meer dagen kunnen worden opgevangen dan laagopgeleide moeders. Evenmin is hier een verschil tussen oudere en jongere moeders (op cit.: 57).

31 Bij gebrek aan gegevens over opvattingen van vaders

Marokkaanse vrouwen maken weinig gebruik van formele kinderopvang (Versantvoort et al. 2002: 22). Ze maken vooral gebruik van opvang door familie en dan in het bijzonder door grootouders. De redenen die zij hiervoor aangeven is dat het vertrouwd en gezellig is en dat familieleden dezelfde (religieuze) waarden hebben. Minder vaak besteden Marokkaanse ouders de zorgtaken uit aan vrienden of kennissen (*ibid.*). De opvang van jonge kinderen door oudere kinderen vinden de Marokkaanse moeders uit het onderzoek de meest ideale vorm van opvang (op cit.: 23). Van de formele opvangvoorzieningen staan Marokkaanse moeders het meest positief tegenover gastouderopvang, vanwege de betrouwbaarheid, flexibiliteit en individuele aandacht die hun kinderen krijgen van gastouders (*ibid.*). Turkse moeders maken, naast praktische overwegingen, gebruik van de peuterspeelzaal voor het leren van de taal en socialisatie (Versantvoort et al. 2002: 7-8).

Door de berichtgeving in de media rond de invoering van de Wet kinderopvang kan het idee zijn ontstaan dat kinderopvang duurder is geworden (Merens et al. 2006: 114). Gegevens van Versantvoort et al. (2002: 12) tonen dat de kosten van kinderopvang voor het merendeel van de Turkse moeders geen reden lijkt te zijn om af te zien van kinderopvangvoorzieningen. Het is wel waarschijnlijk dat de kosten van formele opvang voor Marokkaanse huishoudens van doorslaggevende rol zijn bij de keuze voor opvang (op cit.: 24). Ook Portegijs et al. (2006: 93) stellen dat de kosten van kinderopvang geen grote invloed lijken te hebben op de keuze van het al dan niet gebruiken ervan en zo ja op de keuze voor formele of informele opvang.

3.3.3 Redenen om niet voor formele kinderopvang te kiezen

Uit het kwantitatieve onderzoek van Merens et al. komen drie hoofdredenen van allochtone ouders naar voren om geen gebruik te maken van formele opvang voor hun kinderen van 0 tot 3 jaar: 1) Een van beide ouders is thuis om voor de kinderen te zorgen, 2) De nabijheid van goedkope opvang door familie/ grootouders, 3) De hoge kosten van formele opvang (2006: 114). Een kleine groep Turkse en Marokkaanse ouders vindt hun kinderen te klein om ze naar de crèche te laten gaan. Andere inhoudelijke bezwaren, bijvoorbeeld te grote groepen bij de kinderopvang of te weinig rekening houden met cultuur/ religie worden nauwelijks genoemd (*ibid.*). Het is interessant na te gaan of voor ouders met kinderen in de basisschoolleeftijd dezelfde redenen van belang zijn.

Een andere verwachting die wordt uitgesproken is dat het gebruik van formele opvangvoorzieningen relatief laag is onder Turkse en Marokkaanse ouders omdat de bekendheid met de voorzieningen niet aanwezig is (Versantvoort et al. 2002, Commissie AVEM 2002, in Merens et al. 2006: 111).

3.4 De empirische gegevens samengevat

In deze afsluitende paragraaf wordt een korte samenvatting gegeven van recente empirische onderzoeksgegevens betreffende arbeidsverdeling, uitbesteding en kinderopvangvormen. Ook wordt stilgestaan bij de juist nog ontbrekende gegevens en

zal er hierdoor al een korte aanloop worden gegeven naar de onderwerpen die bij het onderzoek aan bod zullen komen.

3.4.1 *Wat weten we al?*

Er bestaan veel verschillende informatiebronnen over de arbeidsparticipatie van Turken en Marokkanen in Nederland. Opleidingsniveau, migratieachtergrond en huishoudsamenstelling blijken belangrijke verklarende factoren voor het actief zijn op de arbeidsmarkt. Wanneer men kijkt naar de taakverdeling tussen mannen en vrouwen, blijken opvattingen over de rolverdeling een bepalend element. Onderzoek wijst uit dat Turkse en Marokkaanse vrouwen in vergelijking met andere groepen, het meest traditioneel denken over de rolverdeling en taakverdeling tussen partners, waarbij vooral opvattingen over moederschap traditioneel zijn. Zo toont het onderzoek van Distelbrink en Hooghiemstra (2006: 97) bijvoorbeeld dat de helft van de Turkse en Marokkaanse vrouwen van de eerste generatie vindt dat vrouwen moeten stoppen met werken wanneer ze moeder worden. Na de geboorte van het eerste kind is ook daadwerkelijk een daling in arbeidsparticipatie van Turkse en Marokkaanse vrouwen te zien: er bestaat een negatieve relatie tussen arbeidsparticipatie en het krijgen van kinderen.

Opleidingsniveau, arbeidsparticipatie, inkomen en huishoudsamenstelling blijken elementen die deels het uitbesteden van zorgtaken kunnen verklaren. Zo gaan een hoger opleidingsniveau en een hoger inkomen vaker gepaard met uitbesteding van zorgtaken. Arbeidsparticipatie blijkt wel van invloed op de keuze voor uitbesteding van zorgtaken, maar is niet van doorslaggevend belang zoals men misschien zou verwachten. Waarschijnlijk passen ouders hun werktijden aan dat zodat zij minder zorgtaken hoeven uit te besteden.

Turkse en Marokkaanse ouders maken minder gebruik van kinderopvangvoorzieningen dan autochtone Nederlandse ouders. Veelal maken zij meer gebruik van informele dan van formele vormen van kinderopvang. Empirische gegevens tonen dat opleidingsniveau, arbeidsparticipatie, huishoudsamenstelling, sociale omgeving en opvattingen over taakverdeling en ouderschap van invloed zijn op het gebruik van kinderopvangvoorzieningen. Verwacht kan worden dat ook religieuze opvattingen ertoe doen.

3.4.2 *Welke informatie ontbreekt nog?*

Zoals gesteld is er zeer veel kennis over de arbeidsverdeling en -participatie van de allochtone bevolking in Nederland. Onderzoeksgegevens over het gebruik van verschillende vormen van kinderopvang zijn in mindere mate voorhanden en zijn bovendien minder eenduidig dan die over arbeidsparticipatie. Hierdoor lijken nog veel vragen open te blijven.

Het grootste deel van de informatie die er is, is afkomstig uit datasets met voornamelijk gegevens over autochtone Nederlanders. Bij kwalitatief onderzoek worden,

naar mijn weten zonder uitzondering, alleen moeders bevroegd over kinderopvanggebruik. De rol en houding van vaders bij de keuze voor kinderopvang, blijft onduidelijk. Wanneer men kijkt naar onderzoeksgegevens over de verschillende kinderopvangvormen, blijkt dat voornamelijk informatie over het gebruik van buitenschoolse opvang zeer beperkt is.

Vooraf ook aan voldoende informatie over opvattingen en beweegredenen van allochtone, en hiermee dus ook Turkse en Marokkaanse ouders, om wel of niet voor een bepaalde vorm van kinderopvang te kiezen, ontbreekt het. Dit terwijl normen, waarden en opvattingen uit het theoretische hoofdstuk juist van belang blijken te zijn. Wanneer verklaringen worden gegeven voor kinderopvanggebruik door enkel te kijken naar bijvoorbeeld het opleidingsniveau en de arbeidsmarktparticipatie van ouders, valt het gehele proces van de wijze waarop bepaalde mechanismen werken en welke rol zij spelen bij de keuze van kinderopvang, in het niet. Het is juist interessant om te achterhalen waarom (Turkse en Marokkaanse) ouders bepaalde keuzes maken, welke overwegingen zij hebben en waarop hun uiteindelijke beslissing berust. Wanneer men naar de volgende onderzoeksresultaten kijkt, blijkt dat er nog veel onbekend is: Zo komt de werkelijke gebruikssituatie van kinderopvang lang niet altijd overeen met de gewenste situatie. Turkse schoolkinderen gaan voor opvang vaker naar hun grootouders dan naar buitenschoolse opvangvoorzieningen (Merens *et al.* 2006: 115), terwijl hun ouders een voorkeur uitspreken voor formele opvang en alleen in noodgevallen hun sociale netwerk inschakelen (Versantvoort *et al.* 2002: 7).

Versantvoort *et al.* (2002) stellen dat voor Marokkaanse ouders de reden voor het hogere gebruik van informele opvang lijkt te liggen in het feit dat zij opvang bij familie, en dan vooral grootouders, vertrouwd en gezellig vinden. En dat familie dezelfde religieuze waarden heeft als zijzelf. In tegenstelling tot wat men misschien zou verwachten, kunnen Merens *et al.* (2006) het niet-gebruik van formele kinderopvang niet toeschrijven aan een gebrek van aandacht aan culturele of religieuze waarden. Het zijn – met het oog op deze waarden – positieve overwegingen die bepalend zijn voor het wel gebruiken van informele opvang, maar geen negatieve overwegingen voor het niet gebruiken van formele opvang. Dit lijkt ruimte te geven voor het stimuleren van formeel kinderopvanggebruik, maar eenduidige gegevens over hoe de keuzes tot stand komen, zijn er niet. Door meer inzicht te krijgen in deze keuzeprocessen, kan beter worden ingespeeld op de wensen en behoeften van ouders over kinderopvang en kan het gebruik van bijvoorbeeld buitenschoolse opvang worden bevorderd. De nadruk van het onderzoek zal dan ook liggen op de opvattingen die ouders hebben over arbeidsverdeling, uitbesteding en kinderopvangvormen, de achtergrond van deze opvattingen en de invloed van deze opvattingen.

4 Onderzoeksopzet

Aan de hand van bevindingen van het theoretische en empirische literatuuronderzoek is tot een aanscherping van de onderzoeksvragen gekomen. Deze onderzoeksvragen worden als eerste behandeld in dit vierde hoofdstuk. Het tweede gedeelte gaat in op de beschrijving van de onderzoeksmethoden, de operationalisering en de respondentkeuze wordt verantwoord.

4.1 Onderzoeksvragen

Het punt waarop de aandacht in dit onderzoek vooral gevestigd is, is het gebruik van verschillende vormen van kinderopvang. De vraag gericht op arbeidsverdeling, is gesteld met de gedachte dat deze verdeling van invloed is op het uitbestedingspatroon van zorgtaken voor kinderen. Uit het theoretische en empirische literatuuronderzoek komt naar voren dat sociaal-economische hulpbronnen, opvattingen, normen en waarden die men heeft over de drie verschillende elementen – arbeidsverdeling, uitbesteding van zorgtaken en type kinderopvang – van invloed zijn op het gebruik van kinderopvang.

4.1.1 Probleemstelling

Zoals in de inleiding al is aangegeven is het kinderopvanggebruik onder ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst laag. Lager dan onder ouders van andere etnische afkomst en lager dan onder autochtone Nederlandse ouders. In het kader van de overheidswens om de arbeidsduur van vrouwen te verhogen en integratie te bewerkstelligen, is het interessant te zien welke keuzes Turkse en Marokkaanse ouders maken voor de opvang van hun kinderen, aangezien kinderopvanginstellingen worden beschouwd als een van de voorzieningen die het participeren van ouders op de arbeidsmarkt zou moeten vergemakkelijken.

Ben kijk naar keuzes voor opvang van schoolgaande kinderen, is in het bijzonder interessant omdat blijkt dat het gebruik van formele kinderopvangvoorzieningen, zich kenmerkt door het feit dat ouders in veel gevallen wél gebruik maken van opvang voor hun kinderen van 0-4 jaar, maar afzien van gebruik, of veel minder gebruik maken van opvang voor hun kinderen in de basisschoolleeftijd. Het gebruik is over de gehele linie niet hoog te noemen, maar empirische gegevens maken duidelijk dat het gebruik onder Turkse en Marokkaanse ouders nog lager ligt dan dat van autochtone Nederlandse ouders. Analyses van Merens *et al.* (2006: 115) tonen dat 17% van de autochtone werkende ouders³² voor hun kinderen gebruik maakt van buitenschoolse opvang. Voor Marokkaanse ouders ligt dit percentage op 9% en voor ouders

32 Anderhalf- en tweeverdieners en alleenstaande ouders (15-64 jaar oud) met kinderen van 4-11 jaar, in 2004/2005.

van Turkse afkomst is dit slechts 5%. Buitenschoolse opvang zal dan ook speciaal aandachtspunt zijn binnen het onderzoek.

De in het inleidende hoofdstuk vermeldde onderzoeksvraag, is nu op de volgende wijze gespecificeerd in de volgende twee onderzoeksvragen:

In welke mate is het lage gebruik van formele kinderopvangvoorzieningen door ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst te begrijpen vanuit sociaal-economische hulpbronnen en achtergrondkenmerken?

In welke mate is het lage gebruik van formele kinderopvangvoorzieningen door ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst te begrijpen vanuit normen en waarden met betrekking tot arbeidsverdeling, uitbesteding van zorgtaken en type kinderopvang?

De beleidsvraag die wordt onderzocht, is:

Is dit lage gebruik van formele kinderopvangvoorzieningen te vergroten en zo ja, hoe?

Om bovenstaande onderzoeksvragen en beleidsvraag te kunnen beantwoorden, zijn enkele deelvragen geformuleerd, die in de volgende paragraaf aan bod zullen komen.

4.1.2 Deelvragen

Afgeleid van het theoretische raamwerk en het overzicht aan empirische onderzoeksgegevens of juist aan het ontbreken van bepaalde gegevens, zijn de volgende deelvragen opgezet, met als doel bovenstaande hoofdonderzoeksvraag en beleidsvraag te kunnen beantwoorden.

- 1 *Hoe is de feitelijke arbeidsverdeling van Turkse en Marokkaanse ouders en welke opvattingen hebben zij erover? (Hoofdstuk 5)*
 - a *Op welke wijze zijn sociaal-economische hulpbronnen, achtergrondkenmerken en migratiegeschiedenis van invloed op de arbeidsverdeling?*
 - b *Welke rol spelen opvattingen, normen en voorkeuren bij de arbeidsverdeling van Turkse en Marokkaanse ouders?*

- 2 *Wat is het feitelijke uitbestedingspatroon van zorgtaken voor kinderen van Turkse en Marokkaanse ouders en welke opvattingen hebben zij hierover? (Hoofdstuk 6)*
 - a *Welke rol spelen opvattingen, normen en voorkeuren bij de uitbesteding van zorgtaken?*
 - b *Op welke wijze zijn sociaal-economische hulpbronnen en achtergrondkenmerken van invloed op het uitbesteden van zorgtaken?*
 - c *Welke rol spelen opvattingen, normen en voorkeuren bij het gebruik van een bepaald type kindervang?*
 - d *Op welke wijze is het kunnen benutten van sociaal kapitaal van invloed*

op de uitbesteding van zorgtaken aan een bepaald type kinderopvangvoorziening?

e Op welke wijze is de vertrouwenskwestie van invloed op het uitbesteden van zorgtaken aan een bepaald type kinderopvangvoorziening?

f Welke criteria zijn voor ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst van belang bij de keuze voor een bepaald type van kinderopvang?

g Welke (kwaliteits) kenmerken van de kinderopvangvoorziening spelen een rol bij de keuze voor een bepaald type?

3 *Welke redenen hebben ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst om al dan niet gebruik te maken van buitenschoolse opvang?* (Hoofdstuk 6)

a Welke invloed hebben sociaal-economische hulpbronnen en opvattingen, normen en waarden op het gebruik van buitenschoolse opvang door ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst?

b Waarom hebben de gebruikers gekozen voor buitenschoolse opvang?

c Waarom zien ouders af van het gebruik van bso?

d Welke kenmerken van buitenschoolse opvang zijn belangrijk voor de afweging om er al dan geen gebruik van te maken?

e Zijn de gebruikers tevreden over de bso?

4 *Op welke wijzen zou het gebruik van formele kinderopvang en in het bijzonder buitenschoolse opvang van kinderen van Turkse en Marokkaanse ouders kunnen worden gestimuleerd?* (Conclusies en beleidsaanbevelingen)

a Wat zijn volgens de respondenten positieve aspecten van formele kinderopvang?

b Wat zijn knelpunten die zij tegenkomen?

4.2 Onderzoeksmethoden

In deze korte paragraaf wordt ingegaan op de gehanteerde onderzoeksmethoden en op de redenen voor de gekozen benadering.

4.2.1 Kwalitatief onderzoek

Het onderzoek is gestart door middel van een literatuuronderzoek, waarvan de voorgaande hoofdstukken het resultaat zijn. Voor de dataverzameling is gekozen voor een kwalitatief verkennende benadering. Een kwalitatief onderzoek waarbij diepte-interviews worden gehouden met respondenten kan inzicht geven in de opvattingen en motieven die een rol spelen bij de keuze om al dan niet gebruik te maken van een bepaalde vorm van kinderopvang. Gedurende een relatief korte onderzoeksperiode kan rijke informatie worden verzameld over een onderwerp waarover nog weinig bekend is. Men kan dieper ingaan op bepaalde thema's die van groot belang blijken en men kan inzicht krijgen in de beredenering en gedachtegang die aan de beslissingen rondom kinderopvang ten grondslag liggen. Dit is minder goed mogelijk door

middel van bijvoorbeeld het versturen van schriftelijke enquêtes. Een reden van praktische aard om niet te kiezen voor het uitzetten van een schriftelijke of telefonische enquête is het feit dat de non-respons onder allochtonen in veel gevallen zeer hoog is (Schothorst 2002: 109-110). Tevens was het de bedoeling focusgroepen met gebruikers van verschillende soorten opvang te organiseren. Het blijkt een goede methode te zijn voor onderzoek gericht op het achterhalen van meningen, behoeften, voorkeuren en percepties (Barbour & Kitzinger 1999: 5; Krueger 1994: 8, in Hooghiemstra 2003: 192). Helaas is dit niet gelukt door een vrij tijdsintensieve zoektocht naar respondenten. Het organiseren van groeps gesprekken bleek zeer moeilijk.

4.2.2 Operationalisering

Aan de hand van een itemlijst³³ zijn de interviews afgenomen. Door niet voor een vaststaande vragenlijst te kiezen, kregen de respondenten de mogelijkheid onderwerpen aan te dragen die voor hen van belang waren.³⁴ Bij ieder interview zijn de thema's arbeidsverdeling en kinderopvanggebruik aan bod gekomen met daarin onder andere de items 'feitelijke situatie', 'verwachtingen die men vroeger had', 'wensen die men nu heeft'. Specifiek bij de gedeelten over kinderopvang zijn onder andere de items 'voordelen', 'nadelen', 'kosten' besproken. Door te spreken over verwachtingen en wensen betreffende arbeidsverdeling, ouderschap en uitbesteding van zorgtaken zijn eigen opvattingen achterhaald. Door het bespreken van de feitelijke situatie en verwachtingen van de omgeving is getracht de opvattingen, voorkeuren en invloeden van ideeën uit het sociale netwerk te achterhalen. Uitgebreid is ingegaan op de keuzes die respondenten hebben gemaakt over kinderopvang. Hoe is het keuzeproces verlopen, welke afwegingen hebben zij gemaakt, wat waren belangrijke criteria die hun keuze mede hebben bepaald?

De interviews zijn op band opgenomen en de teksten zijn vervolgens vrij letterlijk uitgewerkt. Voor de analyse van de interviews, is gebruik gemaakt van Kwalitan 5.0 (Peters, 2000).³⁵ Door middel van dit computerprogramma kunnen tekstfragmenten gecategoriseerd en gecodeerd worden waardoor een helder en gestructureerd overzicht ontstaat van de onderzoeksgegevens. Combinaties van antwoorden en thema's kunnen overzichtelijk gemaakt worden in matrices, boomstructuren of tabellen. Frequenties van bepaalde woorden en codes kunnen worden opgevraagd. Ook kan direct worden gezien in welke context deze woorden en codes voorkomen. Op deze wijze wordt snel duidelijk welke onderwerpen door respondenten veelvuldig zijn aangehaald en welke antwoorden op bepaalde vragen de meest gangbare zijn. Onder andere door naar deze frequenties te kijken en door tekstfragmenten met elkaar te vergelijken kan worden bepaald welke thema's op welke wijze belangrijk zijn voor

33 Zie bijlage 2 voor de volledige itemlijst en bijlage 1 voor de lijst met achtergrondkenmerken en sociaal-economische hulpbronnen waarnaar is gevraagd tijdens de interviews.

34 Het is dan natuurlijk wel zaak van de onderzoeker om de gesprekken in banen te leiden en niet te zeer af te wijken van het eigenlijke onderzoeksobject.

35 Ontwikkeld door de afdeling Methoden, Katholieke Universiteit Nijmegen, Peters (2000)

respondenten. Ook opvallendheden en contrasterende antwoorden kunnen zo aan het licht komen. Op deze wijze wordt duidelijk aan welke items tijdens de analyse en rapportage speciale aandacht moet worden besteed.

Bij kwalitatief onderzoek is de wijze van rapporteren logischerwijs anders dan bij kwantitatief onderzoek. Waarvoor bij kwalitatief onderzoek gewaakt moet worden is schijnexactheid. Wat niet uit het oog mag worden verloren is dat het – zeker bij het onderhavige onderzoek - om een kleine, niet representatieve onderzoeksgroep gaat. Wanneer exacte aantallen worden gegeven, is dit niet met de intentie een hoge verklaringsgraad te tonen maar enkel om aan te geven in welke mate bepaalde gegevens voorkomen, welke patronen er lijken te zijn en om de lezer ervan te doen beseffen dat het om slechts kleine aantallen gaat. Wanneer alléén zou worden gesproken over ‘de meerderheid’ of over percentages, zou dit vergeten kunnen worden.

In de resultatenhoofdstukken zullen bepaalde citaten en tekstfragmenten ter illustratie worden gegeven omdat zij óf de kern weergeven van veelvoorkomende gedachten of omdat zij juist opvallend zijn in de nét iets andere benadering of uitzonderingspositie.

4.3 Keuze voor respondenten

In deze paragraaf wordt beschreven voor welke Turkse en Marokkaanse ouders is gekozen en waarom juist zij binnen de onderzoeksgroep zijn opgenomen. Op deze plaats is het terecht te benadrukken dat het sample van de respondenten niet representatief is. Zo zal de arbeidsmarktparticipatie van de geïnterviewde vrouwen hoger liggen dan het landelijke gemiddelde van Marokkaanse en Turkse vrouwen en zal ook de groep gebruikers van formele kinderopvang in de onderzoeksgroep hoger zijn. Het verkrijgen van een representatief sample was echter ook niet het streven. Het voornemen was ouders te interviewen die - doordat zij direct te maken hebben met beslissingen over kinderopvang - een duidelijk beeld kunnen bieden van de keuzeprocessen hieromtrent en inzichten kunnen leveren in de redenen om al dan niet gebruik te maken van (formele) kinderopvang. In de hieronder volgende subparagrafen zal verder worden ingegaan op de argumenten om voor specifieke ouders te kiezen.

4.3.1 Turkse en Marokkaanse ouders

Beleidsdoelen die de overheid middels de Wet kinderopvang tracht te bereiken zijn: emancipatie, herverdeling van betaalde en onbetaalde arbeid en betere combinatie-mogelijkheden van werk en zorg. Aangezien Marokkaanse en Turkse ouders juist op punten die hiermee samenhangen vaak ‘minder goed presteren’ is het zeer zinvol de dataverzameling die in een relatief kort tijdsbestek heeft moeten plaatsvinden op

deze twee groepen ouders te richten.³⁶ In de praktijk is het zeer moeilijk gebleken respondenten van Turkse afkomst te vinden; meer dan de helft van de geïnterviewde ouders is van Marokkaanse afkomst.

Turken en Marokkanen verschillen op velerlei gebied in grote mate van autochtone Nederlanders. Beide groepen – Nederlanders enerzijds en Turken en Marokkanen anderzijds – worden in onderzoek dan ook vaak met elkaar vergeleken en tegen elkaar afgezet. Hier valt veel voor te zeggen. Zo hebben Turken en Marokkanen bijvoorbeeld relatief vaker dan autochtone Nederlanders een laag opleidingsniveau, worden Turkse en Marokkaanse vrouwen vaker op jongere leeftijd voor het eerst moeder, en – interessant voor het onderhavige onderzoek – maken zij minder gebruik van kinderopvang dan Nederlandse ouders. Op een ander vergelijkingsniveau kan worden gekeken naar migratie – een kenmerk dat hen per definitie onderscheidt van autochtone Nederlanders. Eveneens kan de religieuze (islamitische) achtergrond met hieruit voortvloeiend in basis vergelijkbare opvattingen, waarden en ideeën worden bestudeerd. Deze doen hen tot op zekere hoogte ook verschillen van veel Nederlanders. Op grond van deze kenmerken is het dan ook te verdedigen om in het onderhavige onderzoek naar Turken en Marokkanen te kijken. En hoewel bij de analyse niet constant de vergelijking wordt gemaakt met autochtone Nederlandse ouders, zijn het wel voor een deel de data die over deze laatste groep bekend zijn, die worden gebruikt als ijkpunt voor de Turkse en Marokkaanse ouders.

Toch moet worden beseft dat Turkse en Marokkaanse ouders niet als één homogene groep kunnen worden beschouwd en dat er tussen en binnen deze groepen – zoals overigens ook binnen de groep autochtone Nederlanders – verschillen bestaan. Opleidingsniveau, kennis van de Nederlandse taal en arbeidsmarktparticipatie kunnen verschillen. Zo spreken jonge Marokkanen over het algemeen beter Nederlands dan hun Turkse leeftijdsgenoten. Turken presteren doorgaans beter op de arbeidsmarkt dan Marokkanen (SCP/WODC/CBS 2005). Ook de migratieachtergrond van Turken en Marokkanen kan anders zijn. Zijn zij als gastarbeider, huwelijksmigrant, of politiek vluchteling naar Nederland gekomen? Komen zij uit stedelijke of uit plattelandsgebieden? Evenmin hangen alle Turken en Marokkanen dezelfde stroming binnen de islam aan, of zijn zij allen islamitisch. Marokkanen lijken in het algemeen een hogere mate van religiositeit te kennen dan Turken. De sociale contacten die Turken en Marokkanen hebben kunnen eveneens verschillen. Turken in Nederland vormen doorgaans een meer gesloten groep dan Marokkanen: zij hebben voornamelijk contacten met Turken en spreken thuis voornamelijk Turks. Marokkanen daarentegen wenden zich meer dan Turken tot autochtone Nederlanders (SCP/WODC/CBS 2005).

Kortom, in dit onderzoek wordt niet gepretendeerd dat Turkse en Marokkaanse ouders één groep zijn. Zij zijn gekozen als onderzoeksgroepen omdat er vrij weinig

36 Uiteraard mogen andere groepen ouders niet uit het oog worden verloren. Bij grootschaliger onderzoek of kleinschalig vervolgonderzoek, zullen ook zij moeten worden betrokken.

over hun kinderopvanggebruik bekend is en omdat de gegevens die er zijn, het belang van meer inzichten en kennis doen benadrukken.

4.3.2 Gebruikers en niet-gebruikers

Binnen het onderzoek zijn interviews afgenomen met Turkse en Marokkaanse ouders die op dit moment of in het verleden³⁷ gebruik maken/ hebben gemaakt van een vorm of combinatie van vormen van formele en/of informele kinderopvang. Deze ouders hebben uit de eerste hand ervaring met kinderopvang en zijn daardoor een rijke informatiebron. Ook zijn ouders geïnterviewd die geen gebruik maken of hebben gemaakt van kinderopvang.³⁸ In het kader van het 'willen stimuleren' van kinderopvanggebruik, is het interessant te kijken naar de groep niet-gebruikers. Waarom maken deze ouders geen gebruik van een vorm van kinderopvang? Is dat omdat zij dit niet nodig hebben? Kunnen de ouders de zorgtaken en buitenshuis betaalde arbeid zo combineren dat opvang door derden niet nodig is? Of hebben zij wellicht bezwaren tegen kinderopvanggebruik en kiezen bijvoorbeeld moeders er daarom voor om niet buitenshuis te werken? Ouders met kinderen in de basisschoolleeftijd of ouders met kinderen die binnen nu en een jaar naar de basisschool zullen gaan, zijn geïnterviewd. Al deze ouders hebben al met de kinderopvangkeuze te maken gehad, of staan op het punt om beslissingen te (moeten) nemen voor opvang van hun schoolgaande kinderen.

4.3.3 Nederlandssprekende ouders

Bij de keuze om interviews af te nemen met Nederlandssprekende ouders, hebben de hoge kosten voor het inhuren van een tolk, de betrekkelijk korte onderzoekstijd en daardoor ook de korte periode waarin bekwame tolken gezocht moesten worden, een rol gespeeld. Hoewel er bekende problemen zijn van het werken met een tolk – denk aan betrouwbaarheid, wat wordt nu eigenlijk precies vertaald, hoe objectief is de tolk, etc. – zou wanneer er meer tijd en geld voorhanden zou zijn, wel speciale aandacht kunnen uitgaan naar het werken met een tolk zo goed mogelijk te laten verlopen en er alle mogelijke voordelen uit te halen. Want, door de keuze om alleen Nederlandssprekende ouders te interviewen, valt een heel interessante groep ouders weg. Toch wegen de eerdergenoemde redenen zwaarder. Voor eventueel vervolgonderzoek is het zeker aan te raden om ook niet-Nederlandssprekende ouders te betrekken.

4.3.4 Vaders en moeders

Nagenoeg zonder uitzondering, zijn onderzoeksgegevens over kinderopvanggebruik gebaseerd op informatie over en van moeders. Met de geleidelijke ontwikkeling naar een meer gelijke verdeling van zorgtaken voor kinderen tussen vaders en moeders, is

37 Ouders die er in het verleden gebruik van hebben gemaakt, kunnen ouders zijn wiens kinderen niet meer de leeftijd hebben waarvoor opvang nodig is, maar kunnen ook ouders zijn die om andere redenen zijn afgehaakt.

38 Formele of informele opvang op regelmatige basis.

het zeer interessant ook de gedachten over kinderopvanggebruik van vaders in beeld te krijgen. Hoewel meerdere pogingen zijn ondernomen om vaders bij het onderzoek te betrekken, is dit slechts éénmaal gelukt. Wanneer ouders werden benaderd voor het maken van een afspraak voor een interview, was een veelvuldige reactie dat het beter was om met moeders te spreken, omdat die zich meer ‘met dat soort dingen bezig houden’ dan vaders. Ook vertelde een vader dat zijn vrouw veel beter Nederlands sprak dan hijzelf en dat het om die reden beter was met zijn vrouw te spreken. Bij kinderopvanginstellingen vertelden de leidsters dat zij voornamelijk moeders kenden die hun kinderen kwamen ophalen en dat zij hen zouden kunnen benaderen voor een interview. Vaders die ze zouden kunnen vragen voor hun medewerking aan het onderzoek kenden de leidsters nauwelijks.

De uitkomsten in studies naar het feitelijke kinderopvanggebruik zullen niet verschillen wanneer moeders óf vaders worden ondervraagd. Wat dat betreft is het dan ook geen tekortkoming in het onderzoek dat voornamelijk moeders zijn geïnterviewd. Opvattingen kunnen echter wel anders zijn. Wanneer ouders binnen een huishouden beslissen over kinderopvanggebruik, doen zij dit waarschijnlijk in overleg met elkaar. Echter, door enkel te lezen over opvattingen en beweegredenen van moeders, zou de veronderstelling gewekt kunnen worden dat alleen hun ideeën ertoe doen. Het zou dan ook een mooie aanvulling zijn geweest op voorgaand onderzoek om eveneens het andere perspectief, namelijk dat van de vader, te belichten. Alleen al op die wijze kan het signaal worden uitgedragen dat zowel moeders alsook vaders betrokken zijn bij beslissingen over zorgtaken van kinderen.

4.4 Respondentenwerving

Via verschillende wegen is getracht respondenten voor het onderzoek te benaderen: via formele kinderopvanginstellingen – waarbij speciale aandacht is uitgegaan naar het vinden van gebruikers van buitenschoolse opvang – via scholen en via Turkse en Marokkaanse organisaties. Gekozen is om respondenten te benaderen die woonachtig zijn in de vier grote steden, Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag. Hiervoor zijn een aantal redenen aan te dragen. De belangrijkste reden is dat hier in principe op grote schaal kinderopvangvoorzieningen zijn. Door ouders uit deze steden te benaderen, zou in de interviews meer kunnen worden ingegaan op de kwaliteit van de voorzieningen dan op het al dan niet aanwezig zijn ervan. Praktische redenen zijn het feit dat de concentratie allochtone ouders in deze steden hoog is en dat, gezien de korte onderzoeksperiode, niet te veel tijd verloren kon gaan aan reistijd voor het afnemen van de interviews.

4.4.1 Kinderopvanginstellingen

Internet en gemeentelijsten met kinderopvanginstellingen zijn de hoofdbronnen geweest vanwaaruit ik op zoek ben gegaan naar formele kinderopvanginstellingen. Via deze instellingen is geprobeerd in contact te komen met de ouders die voor hun kinderen in de basisschoolleeftijd gebruik maken van een formele opvangvorm. Speciale aandacht is hierbij uitgegaan naar het vinden van gebruikers van buitenschoolse opvang.

De contacten zijn in alle gevallen gelopen via de leidsters of locatiehoofden van de kinderdagopvang, buitenschoolse opvang of gastouderopvang. Aan hen is een informatiebrief over het onderzoek gestuurd, met de vraag of en zo ja hoe, het mogelijk zou zijn om via hun instelling in contact te komen met ouders. In de gevallen waarin werd toegezegd dat men bereid was mee te werken aan het onderzoek, werden informatiebrieven voor ouders toegestuurd. Deze werden dan met een introductiepraatje van de leidsters uitgedeeld aan de ouders. Vervolgens namen de ouders contact met mij op, of werd hen gevraagd of hun contactgegevens aan mij mochten worden verstrekt.

Het was een tijdrovende klus om instellingen te vinden die tijd wilden en konden vrijmaken om te helpen met het benaderen van ouders.³⁹ Reorganisaties, tijdgebrek, of afwezigheid van leidinggevendenden die hierover konden beslissen zijn veel gehoorde redenen om niet mee te willen of kunnen werken. Ook was het niet eenvoudig om kinderopvanginstellingen te vinden waar ‘voldoende’ Turkse en Marokkaanse ouders hun kinderen naar toe brachten. Vaak kreeg ik te horen dat er helemaal geen ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst gebruik maakten, of dat het er slechts één of twee waren, maar dat men niet dacht dat zij zouden willen meewerken omdat ze de Nederlandse taal niet machtig waren of geen tijd hadden. Eén leidster vertelde mij dat de Marokkaanse ouder die zij had benaderd niet wilde meewerken aan het onderzoek omdat die het gevoel had dat onderzoekers zich áltijd op Marokkanen richten en ‘zij er altijd uitgepikt werden’.

4.4.2 Scholen

Via scholen is geprobeerd ouders te bereiken die na schooltijd (in)formele opvang hebben geregeld, of geen gebruik maken van opvang. Dit bleek echter zeer moeilijk te gaan. Vooral onderzoeksmoeheid en tijdgebrek waren de hoofdredenen van schoolhoofden om niet mee te werken aan het onderzoek. In één geval konden ouders echter wel terecht via een basisschool benaderd worden. Tijdens een ‘koffieochtend’ voor ouders (er waren alleen moeders) mocht een en ander over het onderzoek worden gepresenteerd en mocht aan ouders worden gevraagd voor hun medewerking. Dit heeft zijn vruchten afgeworpen en een aantal van deze moeders heeft meegewerkt aan het onderzoek.

4.4.3 Turkse en Marokkaanse organisaties

Omdat de werving via scholen zo lastig verliep, is besloten ook via Turkse en Marokkaanse organisaties te zoeken naar ouders die informele opvang hebben geregeld, of geen gebruik maken van kinderopvang. Ook naar deze verenigingen zijn een aantal brieven verstuurd en is er toestemming verleend voor het houden van enkele introductiepraatjes waardoor ouders enthousiast zijn gemaakt voor het onderzoek.

39 Om privacy-overwegingen kon geen enkele instelling mij direct de contactgegevens van ouders geven opdat ik hen zelf zou kunnen benaderen.

4.4.4 Geïnterviewde ouders

In totaal zijn vierentwintig interviews afgenomen met Turkse en Marokkaanse ouders, waarvan twee 'oefeninterviews' met een Turkse en een Marokkaanse moeder, die niet in de uiteindelijke analyse zijn opgenomen. Zij zijn gebruikt om de vragenlijst nog eventueel aan te passen.⁴⁰ De interviews die voor de analyse worden gebruikt, zijn gehouden met zestien Marokkaanse ouders en zes Turkse ouders.

Het bleek zeer lastig Turkse ouders te vinden die wilden meewerken aan het onderzoek. De hoop om via de sneeuwbal methode meerdere Turkse ouders te kunnen benaderen, is niet uitgekomen. Wanneer aan leidsters van kinderopvangvoorzieningen of aan respondenten is gevraagd of zij Turkse ouders kenden die in de onderzoeksgroep vielen, was het antwoord meestal ontkennend. Turkse respondenten gaven veelal te kennen dat familie en vrienden van Turkse afkomst in hun omgeving geen gebruik maakten van kinderopvang omdat zij dat niet nodig hadden aangezien altijd een van beide ouders thuis was om voor de kinderen te zorgen. In tabel 4.1 staat een overzicht van de respondenten met enige achtergrondinformatie.

⁴⁰ Ook is een telefonisch interview afgenomen met een Nederlandse bekeerde moslima die zelf heeft geprobeerd een kinderopvanginstelling op te zetten speciaal voor moslimkinderen. In eerste instantie had ik haar contactgegevens gekregen via een buitenschoolse opvang en was in de veronderstelling dat zij een Turkse of Marokkaanse ouder was. Bij het eerste telefonische contact werd duidelijk dat zij niet binnen de onderzoeksgroep viel, maar dat zij wel interessante inzichten in het onderwerp kon geven. Daarom is een afspraak gemaakt voor een telefonisch gesprek.

Tabel 4.1 Respondentenoverzicht

	geboorteland	leeftijd	Verblijfsduur in Nederland	Reden komst naar Nederland	burgerlijke staat
1	Marokko	29	12 jaar	huwelijksmigrant	gehuwd
2	Marokko	23	7 jaar	terugkeeroptie	gehuwd
3	Marokko	31	27 jaar	gezinshereniging	hertrouwd
4	Turkije	28	22 jaar	gezinshereniging	gehuwd
5	Marokko	39	20 jaar	huwelijksmigrant	gehuwd
6	Marokko	35	13 jaar	huwelijksmigrant	gehuwd
7	Marokko	31	25 jaar	gezinshereniging	gehuwd
8	Marokko	31	17 jaar	gezinshereniging	gehuwd
9	Marokko	31	19 jaar	gezinshereniging	gehuwd
10	Nederland, (Marokkaans)	22	Nvt	nvt	gehuwd
11	Marokko	26	19 jaar	gezinshereniging	gescheiden, verloofd
12	Marokko	28	20 jaar	gezinshereniging	gehuwd
13	Nederland (Marokkaans)	29	17 jaar (van 5-12 in Marokko gewoond)	nvt	gescheiden
14	Turkije	31	30 jaar	gezinshereniging	alleenstaand
15	Marokko	33	6 jaar	huwelijksmigrant	gehuwd
16	Marokko	35	32 jaar	gezinshereniging	gehuwd
17	Turkije (m)	33	9 jaar	asielzoeker	gehuwd
18	Marokko	32	16 jaar	gezinshereniging	gehuwd
19	Turkije	46	12 jaar	asielzoeker	woont samen
20	Turkije	34	30 jaar	gezinshereniging	gescheiden
21	Turkije	44	25 jaar	gezinshereniging	gescheiden
22	Marokko	25	25 jaar	gezinshereniging	gehuwd

- * Tweeverdienertype: twee voltijd werkende ouders. Anderhalfverdienertype: één ouder werkt voltijd, de ander werkt in deeltijd. Eénverdienertype: één ouder werkt in voltijd of deeltijd. De andere ouder in het huishouden heeft geen buitenshuis betaalde baan. Om de toch uitzonderlijke situatie van een buitenshuis werkende vrouw en een 'thuis' vader weer te geven, is (zij) toegevoegd. Alleenverdienertype: de alleenstaande ouder heeft een voltijd of deeltijd aanstelling.

leeftijd kinderden	opleidings- niveau	verdienertype*	inkomen	kinderopvang- vorm
11, 6, 3½	basisonderwijs niet afgerond	gezinsuitkering	> €1250	schoonmoeder
5, 1½	vmbo	gezinsuitkering	> €1250	kinderdagopvang en bso
5½	meao	tweeverdiener	€1250 - €2500	bso
4	vmbo	anderhalfverdiener	€1250 - €2500	moeder
19, 15	hbo	eenverdiener (zij)	€1250 - €2500	geen
12, 9, 3½	mbo	eenverdiener (zij)	> €1250	schoonmoeder
5, 15 dagen	hbo	anderhalfverdiener	€1250 - €2500	bso
5, 2½	mbo	anderhalfverdiener	€2500 - €4000	kinderdagopvang en bso
5, 2	meao	eenverdiener	€1200/€1300	geen
5, 2½	mbo3	eenverdiener	€1250 - €2500	bso
4	mbo	alleenverdiener	> €1250	moeder en buurvrouw
8, 4½	mavo	eenverdiener	€1250 - €2500	bso, moeder, broer, vriendin
5, 4, 2½	mbo	wao-uitkering	> €1250	kinderdagverblijf en bso
10	mbo	alleenverdiener	€1250 - €2500	bso
7, 2½	mbo	eenverdiener	€1250 - €2500	kinderdagopvang en bso
8, 7, 4	hbo	eenverdiener (zij)	€1250 - €2500	kinderdagopvang en bso
9, 5	mbo	anderhalfverdiener	€1250 - €2500	geen
6, 5	hbo3	anderhalfverdiener	€1250 - €2500	bso
15, 12, 12	hbo	anderhalfverdiener	€2500 - €4000	geen
13, 10	basisonderwijs	alleenverdiener	> €1250	bso
23, 9	hbo	alleenverdiener	€ 2500	bso en gastouder
7, 3½, 1½	basisonderwijs	eenverdiener	€1250 - €2500	geen

5 Arbeidsverdeling: de onderzoeksresultaten

In dit vijfde hoofdstuk komen de resultaten van de dataverzameling aan bod die gaan over de arbeidsverdeling. Onder de noemer arbeidsverdeling wordt zowel de arbeidsmarktparticipatie als ook de verdeling van huishoudelijke en zorgtaken binnen het huishouden verstaan. Voor de analyse is geput uit de tweeëntwintig diepte-interviews met Turkse en Marokkaanse ouders. Per deelvraag, zoals die in het voorgaande hoofdstuk zijn weergegeven, wordt gekeken naar de onderzoeksgegevens. Deze worden direct gekoppeld aan de in hoofdstuk 2 en 3 besproken theoretische en empirische data.

De onderstaande paragrafen gaan in op de feitelijke arbeidsverdeling (§5.1) en op de factoren die hierop van invloed lijken te zijn.⁴¹ Zo worden sociaal-economische factoren en achtergrondkenmerken (§5.2), migratiegeschiedenis (§5.3) en opvattingen, normen en waarden (§5.5) onder de loep genomen. Het hoofdstuk sluit met een samenvatting (§5.6).

De onderzoeksvraag die in dit eerste resultatenhoofdstuk wordt beantwoord, is de volgende:

- 1) *Hoe is de feitelijke arbeidsverdeling van Turkse en Marokkaanse ouders en welke opvattingen hebben zij over arbeidsverdeling?*
 - a Op welke wijze zijn sociaal-economische hulpbronnen, achtergrondkenmerken en migratiegeschiedenis van invloed op de arbeidsverdeling?
 - b Welke rol spelen opvattingen, normen en voorkeuren bij de arbeidsverdeling van Turkse en Marokkaanse ouders?

5.1 Feitelijke arbeidsverdeling

Deze paragraaf behandelt de arbeidsmarktparticipatie van de respondenten en hun eventuele partners en kijkt naar de feitelijke verdeling van huishoudelijke en zorgtaken voor kinderen binnen deze huishoudens. Bij de bespreking van verdeling van deze taken binnen de huishoudens wordt niet naar de alleenstaande ouders gekeken aangezien zij allen de taken zélf vervullen. Hun ex-partner is vrijwel niet in het spel bij de verzorging van de kinderen en de huishoudelijke taken worden niet uitbesteed aan derden.

⁴¹ Met voorzichtigheid worden de relaties, patronen en invloeden hier weergegeven. Het gaat hier om een kleine, niet representatieve onderzoeksgroep. De gegevens kunnen wel verwachtingen, vermoedens en waarschijnlijkheden brengen. Het met zekerheid kunnen geven van 'harde feiten' is niet mogelijk, maar dit was ook niet het voornemen van de onderzoeker. Het bieden van inzichten en een basis voor eventueel vervolgonderzoek is het hoofddoel van de studie.

5.1.1 Arbeidsmarktparticipatie en beroep

Twee alleenstaande Marokkaanse moeders zijn geïnterviewd. Eén van hen volgt op dit moment een deeltijd opleiding, zonder daarnaast betaalde arbeid te verrichten. Zij krijgt een WAO-uitkering, maar hoopt over een jaar als kleuterleidster te kunnen gaan werken. De andere alleenstaande respondent werkt voltijd en heeft een administratieve functie. Geen van beide moeders krijgt financiële ondersteuning voor hun kinderen of zichzelf van hun ex-man, op een enkele uitzondering na.

Van de veertien Marokkaanse huishoudens met twee samenlevende ouders, zijn er twee waarin de echtparen een voltijd of deeltijd studie volgen, zonder buitenshuis betaalde arbeid te verrichten. Beide huishoudens zijn voor hun inkomen afhankelijk van een gezinsuitkering. Via een beroepenoriëntatie en opleidingstraject van de sociale dienst, hopen in het ene huishouden beide ouders en in het andere huishouden de vader spoedig een baan te vinden.

Drie huishoudens bestaan uit een moeder die een opleiding volgt en een vader die voltijd werkt. De vaders werken in een magazijn, als chauffeur en als laborant.

In twee huishoudens werken beide ouders voltijds. De moeder in het ene huishouden heeft een administratieve functie, de vader werkt in de horeca. De ouders in het andere huishouden hebben een baan als winkelmanager en teamleider.

Ook zijn er drie Marokkaanse huishoudens waarin één van beide ouders vrijwilligerswerk verricht en de ander een betaalde baan heeft.

Twee huishoudens bestaan uit een deeltijd werkende moeder en een voltijd werkende vader. In één van deze huishoudens volgt de moeder naast haar deeltijd baan als raadvrouw bij de gemeente tevens een deeltijd studie. Haar man is meubelmaker. De andere moeder werkt in de verzorging, haar man in de horeca.

In totaal zijn vijf Turkse moeders en één Turkse vader geïnterviewd. Twee Turkse moeders zijn getrouwd. In beide huishoudens werkt de moeder in deeltijd en de vader voltijd. Eén van deze moeders volgt daarnaast een deeltijdstudie. Zij heeft een baan als projectleider, haar man heeft een eigen zaak. De andere getrouwde moeder heeft een ondersteuningsfunctie bij een stichting, haar man werkt als bagagemedewerker.

Eén alleenstaande Turkse moeder heeft een voltijd baan als beleidsadviseur en projectcoördinator. De vader van haar kind is volledig buiten zicht en draagt financieel niets bij.

Twee Turkse moeders zijn tijdelijk alleenstaand: ze hebben in het verleden samengewoond met de vader van hun kinderen, doen dat op dit moment niet meer, maar denken erover om binnenkort weer samen te gaan wonen met de vaders. Eén van hen werkt voltijd en heeft een administratieve baan. Het inkomen van haar en de vader van haar kind is gescheiden, maar af en toe geeft hij geld voor bijvoorbeeld schoolspullen. De andere alleenstaande moeder werkt deeltijd als postsorteerder. Ook zij krijgt af en toe financiële hulp van haar ex-man, maar geen vaste bedragen op vaste tijden.

De Turkse vader woont samen met de moeder van zijn kinderen. Ze zijn niet

getrouwd. Hij heeft een voltijd baan als activiteitencoördinator, zijn vriendin heeft een deeltijd baan op een advocatenkantoor.

De meerderheid van de huishoudens binnen deze onderzoeksgroep lijkt niet tot de groep eenverdieners te behoren, dit in tegenstelling tot wat gebruikelijk is bij Turkse en Marokkaanse huishoudens. Merens *et al.* (2006: 105) laten zien dat 36% van de Turkse en 32% van de Marokkaanse huishoudens behoort tot het type eenverdiener, waarbij alleen de man werkt. Met deze percentages is dit bij deze groepen het meest voorkomende type.

Tabel 5.1 Arbeidsmarktparticipatie respondenten

	Marokkaanse huishoudens	Turkse huishoudens
Beiden studierend	2	0
Werk/studie *	3	0
Twee voltijd verdiemers **	2	1
Anderhalfverdieners	2	2
Eenverdiener	5	0
Alleenstaand werk	1	3
Alleenstaand studie	1	0
Totaal	16	6

* Waarbij de ene partner studeert en de ander werkt.

** Bij de verdienertypen gaat het om respondenten die géén studie volgen naast al dan niet betaalde werkzaamheden.

5.1.2 Verdeling taken binnenshuis

In zes huishoudens komt de verzorging van de kinderen en het doen van huishoudelijke taken volledig neer op de moeder des huizes. Drie van deze respondenten geven aan dat hun man in de weekenden meehelpt met het doen van de boodschappen, maar dat zij in huis vrijwel nooit meehelpen. Een van hen zegt dat haar man wel af en toe eens kookt. Met de verzorging van de kinderen bemoeien deze vaders zich eigenlijk niet.

Ruim een derde van de respondenten heeft naar eigen zeggen een gelijke verdeling van de taken. Óf de huishoudelijke taken komen neer op de moeder en de zorgtaken op de vader, óf beiden doen een deel ervan. In één huishouden is het zo dat de vader het merendeel van de huishoudelijke taken op zich neemt. Bij bijna alle 'verdeelde' huishoudens spitst de moeder zich het meeste toe op het huishouden. Dit houdt in dat zij de was doet en schoonmaakt. Wel blijkt koken een veel voorkomende taak die door vaders wordt uitgevoerd. Het doen van de 'grote' wekelijkse boodschappen gebeurt vaak samen. De vaders spenderen in vergelijking met het doen van huishoudelijke taken, meer tijd aan de kinderen. Zij brengen en/ of halen de kinderen van school en zij spelen met hen. Maar, wanneer men de tijd die vaders aan de verzorging van hun kinderen besteden vergelijkt met de tijd en hoeveelheid taken die moeders hieraan kwijt zijn, is dit minder. Een veelgehoorde uitspraak is dat de moeder zich toch eindverantwoordelijke voelt in deze taken. 'Als moeder heb je toch het

gevoel dat je meer moet doen. Je man helpt je wel, maar als moeder heb je dat gevoel nu eenmaal dat je op de een of andere manier schijnt te weten hoe je dingen moet aanpakken, ook al heb je er geen ervaring mee.' (8).

De meeste moeders in deze huishoudens ervaren de verdeling van de taken echter wél als gelijk en eerlijk, ook al besteden zij méér tijd aan de taken.

Ook geven enkele respondenten aan dat zij eigenlijk niet echt een verdeling van de taken hebben, maar dat het heel regelmatig wisselt. Wanneer de moeder net wat meer tijd heeft, doet zij wat meer in huis. Wanneer de vader wat ruimer in zijn tijd zit doordat hij bijvoorbeeld een dag vrij heeft, eerder weg kan bij zijn werk of tussen twee banen inzit, doet hij wat meer.

Een uitzonderlijke situatie binnen de onderzoeksgroep, maar tevens in het algemeen een relatief weinig voorkomende situatie binnen autochtone en allochtone huishoudens in Nederland, is die van een voltijds 'thuisvader'. Deze man doet het grootste gedeelte van het huishouden, kookt en haalt en brengt de kinderen van en naar school. Zijn vrouw werkt buitenshuis.

Iets meer dan een derde van de respondenten geeft aan een gelijke verdeling te hebben in huishoudelijke taken. Een verdeling die als modern zou kunnen worden beschouwd. Toch blijken in haast alle gevallen vrouwen meer tijd dan mannen te besteden aan zowel huishoudelijke taken alsook aan zorgtaken voor kinderen. In tegenstelling tot wat men misschien zou verwachten met het oog op sterke moederschapideal en -gevoelens, zijn de taken die voornamelijk door vaders worden gedaan, zorgtaken voor kinderen.

5.1.3 Arbeidsverdeling: patronen

Wanneer men nu de arbeidsparticipatie van ouders bij de taakverdeling binnen het huishouden betreft, zijn de volgende patronen zichtbaar: bij de Marokkaanse huishoudens waarin de moeders een deeltijd opleiding volgen en de vaders een voltijd baan hebben, worden de meeste huishoudelijke taken en zorgtaken voor de kinderen door de moeders gedaan. In één van deze huishoudens is de vader wel iedere dag na schooltijd een paar uur alleen met de kinderen.

De Marokkaanse huishoudens met twee voltijd werkende ouders kennen een gelijke verdeling tussen de taken.

In de Turkse huishoudens waar de moeder in deeltijd en de vader voltijd werkt, komen in het merendeel de huishoudelijke taken en de zorgtaken volledig neer op de moeders. Eén huishouden met deze soort anderhalf-verdieners verdeling, kent een gelijke verdeling van taken.

Over het algemeen lijkt de arbeidsverdeling binnen de respondentengroep redelijk traditioneel. Daar waar beide partners buitenshuis werk verrichten, en in dat opzicht moderner zijn dan eenverdiener huishoudens, lijken ook de huishoudelijke taken en zorgtaken voor kinderen op een iets modernere wijze verdeeld te zijn.

5.2 Sociaal-economische hulpbronnen en achtergrondkenmerken

Deze paragraaf gaat in op de achtergrondkenmerken en sociaal-economische hulpbronnen die uit de theorie en empirische onderzoeksgegevens van invloed blijken te zijn op arbeidsverdeling. Gekeken wordt naar de relatie die bestaat tussen deze bronnen en de arbeidsverdeling van de respondentengroep. De deelvraag waarnaar wordt gekeken, is:

- a Op welke wijze zijn sociaal-economische hulpbronnen, achtergrondkenmerken en migratiegeschiedenis van invloed op de arbeidsverdeling?

5.2.1 Opleidingsniveau⁴²

Het opleidingsniveau van de respondenten ziet er als volgt uit: één Marokkaanse respondent geen opleiding heeft genoten. Eén Marokkaanse moeder heeft het basis-onderwijs afgerond, drie van hen hebben een mavo/vmbo-diploma behaald. Zes Marokkaanse moeders zijn in het bezit van een mbo/havo diploma en drie hebben een hbo opleiding afgerond. Geen van de Marokkaanse respondenten heeft een universitaire studie afgerond.⁴³ Van de Turkse vrouwelijke respondenten heeft er één de basisschool afgerond. Eén andere respondent heeft een vmbo-diploma behaald en twee hebben een mbo-opleiding afgerond. De Turkse vader heeft een hbo-diploma.

Bij de laagopgeleide respondenten komen een traditionele en moderne verdeling even vaak voor. Bij de middelopgeleide respondenten is ongeveer twee keer zo vaak een moderne verdeling zichtbaar dan een traditionele. Bij hoogopgeleide respondenten komt op één uitzondering na alleen een moderne verdeling voor.

Opleidingsniveau van respondenten lijkt hier van invloed te zijn op de wijze waarop de arbeidsverdeling plaatsvindt.

Hierboven is alleen gekeken naar het opleidingsniveau van de respondenten. Wat nu, wanneer men de afkomst van respondenten en het opleidingsniveau van de partner erbij betreft?

De verschillen in opleidingsniveau binnen Turkse en Marokkaanse huishoudens

42 Voor een totaaloverzicht van het opleidingsniveau van de respondenten kan tabel 4.1 worden geraadpleegd.

De verschillende categorieën van opleidingsniveau zijn: 'basisonderwijs', 'lbo/mavo/vmbo', 'havo/vwo/mbo', 'hbo' en tot slot 'wo'. Wanneer de respondenten hun opleiding hebben genoten in Marokko of Turkije, gaven zij zelf aan met welk Nederlands onderwijsniveau dit te vergelijken is. Twaalf van de tweeëntwintig respondenten hebben bijna hun gehele schoolcarrière in Nederland doorlopen. Vier respondenten hebben hun middelbaar onderwijs in Marokko en Turkije gevolgd en hebben in Nederland een diploma van het vervolg onderwijs behaald. Vijf respondenten hebben hun hoogst genoten opleiding in land van herkomst gevolgd en hebben na hun komst in Nederland tal van cursussen gedaan. Eén respondent heeft geen regulier onderwijs gevolgd, maar is momenteel bezig met enkele Nederlands cursussen.

43 Twee van de moeders die in Nederland een mbo-opleiding hebben afgerond hebben in Marokko twee jaar aan de universiteit gestudeerd. Als gevolg van hun migratie naar Nederland, hebben zij deze studie niet kunnen afronden en zijn zij hier in een lager opleidingsniveau ingestapt.

zien er als volgt uit:⁴⁴ in vier Marokkaanse huishoudens is de man lager opgeleid dan de vrouw. In drie van deze huishoudens hebben de vrouwen een buitenshuis betaalde baan. De mannen hebben dat niet. De verdeling van huishoudelijke taken binnen deze groep huishoudens is verschillend.

Drie Marokkaanse huishoudens hebben een lager opgeleide vrouw en een hoger opgeleide man. Wanneer men kijkt naar arbeidsmarktparticipatie en verdeling van huishoudelijke taken zijn geen duidelijke patronen zichtbaar. De arbeidsverdeling is in alle huishoudens net iets verschillend.

Zeven Marokkaanse huishoudens bestaan uit een gelijkopgeleide man en vrouw. Drie van hen kennen een traditioneel verdienertype. De overige huishoudens kennen meer moderne verdienertypen. Wederom zijn de huishoudelijke taken op verschillende wijzen verdeeld, met de aantekening dat vrouwen iets meer taken op zich nemen dan mannen.

In de drie Turkse huishoudens die bestaan uit een samenwonend echtpaar, zijn de man en vrouw gelijk opgeleid en hebben zij beiden een buitenshuis betaalde baan. De taken binnen het huishouden zijn in deze huishoudens verschillend verdeeld.

Uitspraken doen over het opleidingsverschil tussen echtparen en de relatie met arbeidsverdeling, blijkt moeilijker. Over arbeidsmarktparticipatie kan gezegd worden dat in de Marokkaanse huishoudens met een hoogopgeleide vrouw en een laagopgeleide man het opleidingsniveau er toe lijkt te doen. De hoogopgeleide vrouwen benutten hun investering in onderwijs op de arbeidsmarkt, de laagopgeleide mannen doen dit niet. Vanuit de ruiltheoretische benadering en de *new home economics* zou dit te verklaren zijn: diegene van wie verwacht wordt het meeste geld te kunnen verdienen, is actief op de arbeidsmarkt. De ander zal zich juist specialiseren in taken binnen het huishouden. Nu komt dit laatste slechts ten dele naar voren uit de gegevens: de mannelijke partner neemt inderdaad een deel van de huishoudelijke taken op zich, méér dan mannen in andere huishoudens. Maar van een echte duidelijke verdeling lijkt geen sprake: de vrouwen doen ook nog een aanzienlijk deel van deze taken.

5.2.2 Huishoudsamenstelling⁴⁵

In totaal zijn zestien Marokkaanse moeders geïnterviewd. Twee van hen zijn alleenstaand. Vijf Turkse moeders en één Turkse vader zijn geïnterviewd. Drie Turkse moeders zijn alleenstaand.⁴⁶ Twee Turkse moeders zijn getrouwd. De Turkse vader woont samen met de moeder van zijn kinderen, maar is nooit getrouwd.

44 Het grootste verschil is te vinden in het huishouden waarin de vrouw het basisonderwijs heeft afgerond en de man een universitaire titel heeft.

45 Op deze plaats worden enkele gegevens over de huishoudsamenstelling (samenwonend, alleenstaand, aantal kinderen, etcetera) vermeld. Voor een totaaloverzicht hiervan kan tabel 4.1 worden geraadpleegd.

46 Twee van deze Turkse alleenstaande moeders zijn tijdelijk alleenstaand: ze hebben in het verleden samengewoond met de vader van hun kinderen, doen dat op dit moment niet meer, maar denken erover om binnenkort weer samen te gaan wonen met de vaders.

De huishoudens hebben kindertallen die gaan tot drie in huis wonende kinderen. Het grootste leeftijdsverschil tussen kinderen binnen één huishouden is 8½ jaar: de jongste is 3½ en de oudste is 12 jaar.

Geen enkel Turks of Marokkaans huishouden bestaat uit andere inwonende (familie) leden naast de ouders met hun kinderen.

Alle getrouwde respondenten kennen een mono-etnisch huwelijk. De Turkse respondenten zijn met een Turkse partner getrouwd, de Marokkaanse respondenten hebben een man van Marokkaanse afkomst. Kwantitatief onderzoek toont dat gemengde huwelijken tussen Turken en Marokkanen enerzijds en autochtone Nederlanders anderzijds, slechts zeer sporadisch voorkomen: in 2001 ging het om 5% van de huwelijken (SCP/WODC/CBS 2005).

Wanneer wordt gekeken naar de gehuwde of samenwonende respondenten, kan worden gezegd dat ongeveer een derde een traditionele verdeling kent. Twee derde van deze huishoudens heeft een moderne verdeling. De huishoudens met een alleenstaande ouder kennen op één na een werkende moeder die in het onderhoud van haar en haar kinderen voorziet. Eén alleenstaande moeder krijgt op dit moment een WAO-uitkering. Wanneer wordt gekeken naar het kindertal en leeftijd van de kinderen, lijken geen duidelijke patronen naar voor te komen.

5.3 Migratiegeschiedenis en arbeidsverdeling

Twee respondenten zijn in Nederland geboren. Eén van hen heeft van haar vijfde tot haar twaalfde levensjaar in Marokko gewoond en is daarna weer naar Nederland verhuisd. Acht respondenten waren 5 jaar of jonger toen zij met hun ouders meekwamen naar Nederland. In al deze gevallen waren hun vaders enkele jaren daarvoor naar Nederland gekomen als gastarbeider en hebben zij hun gezin laten overkomen. Vijf respondenten waren tussen de 6 en 16 jaar toen zij samen met hun ouders naar Nederland zijn gemigreerd, één respondent was net 20 jaar.

Vier respondenten waren respectievelijk 17, 19, 21 en 28 jaar oud toen zij voor een huwelijk met een man van Marokkaanse afkomst naar Nederland zijn gekomen.

Twee respondenten zijn toen zij 23 en 24 jaar waren als vluchteling naar Nederland gekomen.

In het merendeel van de gevallen zijn de partners van de respondenten ook toen zij zeer jong waren met hun ouders meegekomen naar Nederland. Ook zijn enkelen van hen zelf op latere leeftijd naar Nederland verhuisd voor studie of werk. Drie geïnterviewde moeders hebben voor huwelijksmigratie hun Marokkaanse verloofde laten overkomen naar Nederland.

Wanneer een onderverdeling in verblijfsduur in Nederland wordt gemaakt, ziet men dat bij de gehuwde respondenten die korter dan tien jaar in Nederland leven, zowel 'traditionele' – de man als enige kostwinner – alsook 'moderne' huishoudens voorkomen waarin beide ouders buitenshuis betaalde arbeid verrichten.

Van de getrouwde respondenten die tussen de tien en twintig jaar in Nederland

wonen, kan ongeveer een derde geplaatst worden onder een traditionele verdeling. Twee derde van de respondenten vormt een huishouden met een 'moderne' verdeling in de zin dat de vrouw de enige kostwinner is of dat zij onder de categorie anderhalf verdieners vallen.

De ouders die al langer dan twintig jaar hier woonachtig zijn, kennen op één na allen een moderne arbeidsverdeling.

5.4 Hulpbronnen, migratie en arbeidsverdeling samengevat

Arbeidsmarktparticipatie en taakverdeling binnen het huishouden

De huishoudens met twee voltijd werkende ouders kennen een gelijke verdeling tussen de taken binnenshuis. In het merendeel van de overige huishoudens, waarbij in veel gevallen de man voltijd buitenshuis werkt, komen de huishoudelijke taken en de zorgtaken in grote mate neer op de moeders. Vaders lijken over het algemeen meer tijd aan zorgtaken dan aan huishoudelijke taken te spenderen, maar zij doen dit minder dan moeders. De reden waarom de verdeling is zoals hij is, is hier nog niet mee verduidelijkt. Het kan zijn dat, zoals de rationele keuzetheorieën stellen, in deze huishoudens rationele afwegingen zijn gemaakt over wie hoeveel tijd besteedt aan buitenshuis betaalde arbeid en wie aan huishoudelijke taken. Het is goed mogelijk dat respondenten de verdeling kiezen die als 'goed genoeg' wordt bevonden. In plaats van een zo hoog mogelijke winstmaximalisatie na te streven, wordt dan 'gesatisfied'. Het gegeven dat veel van de geïnterviewde moeders een opleiding volgen en zij zich hierna op de arbeidsmarkt willen begeven, lijkt erop te duiden dat zij bewust bezig zijn met het verhogen van hun kansen op de arbeidsmarkt. Zij kunnen dit enerzijds doen omdat zij zich persoonlijk willen ontwikkelen en zij het als persoonlijk gewin zien. Maar het kan ook zo zijn dat zij de 'winst' en kansen van het gehele huishouden willen verhogen. In praktijk blijkt het veelal een combinatie van beide redenen te zijn.

Opleidingsniveau

Opleidingsniveau van respondenten lijkt van invloed te zijn op de wijze waarop de arbeidsverdeling plaatsvindt: hoe hoger het opleidingsniveau des te moderner de arbeidsverdeling. Wanneer echter het opleidingsniveau van beide ouders in een huishouden wordt bekeken, is het voor deze kleine onderzoeksgroep lastiger om bovenstaande relatie vol te houden. Wel lijkt bij Marokkaanse huishoudens met een hoogopgeleide vrouw en een laagopgeleide man het volgende patroon naar voren te komen: de hoogopgeleide vrouwen benutten hun investering in onderwijs op de arbeidsmarkt, de laagopgeleide mannen doen dit niet. Vanuit de ruiltheoretische benadering en de *new home economics* zou dit te verklaren zijn: diegene die naar verwachting het meeste geld kan verdienen, is actief op de arbeidsmarkt. De ander spitst zich toe op taken binnen het huishouden. Uit de onderzoeksgegevens blijkt inderdaad dat de mannelijke partners een deel van de huishoudelijke taken op zich

nemen, méér dan mannen in andere huishoudens. Maar de vrouwen doen ook nog een groot deel van deze taken en richten zich niet voornamelijk op hun werk buitenshuis.

Huishoudsamenstelling

De huishoudens met een alleenstaande ouder kennen op één na een werkende moeder die in het onderhoud van haar en haar kinderen voorziet. Bij de huishoudens met twee samenlevende ouders komen verschillende arbeidsverdelingen voor. Uit de onderzoeksgegevens over kindertal en leeftijd van de kinderen komen geen duidelijke patronen naar voren.

Migratiegeschiedenis

De verblijfsduur in Nederland van respondenten lijkt van invloed te zijn op de arbeidsverdeling. Wanneer men kijkt naar de categorieën ‘korter dan 10 jaar’, ‘tussen 10 en 20 jaar’ en ‘langer dan 20 jaar’ in Nederland, wordt zichtbaar dat het aandeel moderne verdelingen toeneemt naarmate de verblijfsduur toeneemt. De ouders die al langer dan twintig jaar hier woonachtig zijn, kennen op één na allen een moderne arbeidsverdeling.

5.5 Opvattingen over arbeidsverdeling

In deze paragraaf wordt gekeken naar opvattingen die respondenten zelf hebben en naar de opvattingen die mensen in hun omgeving hebben. Bij de vragen die tijdens de interviews zijn gesteld betreffende de arbeidsverdeling is onder andere ingegaan op de opvattingen die de respondenten hierover hadden toen zijzelf nog op school zaten, of toen zij nog niet getrouwd waren. Welke verwachtingen hadden zij over de verdeling van een betaalde baan buitenshuis, huishoudelijke taken en zorgtaken voor kinderen. Komen deze verwachtingen overeen met de feitelijke situatie? Onderstaande deelvraag wordt onderzocht:

- b Welke rol spelen opvattingen, normen en preferenties bij de arbeidsverdeling van Turkse en Marokkaanse ouders?

5.5.1 Religie en arbeidsverdeling

Opvallend is dat alle respondenten tijdens de interviews hebben aangegeven dat hun partner op dezelfde wijze het geloof belijdt als zij zelf. Tien respondenten geven aan dagelijks actief bezig te zijn met hun islamitische geloof. Deze moslima's bidden meermaals daags. Zij proberen dit vijf keer te doen, maar door bezigheden buitenshuis lukt dit meestal niet op gezette tijden. Ook doen zij mee aan de ramadan, zien af van het nuttigen van alcohol of varkensvlees. Vooral ook geven zij aan in hun omgangsmanier met anderen en in hun leefwijze in het algemeen hun geloof te belijden. ‘*Het wel of niet dragen van een hoofddoek, zegt niets over je geloofsovertuiging*’ (13). Bij deze groep respondenten komen een traditionele en moderne arbeidsverdeling even vaak voor.

Vijf moeders zeggen ‘op hun eigen’ manier hun geloof te belijden, zonder zich daarbij aan strikte regels van het islamitisch geloof te houden. ‘Een vriendin noemt mij een moslim op wietjes’ (14). Zo bidden zij niet iedere dag, bezoeken nooit de moskee, maar zien hun moslima-zijn in de wijze waarop zij goed willen omgaan met de medemens. Al deze moslima’s kennen een moderne arbeidsverdeling. Twee van hen zijn alleenstaand.

Twee respondenten zeggen in het dagelijks leven niet bezig te zijn met hun geloof, alleen tijdens de ramadan. Beide respondenten vormen een ‘traditioneel’ huishouden wanneer men kijkt naar de arbeidsverdeling.

Drie respondenten zijn van huis uit moslim, maar noemen zichzelf niet-praktiserend. Hun geloof speelt in hun dagelijks leven geen belangrijke rol. Deze respondenten, waarvan één alleenstaand, kennen allen een moderne verdeling.

Twee respondenten behoren tot de Alevitische⁴⁷ vertakking van het islamitische geloof. Eén van hen noemt zichzelf niet gelovig. De ander is wel praktiserend. De arbeidsverdeling is bij beiden modern.

De relatie tussen mate van religiositeit, de hiermee samenhangende normen en rolverwachtingen en arbeidsverdeling, zoals die in hoofdstuk 2 aan bod is gekomen, blijkt slechts ten dele uit de onderzoeksgegevens.

Wanneer men kijkt naar de respondenten die aangeven dagelijks bezig te zijn met het geloof maar zich niet strikt aan de islamitische regels te houden of niet-praktiserend moslim zijn, ziet men dat zij een moderne arbeidsverdeling hebben. Gesteld zou kunnen worden dat zij niet sterk beïnvloed worden door traditionele normen en rolverwachtingen uit een streng religieus netwerk. De verwachting is vervolgens dat de actieve moslims die de regels zoveel mogelijk naleven, een traditionele verdeling kennen. Een duidelijk arbeidspatroon, traditioneel of modern, is bij hen echter niet zichtbaar. Wanneer een hoge religiositeitsgraad wordt afgeleid van de mate waarin regels streng worden nageleefd, lijkt er geen duidelijke relatie te bestaan met een traditionele arbeidsverdeling. Natuurlijk kan het zo zijn dat deze respondenten zich in een ‘traditioneel’ religieus netwerk bevinden. De invloed hiervan komt echter niet tot uiting in hun arbeidsverdeling.

47 De omschrijving die de Alevitische vereniging Pir Sultan Abdal ervan geeft is: ‘Het Alevitisme is geen vastomlijnde leer. De Alevieten zijn niet zozeer gebonden aan allerlei regels en wetten. [...] Het is een humanistische filosofie. Initieel is het Alevitisme te bezien als een Turkse volksreligie met sterke shamane, mystieke en humanistische beginselen. [...] Door de eeuwen heen zijn echter ook vele islamitische beginselen in het Alevitisme binnengeslopen. Velen gaan daarbij zover dat men het Alevitisme als een islamitische stroming beziet. In hoeverre islamitische beginselen echter door Alevieten in hun levenswijze zijn geïncorporeerd (hoe marginaal ook), verschilt per alevitische populatie en per regio’ (<http://www.pirsultan.nl/alevitisme.html>).

5.5.2 Preferenties en arbeidsmarktparticipatie

Adaptive vrouwen

Meer dan de helft van de respondenten dacht vroeger, voordat zij een eigen huishouden hadden gesticht, dat zij het ouderschap zouden combineren met een betaalde baan. Een klein deel van hen dacht wel hun werkuren te gaan verminderen na de komst van kinderen. Vooral voor kleine kinderen hadden deze respondenten het idee dat dit beter zou zijn. Later zouden ze dan misschien wel weer meer uren willen werken. De komst van kinderen was eigenlijk een vanzelfsprekendheid voor deze moeders. Al van kleins af aan hadden ze het idee dat ze moeder wilden worden. Naast hun moederschap wilden zij graag buitenshuis (blijven) werken. Enkelen van hen hadden tijdens hun studie al een baan(tje) en konden zich niet voorstellen voltijd 'huismoeder' te zijn. Anderen volgden een opleiding en wilden na het afronden van hun studie gaan werken. Ook het onafhankelijk zijn door een eigen inkomen te hebben werd enkele keren genoemd als belangrijke reden om te willen werken. Eén moeder zegt dat ze altijd had gedacht dat ze niet meer dan drie dagen zou gaan werken. Het wel of niet krijgen van kinderen, had daar niets mee te maken. Ze dacht dat ze met een deeltijd baan een mooie balans zou hebben in vrije tijd en werk. 'Ik wil van alle kanten een beetje genieten. Dus van het gezin, huisje, boompje, beestje. Maar ook van vriendinnen en werk. Mijn andere leventje'. (11) Geen van deze moeders heeft bij hun vroegere opvattingen over arbeidsparticipatie en de komst van kinderen spontaan een aanpassing van werktijden van hun partner genoemd. Het lijkt zo te zijn dat zij het destijds vanzelfsprekend vonden dat zij als moeder minder zouden gaan werken wanneer zij kleine kinderen zouden hebben.

Bovenstaande ouders lijken geplaatst te kunnen worden in de categorie *adaptive vrouwen* (Hakim 2000). Zij hebben duidelijke preferenties voor het actief zijn op de arbeidsmarkt, maar zien het ouderschap als een vanzelfsprekendheid en zijn geneigd hun arbeidsmarktparticipatie aan te passen aan de taken die volgens hen horen bij het ouderschap. Deze opvattingen over 'goed' ouderschap hebben zij veelal van huis uit meegekregen en bij de meeste mensen in hun directe omgeving gezien.

Wat komt van deze preferenties nu terecht in de praktijk? Wanneer men kijkt naar de feitelijke arbeidsmarktparticipatie van respondenten die als *adaptive* zouden kunnen worden gezien, blijken hun eigen voorkeuren niet altijd van doorslaggevende rol geweest in het in de praktijk uitvoeren van hun preferenties. Enerzijds hebben financiële overwegingen velen van hen ertoe gebracht van hun verwachtingen af te stappen, anderzijds zijn ouderschapsmotieven van grote invloed geweest. De respondenten zijn meer, minder of zelfs helemaal niet gaan werken – tegen hun verwachting in.

Zo hebben respondenten die eigenlijk in deeltijd wilden werken, een voltijd baan aangenomen omdat zij anders financieel niet zouden kunnen rondkomen. Voor één respondent zijn de lage inkomsten van haar baan bepalend geweest om te stoppen

met werken en om thuis te blijven en fulltime voor haar kinderen te zorgen. Voor andere *adaptive* respondenten waren ouderschapsmotieven van doorslaggevende invloed bij het aanpassen van de werktijden na de komst van hun kinderen. Zij vonden het belangrijk, zowel voor zichzelf alsook voor hun kinderen, om veel thuis te zijn. In het bijzonder voor kleine kinderen.

Work-centred vrouwen

Een andere groep respondenten had vroeger preferenties die liggen op het gebied van carrière maken. Deze vrouwen kunnen worden geplaatst in de categorie *work-centred* vrouwen (Hakim 2000). Zij wilden éventueel moeder worden, maar hun eerste focus ging uit naar een carrière.

Het merendeel van de vrouwen die vroeger preferenties had waardoor ze in de categorie *work-centred* vrouwen kunnen worden geplaatst, werkt inderdaad buitenshuis en hecht veel waarde aan hun loopbaan. Enkelen werken toch minder uur dan zij vroeger voor ogen hadden. Na de komst van hun kinderen bleek dat zij hun werktijden wilden aanpassen om iets meer thuis te zijn voor de kinderen. Vooral ouderschapsmotieven hebben hen doen besluiten minder te gaan werken.

Een van de *work-centred* moeders geeft expliciet aan dat ze altijd dacht haar werktijden niet te zullen aanpassen aan de komst van kinderen. Ook haar echtgenoot zou niet minder gaan werken, was haar idee. Zij wilde graag carrière maken en heeft al vroeg nagedacht over welke vormen van kinderopvang zij zou kunnen gebruiken voor haar kinderen. Haar verwachtingen van toen komen overeen met de huidige situatie, behalve dan dat zij gescheiden is en de vader geheel buiten zicht is. Eén andere respondent was niet van plan om moeder te worden. Zij dacht toen ze op de middelbare school zat alleen aan haar studie. Ze wilde zo lang mogelijk studeren en daarna een baan zoeken. Deze respondent, is in 3 havo gestopt met haar school omdat ze verkering kreeg. Inmiddels heeft ze bijna een hbo-opleiding afgerond en werkt ze vier dagen per week.

Geen duidelijke voorkeuren

20% van de respondenten geeft te kennen dat zij niet echt bepaalde ideeën hadden over of zij zich op de arbeidsmarkt zouden willen begeven en hoe zij dit dachten te combineren met eventueel ouderschap, het doen van huishoudelijke taken en de rol van hun partner hierin. De meeste van hen waren tiener toen zij moeder werden en zeggen dat zij op die leeftijd nog helemaal niet nadachten over hoe ze zouden willen dat hun leven er in dit opzicht uit zou zien. Pas op het moment dat zij in verwachting waren of na de geboorte van hun kind, moesten zij hierover een mening hebben, en op een bepaalde wijze handelen. 'Ik was 17 toen ik naar Nederland kwam om te trouwen met mijn neef. Ik was nog zo jong. Ik ging nooit naar school. Daar (werken, studeren) dacht ik niet over na.' (1)

Deze vrouwen zouden eventueel gezien kunnen worden als *home-centred* (Hakim 2000) omdat zij zichzelf naast het ouderschap geen andere studie – of arbeidsdoelen hadden gesteld. Echter, uit de onderzoeksgegevens komt niet duidelijk naar voor dat zij voor de geboorte van hun kinderen een grote kinderwens hadden en een huishouden wilden stichten en dat hun preferenties daadwerkelijk in deze sfeer lagen.

5.5.3 Opvattingen uit sociale omgeving

Opvattingen over arbeidsmarktparticipatie uit de sociale omgeving van de respondenten kunnen worden verdeeld in die van familieleden enerzijds en die van vrienden, kennissen en collega's anderzijds. Uit de gesprekken komt naar voren dat de respondenten voornamelijk intensieve contacten hebben met familieleden en dat zij in dat opzicht meer weten over opvattingen van hen dan over die van bekenden of collega's. In overeenstemming met empirische gegevens (SCP/WODC/CBS 2005) heeft het overgrote deel van de respondenten alleen vriendschapsrelaties heeft met Turken of Marokkanen.⁴⁸ Slechts enkele geïnterviewde ouders hebben vrienden van Nederlandse of andere afkomst. Het netwerk waarin de respondenten verkeren en waardoor ze beïnvloed zouden kunnen worden, bestaat dan ook voornamelijk uit mensen van dezelfde etnische afkomst.

Van huis uit kennen de meeste respondenten een 'traditionele' verdeling: de vader werkt buitenshuis en verdient het huishoudinkomen, de moeder verzorgt de huishoudelijke taken en opvoeding van de kinderen. De wijze waarop de respondenten beïnvloed worden door hun opvoeding en de mening die hun sociale omgeving heeft over arbeidsverdeling, verschilt. Sommigen zijn in hun doen en laten belemmerd door de opvattingen die hun omgeving heeft. Sociaal kapitaal, gezien als het ingebed zijn in sociale relaties lijkt voor hen sociale controle en beperkingen van de individuele vrijheid (Portes 1998) met zich mee te brengen. Anderen hebben zich juist tegen deze normen afgezet en zien hun achtergrond als voorbeeld van hoe zij het zelf niet willen doen. Zij lijken zich weinig aan te trekken van de opmerkingen die zij te horen krijgen. Sommigen noemen alleen maar positieve reacties van mensen in hun omgeving, ook al hebben deze vrienden en familieleden zelf wel andere ideeën over 'hoe het zou moeten'.

Over het algemeen kan worden gezegd dat wanneer respondenten 'negatief' sterk zijn beïnvloed door het netwerk waarin zij verkeren – verbod, afkeurende opmerkingen, of in woorden van Portes en Sensenbrenner (1993) *enforceable trust* – dan is dit door familieleden gebeurd. Enerzijds komt dit doordat familieleden meer traditionele opvattingen hebben dan andere personen in hun netwerk en anderzijds komt dit door het feit dat respondenten meer hechte relaties hebben met familieleden dan met anderen en dat zij daardoor meer door hen worden beïnvloed.

48 Afhankelijk van waar hun wortels liggen. Turkse respondenten hebben voornamelijk Turkse contacten. Marokkaanse respondenten hebben veelal alleen Marokkaanse vrienden en kennissen.

Traditionele opvattingen zijn echter niet altijd wat de respondenten hebben meegekregen van hun ouders, ook al hadden die zelf wel een dergelijke verdeling. Een deeltijd werkende moeder die daarnaast een deeltijd opleiding volgt, zegt: *‘Mijn moeder heeft ook altijd gezegd dat ik niet zo veel kinderen moest nemen als gebruikelijk was en dat ik ook vooral financieel onafhankelijk moet zijn. [...] Mijn moeder [...] neemt mij altijd als voorbeeld van hoe goed het kan gaan. In mijn omgeving was ik de eerste die er echt voor ging. Omdat het zo goed gaat, word ik door anderen als een stimulans gezien’*(4). De steun en stuwning waarover Van den Berg (2005) bij sociale netwerken spreekt lijken in deze situatie niet alleen voor de respondent van toepassing door de hulp en motivatie die zij uit haar omgeving krijgt, maar ook voor de personen in haar netwerk die door haar situatie worden gestimuleerd.

Verhalen van respondenten over ideeën van mensen in hun omgeving, doen vermoeden dat leeftijd en verblijfsduur in Nederland van invloed lijken te zijn op de opvattingen over arbeidsmarktparticipatie die mensen hebben. Ouderen zouden wat traditionelere gedachten hebben over het participeren op de arbeidsmarkt van moeders. De generatie Turkse en Marokkaanse ouders die in Nederland is geboren, zouden positiever staan tegenover het feit dat moeders buitenshuis werken. Wanneer wordt gekeken naar hoe de verdeling binnen de onderzoeksgroep zelf is, komen geen duidelijke verschillen naar voren. Zowel respondenten die al lang of juist relatief kort in Nederland zijn, hebben een betaalde baan. Evenmin lijkt leeftijd van invloed op de arbeidsmarktparticipatie van de respondenten. Het wel en niet werken van de moeders komt bij de jongere alsook de oudere leeftijdsklasse voor.

Wanneer respondenten een vergelijking maken tussen opvattingen van anderen dan familieleden, zijn diegenen die een ‘moderne’ verdeling hebben, vaak collega’s. Bij vrienden en kennissen is de verdeling verschillend: zowel traditioneel alsook modern.

Duidelijk komt uit de gesprekken naar voor dat respondenten op verschillende wijzen worden beïnvloed door de normen die geldend zijn in hun sociale omgeving, maar dat zij wel allen hiermee bezig zijn. Wanneer sociaal kapitaal wordt gezien als inbedding in een netwerk, kan worden gesteld dat het van invloed is op de arbeidsverdeling van respondenten. Hoewel voor de meeste respondenten hun eigen opvattingen, voorkeuren en financiële overwegingen van doorslaggevende rol zijn geweest bij het besluit over arbeidsmarktparticipatie, zijn zij zich wel bewust van de ideeën en verwachtingen die mensen om hen heen hebben. Voor enkele moeders heeft dit betekend dat zij niet konden handelen zoals zij eigenlijk hadden willen doen. De normen van hun directe omgeving hebben bepaald hoe hun studieverloop en arbeidsleven er uit zagen. In sommige gevallen werkt dit nog altijd door op hun huidige arbeidsmarktparticipatie.

Box 5.2 Invloed van sociale omgeving op arbeidsmarktparticipatie

Deze werkende moeder, heeft verschillende mensen in haar omgeving die werken en niet werken. Ze vertelt het volgende over hoe zij wordt beïnvloed door haar omgeving:

‘De moeders die thuis zitten, zijn in principe wel positief over de moeders die werken. Maar sommigen zeggen wel duidelijk: ‘Prima dat jij werkt, maar ik ben er voor mijn kind.’ En er zijn moeders die thuis zitten en eigenlijk ook willen werken. Zij zijn dan bezig met een arbeid –of integratietraject. Maar er is eigenlijk niemand die negatief is ten opzichte van werkende moeders. [...] Ik heb een keer overwogen om te stoppen met werken, omdat ik allemaal moeders de hele dag zag rondlopen met de kinderen, met boodschappen. Toen dacht ik: ‘Ben ik dat niet eigenlijk ook verplicht ten opzichte van mijn kinderen? Moet ik dat niet ook doen?’ Daar ben ik toen best wel mee bezig geweest. Het zijn toen mijn ouders geweest die me daarvan hebben weerhouden. Zij hebben toen gezegd dat het zonde zou zijn van al die jaren dat ik heb gestudeerd en gewerkt en dat ik gewoon moest verder gaan zoals ik al die tijd al deed. Als je een tijdje eruit gaat en dan weer wil gaan werken, moet je toch weer van voor af aan beginnen. [...] Mijn man heeft in de tijd de beslissing aan mij over gelaten. Hij wilde het later niet naar zijn hoofd geslingerd krijgen dat ik tegen mijn zin zijn advies had opgevolgd. Dus daar moest ik zelf zien uit te komen. Hij heeft me daar niet bij geholpen. Hij heeft het helemaal aan mij over gelaten en het zijn mijn ouders geweest die hebben gezegd dat ik beter kon blijven werken.’(7)

5.5.4 Huishoudelijke taken: wat is ‘normaal’?

Over de verdeling van huishoudelijke taken had het merendeel van de respondenten minder nagedacht dan over het wel, hoeveel of niet participeren op de arbeidsmarkt. Enkelen van hen dachten dat zij en hun toekomstige partner alle taken gelijk zouden verdelen, anderen vertelden hier niet over te hebben nagedacht vroeger. Over de feitelijke verdeling van deze taken zegt een groot deel geen afspraken te hebben gemaakt, maar dat de verdeling ‘als vanzelf’ is gelopen.

Veel respondenten zijn tevreden over de, soms traditionele, taakverdeling. Enkelen niet. Zij zeggen dat hun situatie wel de meest voorkomende en ‘normale’ verdeling is. *‘Ja, als ik kijk naar Turkse gezinnen dan zie ik niet echt een verschil met mijn eigen situatie. De vrouw doet veel en de mannen doen niet zoveel. Maar ik zie wel bij Nederlandse gezinnen dat ze een plan van aanpak hebben. Ze hebben echt een taakverdeling van wat hij en zij doet. De afwas is voor jou, ik kook. [...] Nou, ik dacht toen ik naar mijn man en mij keek: Nou hier ben ik toch niet zo blij mee. Maar het was vanzelfsprekend.’ (14).*

Bij dit thema komen duidelijk de opvattingen en feitelijke taakverdeling van familie en kennissen naar voor: bij het merendeel van de respondenten lijkt het zo te zijn dat de verdeling hetzelfde is als hoe het hen van huis uit is meegegeven en hoe zij het in hun directe omgeving zien. Zeer opvallend is dat wanneer mannen een deel van

de taken binnenshuis op zich nemen, dit voornamelijk zorgtaken voor de kinderen zijn. Daarbij moet wel worden opgemerkt dat het vooral gaat om het brengen of halen naar school of opvang van kinderen en het spelen met de kinderen. De werkelijk 'verzorgende' taken worden vaak toch door de moeder gedaan. Zoals §5.1.2 al is aangegeven, zijn de meeste respondenten redelijk tevreden over de wijze waarop huishoudelijke taken zijn verdeeld (vid. supra p.67). Ook al betekent dit in veel gevallen dat moeders het leeuwendeel voor hun rekening nemen. Vaak worden karaktereigenschappen hierbij aangehaald: 'Oh het is echt iets voor mij hoor, dat ik die dingen niet uit handen kan geven. Mijn man wil wel meehelpen, maar ik doe het liever zelf. Ik wil het op een bepaalde manier doen, dan weet ik tenminste zeker dat het goed wordt gedaan.' (7).

5.5.5 Opvattingen en arbeidsverdeling samengevat

Religie

In het theoretische hoofdstuk (2) is gemeld dat er een relatie bestaat tussen religiositeit, de hiermee samenhangende normen en rolverwachtingen en arbeidsverdeling. De onderzoeksgegevens bevestigen dit deels. Niet-praktiserende moslims en respondenten die aangeven dagelijks wél actief te zijn met hun geloof, maar dit op hun éigen manier doen, hebben een moderne arbeidsverdeling. Zij lijken niet sterk te worden beïnvloed door traditionele normen en rolverwachtingen uit een streng religieus netwerk. Een hieraan tegenovergestelde situatie bij de 'strikt' gelovige respondenten, wordt door de onderzoeksresultaten niet aantoonbaar gemaakt.

Preferenties

De vrouwelijke respondenten kunnen wat betreft preferenties die zij vroeger hadden, voordat zij kinderen hadden en/ of getrouwd waren, goed worden ingedeeld in de groepen *adaptive* en *work-centred* vrouwen. De verwachting dat een groot deel van de Turkse en Marokkaanse moeders tot de groep *home-centred* vrouwen behoort, komt niet tot uiting in de onderzoeksgroep. Dit is niet vreemd wanneer men bedenkt dat het merendeel van de respondenten benaderd is omdat zij gebruik maken van een vorm van kinderopvang, en velen van hen als reden voor dit gebruik hebben dat zij buitenshuis betaalde arbeid verrichten.

De voorkeuren die de respondenten lange tijd hadden blijken echter niet in alle gevallen verklarend te zijn voor de praktijk situatie nu. In sommige gevallen zijn de preferenties na de komst van kinderen veranderd. Een deel van de moeders, vooral *adaptive* maar ook *work-centred* respondenten, noemt ouderschapsmotieven als reden om minder uren te werken dan zij vroeger als wenselijk zagen. Deze moeders vinden het voor, in het bijzonder, kleine kinderen van belang dat zij enkele dagen in de week thuis zijn en zich volledig kunnen richten op opvoedtaken. Religie (voor moslimvrouwen is het belangrijk moeder te zijn) wordt bij deze ouderschapsmotieven zelden genoemd. Voor andere moeders, voornamelijk *adaptive* vrouwen, waren financiële overwegingen, rationele kosten-baten afwegingen, van doorslaggevende rol om hun arbeidsuren te verminderen. Een groot deel van de *work-centred* vrouwen werkt op dit

moment buitenshuis en vindt hun carrière zeer belangrijk. De verdeling die Hakim (2000) heeft gemaakt op basis van voorkeuren, lijkt een goede leidraad voor de arbeidsverdeling van de respondenten.

Invloed van sociale omgeving

Het netwerk waarin respondenten verkeren en de hierin geldende normen, lijken een rol te spelen in keuzes die respondenten maken. Wanneer sociaal kapitaal wordt gezien als inbedding in een netwerk, kan worden gesteld dat het voor de respondenten van invloed lijkt te zijn op de arbeidsverdeling. Zoals Portes en Sensenbrenner (1993) en Pels (1998) stellen, creëert de migratieachtergrond van personen een sterke solidariteit en zullen migranten grotendeels gericht zijn op de 'eigen groep' (*bounded solidarity*). De respondenten hebben hoofdzakelijk Turkse en Marokkaanse contacten en hebben vooral nauwe relaties met familieleden. Familieleden hebben dan ook meer invloed op de respondenten dan niet-familieleden. Bovendien hebben de familieleden vaak meer negatieve gevoelens ten opzichte van de moderne arbeidsverdeling die respondenten hebben dan anderen. Deze kenmerken maken dat Turkse en Marokkaanse ouders wellicht meer dan autochtone Nederlandse ouders, die een meer gemêleerd netwerk kennen – zowel in samenstelling van personen alsook in diversiteit van opvattingen – worden beïnvloed door hun sociale contacten.

Het grootste deel van de respondenten is opgegroeid in een 'traditioneel' huishouden: de vader werkt buitenshuis en verdient het huishoudinkomen, de moeder richt zich op het huishouden en de kinderen. Voor de verdeling van huishoudelijke taken betekent dit in het merendeel van de gevallen dat de respondenten de taken hebben verdeeld zoals zij dat ook thuis hebben meegemaakt, zonder hier al te veel bij stil te staan. Voor de arbeidsmarktparticipatie lijkt het net anders te lopen: Hoewel voor de meeste respondenten hun eigen opvattingen, voorkeuren en financiële overwegingen van doorslaggevende rol zijn geweest bij het besluit over arbeidsmarktparticipatie, zijn zij zich wel bewust van de ideeën en verwachtingen die mensen om hen heen hebben.

Duidelijk komt uit de gesprekken naar voor dat respondenten op verschillende wijzen worden beïnvloed door hun sociaal kapitaal en de normen die geldend zijn in hun sociale omgeving, maar dat zij wel allen hiermee bezig zijn. Deze invloed kan zowel op positieve alsook negatieve wijze plaatsvinden. Voor enkele moeders heeft dit betekend dat zij niet konden handelen zoals zij eigenlijk hadden willen doen. De normen van hun directe omgeving hebben bepaald hoe hun studieverloop en arbeidsleven er uit zagen. In sommige gevallen werkt dit nog altijd door op hun huidige arbeidsmarktparticipatie. Andere moeders met een 'moderne' arbeidsverdeling hebben nu een voorbeeldfunctie voor anderen in hun sociale omgeving.

5.6 De onderzoeksresultaten van arbeidsverdeling in vogelvlucht

In dit hoofdstuk is gekeken naar de feitelijke arbeidsverdeling van Turkse en Marokkaanse ouders en naar de opvattingen die hebben over arbeidsmarktparticipatie en over de verdeling van huishoudelijke taken en zorgtaken voor kinderen. Deze vragen zijn beantwoord met het oog op sociaal-economische hulpbronnen, achtergrondkenmerken, migratiegeschiedenis en eigen preferenties en normen uit de sociale omgeving.

Het overgrote deel van de alleenstaande ouders heeft een voltijds buitenshuis betaalde baan. De huishoudelijke taken verrichten zij allen zelf. Binnen de huishoudens met twee samenlevende ouders is het anderhalverdienertype het meest voorkomend, gevolgd door het éénverdienertype. Bij dit laatste type gaat het bij iets minder dan de helft van de huishoudens om een buitenshuis werkende moeder.

Wanneer wordt gekeken naar de verdeling tussen echtparen in buitenshuis werk en taken binnen het huishouden, komt de verwachting dat diegene die minder uren buitenshuis werkt, meer uren huishoudelijke taken verricht inderdaad uit voor vrouwen. Mannen die minder uren besteden aan betaald werk echter, nemen niet in alle gevallen méér taken op zich dan hun vrouwen die meer uren buitenshuis werken. Wel verrichten deze mannen meer huishoudelijke taken dan andere mannen die meer uren buitenshuis werken.

Opleidingsniveau van respondenten lijkt van invloed te zijn op de wijze waarop de arbeidsverdeling plaatsvindt: hoe hoger het opleidingsniveau des te vaker een moderne arbeidsverdeling.

Wanneer wordt gekeken naar het opleidingsniveau van beide ouders in een huishouden, is de relatie minder duidelijk. Wel is het zo dat bij Marokkaanse huishoudens met een hoogopgeleide vrouw en een laagopgeleide man de vrouwen participeren op de arbeidsmarkt en de mannen dit niet doen. Diegene die naar verwachting het meeste geld kan verdienen, is actief op de arbeidsmarkt. De ander zou zich toespitsen op taken binnen het huishouden. De niet buitenshuis werkende mannen in deze huishoudens doen inderdaad een deel van de huishoudelijke taken. De buitenshuis werkende vrouwen verrichten echter ook nog een groot deel hiervan.

De alleenstaande respondenten werken, op één na, allen buitenshuis. De huishoudens met twee samenlevende ouders kennen verschillende arbeidsverdelingen, waaruit geen patronen duidelijk lijken te worden door naar deze huishoudensamenstelling te kijken. Het kindertal en de leeftijd van de kinderen lijken evenmin van invloed te zijn op de arbeidsverdeling van hun ouders.

Er lijkt een verband te zijn tussen de verblijfsduur in Nederland van respondenten en de arbeidsverdeling: het aandeel moderne verdelingen neemt toe naarmate de verblijfsduur toeneemt. De ouders die al langer dan twintig jaar hier woonachtig zijn, kennen op één na allen een moderne arbeidsverdeling.

Religie lijkt in deze onderzoeksgroep niet van zeer grote invloed te zijn op de arbeidsverdeling. Hoewel uit de gegevens blijkt dat niet-praktiserende moslims en respondenten die hun moslima-zijn een eigen invulling geven moderne arbeidsverdelingen kennen, is het tegenovergestelde niet geldend voor de moslims die hun geloof op een strikte wijze belijden.

De arbeidsverdeling lijkt voor een deel begrepen te kunnen worden door te kijken naar de eigen preferenties van de (vrouwelijke) respondenten, ingedeeld in *adaptive* en *work-centred* vrouwen. Voor de groep *home-centred* vrouwen ligt het iets lastiger. Duidelijk wordt wel dat preferenties de arbeidsverdeling niet volledig kunnen verklaren. Ouderschapsmotieven en financiële moeilijkheden hebben een groot deel van de respondenten doen besluiten minder uren actief te zijn op de arbeidsmarkt dan zij vroeger voor ogen hadden.

Respondenten worden beïnvloed door opvattingen die mensen in hun sociale netwerk (sociaal kapitaal) hebben. Deze invloed kan negatief uitpakken: doordat familie traditionele opvattingen erop nahoudt, zijn de respondenten belemmerd in het indelen van hun arbeidsleven zoals zij dat zelf graag hadden willen doen. Deze invloed kan ook positief uitpakken: respondenten zijn door hun omgeving gestimuleerd en gesteund in hun keuzes. Door vrienden en kennissen hebben de respondenten zich niet laten weerhouden om hun arbeidsleven op een bepaalde wijze in te vullen. Wél hebben zij zich op een positieve manier laten stimuleren om, door naar vrienden, kennissen of familie te kijken hun arbeidsleven vorm te geven.

Invloed van de omgeving op de verdeling van huishoudelijke taken lijkt eerder passief dan actief. Respondenten hadden voordat zij een eigen huishouden hadden gevormd, een minder uitgesproken mening of verwachting over de verdeling van deze taken en de combinatie ervan met het ouderschap, en een partner. In het merendeel van de huishoudens is de verdeling van deze taken ‘vanzelf’ verlopen en in veel gevallen kwam dit neer op een traditionele verdeling die de respondenten van huis uit hebben meegekregen. Zij zijn dus wel degelijk beïnvloed door de normen van hun omgeving, maar niet zo zeer doordat zij veelvuldig negatief commentaar hebben gekregen op een andere dan de ‘normale’ verdeling.

6 Kinderopvanggebruik: de onderzoeksresultaten

Dit resultatenhoofdstuk gaat in op de onderzoeksgegevens over het kinderopvanggebruik van ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst. Een aantal uitkomsten zal via de in het voorgaande hoofdstuk besproken arbeidsverdeling worden behandeld. Andere resultaten zijn direct gericht op het kinderopvanggebruik. Het eerste thema dat wordt besproken is het feitelijke uitbestedingspatroon van de respondenten (§6.1). Verklaringen voor dit gebruik worden wederom gezocht in sociaal-economische hulpbronnen en achtergrondkenmerken (§6.2) en in opvattingen, normen en waarden (§6.3). Ook wordt gekeken naar de rol die sociaal kapitaal en vertrouwen spelen in de keuze voor een bepaald type kinderopvang (§6.4). Waarom en op welke wijze verkiezen ouders de ene vorm of combinatie van kinderopvangvormen boven de ander? Welke criteria zijn voor hen van belang (§6.5)?

Een apart gedeelte van het hoofdstuk bespreekt de onderzoeksresultaten die specifiek gericht zijn op buitenschoolse opvang (§6.6). Waarom maken respondenten wel of geen gebruik van buitenschoolse opvang en hoe zou het gebruik ervan kunnen worden gestimuleerd? Het hoofdstuk sluit af met een samenvatting in §6.7.

Zoals in hoofdstuk 4 te lezen is (zie ook tabel 4.1), maakt het merendeel van de respondenten gebruik van een vorm van kinderopvang. Voor het interviewen van juist deze groep ‘gebruikers’ van kinderopvang is bewust gekozen. Dit brengt echter wel met zich mee dat er slechts een beperkte hoeveelheid onderzoeksresultaten kunnen worden getoond over het besluit zorgtaken níet uit te besteden. Daarom is besloten om, hoewel in de hoofdstukken 2 en 3 de thema’s ‘uitbesteding van zorgtaken’ en ‘type kinderopvang’ apart zijn besproken, ze in dit hoofdstuk samen te behandelen onder de titel ‘kinderopvanggebruik’.

Voor het merendeel van de respondenten die gebruik maken van formele kinderopvang geldt dat zij hun jonge kinderen naar een kinderdagverblijf brengen en hun schoolgaande kinderen naar een buitenschoolse opvang. Slechts een minderheid maakt gebruik van gastouderopvang. De respondenten die hun kinderen op een informele wijze laten opvangen kiezen haast allemaal voor grootouders. Andere familieleden of vrienden, burens van ouders zijn bij de opvang van de kinderen nauwelijks betrokken. Wanneer er wordt gesproken over formele versus informele opvang dient dit in het achterhoofd te worden gehouden.

6.1 Feitelijk uitbestedingspatroon

De eerste onderzoeksvraag die in dit hoofdstuk aan bod komt, luidt:

- 2 Wat is het feitelijke uitbestedingspatroon van zorgtaken voor kinderen van Turkse en

Marokkaanse ouders en welke opvattingen hebben zij hierover?

Het overgrote deel van de Marokkaanse huishoudens maakt gebruik van een vorm van kinderopvang of van een combinatie van verschillende vormen. Drie Marokkaanse huishoudens doen dit niet.

Drie Turkse huishoudens hebben gekozen voor een formele vorm van kinderopvang of een combinatie van verschillende vormen. De ouders uit één huishouden maken gebruik van alleen informele kinderopvang. Twee Turkse huishoudens zien op dit moment af van het uitbesteden van zorgtaken.

Tabel 6.1 Kinderopvanggebruik respondenten

één vorm formele opvang		één vorm informele opvang		combinatie van vormen		geen kinderopvang	
buitenschoolse opvang	3	moeder	1	gastouder/buitenschoolse opvang	1		
		schoonmoeder	1	kinderdagverblijf/ bso	8		
				kinderdagverblijf/schoonmoeder	1		
				moeder/ buurvrouw	1		
				bso/ moeder/broer/vriendin	1		
totaal	3	totaal	2	totaal	12	totaal	5

Het meest voorkomende gebruik is te zien in de combinatie van buitenschoolse opvang voor oudere kinderen en kinderdagverblijf voor de nog niet naar school gaande kinderen. Twee ouders hebben expliciet tussenschoolse opvang genoemd. Deze twee ouders maken op dit moment geen gebruik van een andere vorm van opvang omdat hun kinderen oud genoeg zijn om af en toe alleen thuis te zijn. Voor het merendeel van de ouders was de tussenschoolse 'opvang' echter een vanzelfsprekendheid omdat alle kinderen op de basisschool van hun kinderen overblijven tussen de middag. Zij zagen dit dan ook niet zozeer een vorm van opvang.

6.2 Sociaal-economische hulpbronnen, achtergrondkenmerken en kinderopvanggebruik

Deze paragraaf kijkt naar de relaties die bestaan tussen verschillende sociaal-economische hulpbronnen en kinderopvanggebruik. Het feitelijke opleidingsniveau, arbeidsmarktparticipatie, huishoudsamenstelling en inkomen zijn al in de voorgaande hoofdstukken uitgebreid aan bod gekomen. In deze paragraaf wordt dan ook volstaan met de directe relatie van de hiergenoemde bronnen met kinderopvanggebruik. Wel wordt wat dieper ingegaan op het kenmerk 'sociale omgeving' aangezien deze nog niet eerder is besproken. De deelvraag die wordt beantwoord, luidt:

- Op welke wijze zijn sociaal-economische hulpbronnen en achtergrondkenmerken van invloed op het uitbesteden van zorgtaken?

6.2.1 Opleidingsniveau

Wanneer de ouders die geen gebruik meer maken van kinderopvang omdat hun kinderen hiervoor te oud zijn buiten beschouwing worden gelaten, kan worden gesteld dat alle hoogopgeleide respondenten (hbo) gebruik maken van kinderopvang. Bovendien maken zij allen gebruik van één of meerdere soorten van formele opvang. Dit komt overeen met resultaten van Portegijs *et al.* (2006). Geen van de hoogopgeleide respondenten schakelt op regelmatige basis familie of vrienden in voor de opvang van hun kinderen. Ook niet als aanvulling op formele opvang. Dit laatste bleek wel uit gegevens van Portegijs *et al.* (2006).

Bij de laagopgeleide ouders (geen/basis/vmbo/mavo) maken iets meer dan twee keer zoveel ouders wel dan geen gebruik van kinderopvang. Dit komt overeen met eerdere empirische gegevens waaruit blijkt dat laagopgeleiden minder gebruik maken van kinderopvang (Portegijs *et al.* 2006; Merens 2006).

Bij de ouders met een mbo/meao opleiding maken ruim vier keer zoveel ouders wel dan geen gebruik.

De verdeling tussen formeel en informeel kinderopvanggebruik is gelijk bij de laagopgeleide ouders. Bij ouders met een mbo/meao opleiding maken drie keer zoveel respondenten gebruik van een formele dan een informele kinderopvangvoorziening.

De combinatie van formeel en informeel kinderopvanggebruik komt alleen voor bij de laagopgeleide respondenten.

6.2.2 Arbeidsmarktparticipatie

De huishoudens waarin geen van beide ouders een betaalde heeft,⁴⁹ maken allen gebruik van kinderopvang. Ze doen dit omdat zij voor hun opleiding meerdere dagen per week van huis zijn. In de huishoudens die één inkomen hebben (zowel gehuwden alsook alleenstaanden) en die een anderhalf verdienertype kennen, wordt drie keer zoveel gebruik gemaakt van formele opvang als van informele opvang. De 'tweeverdieners' (voltijd) maken alleen gebruik van formele kinderopvang.

6.2.3 Inkomen

Bij de lage inkomens, een gezamenlijk netto maandinkomen lager dan € 1250, is de verdeling tussen formeel en informeel kinderopvanggebruik gelijk. Wel is het gebruik van informele opvang bij deze lage inkomensklasse frequenter dan in huishoudens met een hoger inkomen.

Op één uitzondering na maken alle huishoudens met de inkomensklasse van €1250- €2500 gebruik van formele kinderopvang.

De huishoudens met een inkomen hoger dan €2500 maken op dit moment gebruik van formele opvang, of hebben dit in het verleden gedaan.

Het inkomen lijkt van invloed te zijn op kinderopvanggebruik: hoe hoger het inkomen, des te vaker wordt gekozen voor een formele kinderopvangvoorziening of

49 Een van deze huishoudens bestaat uit een alleenstaande moeder.

combinatie van verschillende typen formele kinderopvang. Deze resultaten zijn in overeenstemming met zeer veel andere onderzoeken (*vid. e.g.* Merens et al. 2006).

6.2.4 Huishoudsamenstelling

De alleenstaande respondenten maken allen gebruik van kinderopvang. Op één na hebben zij allemaal voor formele opvang gekozen. Gegevens van Portegijs et al. (2006) tonen soortgelijke uitkomsten. De helft van hen maakt gebruik van één vorm van formele opvang, de andere helft gebruikt meerdere vormen van formele opvang.

Wanneer men kijkt naar welke huishoudens gebruik maken van een combinatie van formele opvangvoorzieningen, wordt al snel duidelijk dat dit op één na allemaal huishoudens zijn met een of meer kinderen jonger dan 4 jaar én een of meer kinderen in de basisschoolleeftijd. De combinatie waarvan zij gebruik maken is dan ook, op één na, die van een kinderdagopvang voor hun kinderen van 0-4 en buitenschoolse opvang voor hun kinderen van 4-12.

Wanneer wordt gekeken naar het aantal kinderen in een huishouden en hun leeftijd, lijkt alleen de leeftijd van jonge kinderen van invloed te zijn op het al dan niet willen uitbesteden van zorgtaken (zie ook §6.3.2). Een groot deel van de respondenten geeft aan geen of zo min mogelijk gebruik te willen maken van kinderopvang voor hun pasgeborenen of peuters. Wanneer zij toch voor uitbesteding moeten kiezen, besluiten ze liever voor opvang bij familieleden. De gegevens over het daadwerkelijke gebruik van opvang voor jonge kinderen (jonger dan 2½) laten het volgende zien: de helft van de huishoudens die kinderen jonger dan 2½ hebben, maken gebruik van kinderdagopvang. De andere helft van deze huishoudens maakt geen gebruik van opvang voor hun jongste kinderen. Een kwart hiervan ziet ook af van kinderopvang voor hun oudere kinderen. Geen van de huishoudens met kinderen jonger dan 2½ jaar maakt gebruik van informele kinderopvang door bijvoorbeeld familieleden.

6.2.5 Sociale omgeving

Zeven van de tweeëntwintig respondenten geven aan geen of nauwelijks geen familieleden of schoonfamilie te hebben die in Nederland wonen. Vier van hen geven expliciet aan een breed netwerk van vrienden en kennissen te hebben met wie ze veel contact hebben.

Bijna de helft van de respondenten heeft een groot netwerk van eigen bloedverwanten en schoonfamilie in de buurt waar zij zelf wonen, of in andere gemeenten niet ver van hen vandaan. Twee van hen hebben daarnaast een uitgebreid netwerk aan vrienden en kennissen. Drie van hen hebben geen vrienden of kennissen met wie zij contact hebben.

De overige respondenten hebben óf eigen bloedverwanten óf schoonfamilie dichtbij wonen.

Gesteld kan worden dat voor het merendeel van de respondenten familieleden de belangrijkste en grootste groep mensen vormen in hun sociale netwerk. Naarmate

de familie niet in de buurt woont, neemt het hebben van vrienden en kennissen toe. Contacten buiten het werk met collega's hebben de respondenten nauwelijks tot niet. Het overgrote deel van de respondenten heeft voornamelijk contacten met Turken en Marokkanen, ook de respondenten die al vanaf zeer jonge leeftijd in Nederland wonen. Van de respondenten die veel familieleden (eigen bloedverwanten en schoonfamilie) in de eigen woonomgeving hebben, maken *nét* iets meer ouders géén gebruik van deze personen voor de opvang van hun kinderen dan wel. Wanneer men hier nu de respondenten uitlicht die alleen schoonfamilie in hun nabije omgeving hebben, valt op dat zij *wél* gebruik maken van hun schoonmoeder voor de opvang van hun kinderen. Voor deze ouders biedt de steun die zij van hun familieleden krijgen hen grote mogelijkheden arbeid en zorg met elkaar te combineren (Van den Berg 2005). Slechts één respondent maakt voor de opvang van haar kinderen gebruik van een vriendin.

6.2.6 Sociaal-economische hulpbronnen en achtergrondkenmerken in het kort

Uit de theoretische en empirische hoofdstukken is gebleken dat sociaal-economische hulpbronnen en achtergrondkenmerken een verklaring kunnen bieden voor het uitbestedingspatroon van zorgtaken. In deze §6.2 is gekeken naar de wijze waarop dit geldt voor de onderzoeksgroep. Nogmaals dient benadrukt te worden dat verbanden en relaties berusten op een zeer kleine selectieve onderzoeksgroep en dat hiermee dan ook geen harde gegevens worden getoond.

Opleidingsniveau lijkt een verklarende factor voor het lage gebruik van formele kinderopvang: De respondenten met een laagopleidingsniveau maken minder gebruik van formele kinderopvangvoorzieningen dan respondenten met een hoog opleidingsniveau.

Ook het inkomen lijkt van invloed te zijn op kinderopvanggebruik: hoe hoger het inkomen, des te vaker wordt gekozen voor een formele kinderopvangvoorziening of combinatie van verschillende typen formele kinderopvang.

Er lijkt een relatie zichtbaar tussen arbeidsmarktparticipatie en kinderopvanggebruik. In de huishoudens die één inkomen hebben (zowel gehuwden alsook alleenstaanden) en die een anderhalf verdienertype kennen, wordt drie keer zoveel gebruik gemaakt van formele opvang als van informele opvang. De 'tweeverdieners' (voltijd) maken alleen gebruik van formele kinderopvang.

Wanneer wordt gekeken naar huishoudsamenstelling, blijkt dat de respondenten die alleenstaand zijn, allen gebruik maken van kinderopvang. Zij kunnen hiervoor in het geheel niet terugvallen op een partner. De huishoudens met twee samenlevende ouders hebben hierin wat meer speling.

Bij migratiegeschiedenis, lijkt vooral de verblijfsduur in Nederland lijkt van invloed op het kinderopvanggebruik, maar dit voornamelijk doordat het al dan niet uitbesteden van zorgtaken doorwerkt via de arbeidsverdeling van de respondenten. Er zijn geen aanwijzingen voor een directe relatie tussen gebruik van een bepaalde vorm van kinderopvang en migratiegeschiedenis.

De invloed van de sociale omgeving lijkt vooral te gelden voor familieleden. Voor de opvang van hun kinderen, maakt het merendeel van de respondenten alleen van hen gebruik. Het hebben van vrienden en kennissen lijkt niet van invloed te zijn op het uitbestedingspatroon.

Opleidingsniveau, arbeidsmarktparticipatie en inkomen lijken de sterkste verbanden weer te geven. Ook met huishoudsamenstelling lijkt een relatie te zijn. Bij migratiegeschiedenis lijkt er vooral van indirecte invloed sprake te zijn.

6.3 Opvattingen, normen, voorkeuren: zorgtaken wel of niet uitbesteden

Eerstens wordt in dit gedeelte gekeken naar de overwegingen die de respondenten zelf hebben gehad toen zij hun keuze maakten om al dan niet zorgtaken uit te besteden. Welke opvattingen hebben zij zelf over het uitbesteden van zorgtaken voor kinderen? Hoe worden zij beïnvloed door ideeën en normen uit hun omgeving? Voor enkele respondenten was de keuze om hun kinderen te laten opvangen door derden een vanzelfsprekende. Anderen hebben hier wat langer over nagedacht. Zij hebben bijvoorbeeld gemengde gevoelens over opvang voor baby's en peuters, maar zijn positief over opvang voor oudere kinderen. Vaak was echter de vraag over welke kinderopvangvorm ze zouden gebruiken (*vid. infra* §6.4) een die lastiger was dan de vraag of ze een deel van de zorgtaken wel of niet zouden uitbesteden.

Op de tweede plaats behandelt deze paragraaf de redenen van vrienden, familie en bekenden van respondenten om geen gebruik te maken van formele kinderopvangvoorzieningen. Enerzijds om het 'tekort' aan gegevens over niet-gebruik van de onderzoeksgroep te ondervangen, anderzijds omdat hierdoor de geldende normen van het sociale netwerk duidelijk naar voor komen. De deelvraag die beantwoord wordt is:

- b Welke rol spelen opvattingen, normen en voorkeuren bij de uitbesteding van zorgtaken?

6.3.1 Religie

De ouders die aangeven niet-praktiserend moslim te zijn maken allen gebruik van formele kinderopvang of hebben dat in het verleden gedaan. Bij de overige respondenten die verschillen in mate van religiositeit en geloofsbelijdenis, zijn geen duidelijke patronen zichtbaar in wel of geen gebruik of in vorm van gebruikte opvangvoorziening. De verwachting dat 'strikt' gelovigen wellicht meer traditionele ideeën over uitbesteding van zorgtaken hebben, kan hier niet worden bekrachtigd.

6.3.2 Eigen opvattingen

Een groot deel van de respondenten had een slecht beeld over formele kinderopvang voordat zij er gebruik van maakten. Ze geven vaak aan dat ze ‘slechte dingen’ in de media horen over kinderen die worden mishandeld, verwaarloosd. Opvallend is dat meermaals is genoemd dat de respondenten negatieve verhalen hebben gehoord van mensen die in de kinderopvang werken. Ook wanneer men zelf wél al positieve ervaringen heeft gehad met formele kinderopvang, zijn de negatieve geluiden die men hoort in de media, toch een punt dat ouders doet twijfelen. Eén enkele respondent had vóór het gebruik ervan, een positief beeld over formele kinderopvang en vond het een veilig idee dat haar kinderen zouden worden opgevangen door professionele leidsters.

Voor geen van deze respondenten zijn de negatieve geluiden van doorslaggevende rol geweest om in het geheel van kinderopvanggebruik af te zien. Wanneer ouders gingen kijken en zich lieten informeren bij een kinderopvangvoorziening, waren zij in de meeste gevallen wel gerustgesteld. Wanneer dit (nog) niet zo was, hebben zij toch de beslissing genomen om hun kind(eren) in te schrijven bij de opvangvoorziening, omdat ze nu eenmaal opvang nodig hadden. Het niet uitbesteden van zorgtaken was voor deze ouders geen optie.

Box 6.2 De keuze voor formele opvang

Deze ouders maken inmiddels gebruik van kinderdagopvang en naschoolse opvang en zijn heel tevreden. Het was echter geen gemakkelijke keuze:

‘Ik heb lang over de inschrijving getwijfeld. Ik was bang dat mijn kinderen slecht behandeld zouden worden. [...] Maar ik zag de jaren voorbij vliegen waarin ik nog steeds geen goede opleiding had. Dus, of ik kon bij mijn kind thuis blijven, of hij zou naar de opvang gaan en ik zou niet weten of hij goed behandeld zou worden. [...] Ik heb heel bewust gekozen om nog een opleiding te volgen. Ik heb nu voor mijzelf gekozen om er zelf beter van te worden maar ook om een betere moeder te worden. [...] Ik heb het er met mijn man over gehad. Hij wilde niet dat de kinderen naar een opvang zouden gaan. Hij wilde dat ze door zijn familie zouden worden opgevangen. Maar dat wilde ik niet omdat ik niemand wilde belasten. Uiteindelijk heb ik de beslissing genomen. [...] Ik heb via internet een folder aangevraagd van de opvang die het dichtst bij ons huis is. Maar ja, folders zien er altijd mooi uit. Ik heb besloten om maar te geloven wat daar in stond, omdat ik wel moest. Ik ben een keer gaan kijken en heb een intake gesprek gehad. Je krijgt dan een rondleiding en zo. Ik vond het er allemaal heel mooi uitzien. Ik was nog niet vol vertrouwen, maar heb toch maar besloten dat ik zou geloven dat het goed zou zijn.’ (2)

Waarom hebben de niet-gebruikers binnen de onderzoeksgroep dit besluit genomen?

Zoals hierboven gemeld (vid. supra p. 84), maken drie Marokkaanse huishoudens

op dit moment geen gebruik van formele en/ of informele kinderopvang. Twee van de drie huishoudens staan wel positief tegenover het uitbesteden van zorgtaken, maar hebben momenteel geen kinderopvang nodig. Het derde Marokkaanse niet-gebruikers huishouden laat een andere situatie zien. De vader werkt voltijd. De moeder werkt op dit moment niet, maar hoopt zeer binnenkort werk te vinden. Op dat moment zou zij graag gebruik maken van kinderopvang. Haar man staat hier echter negatief tegenover. ‘Mijn man heeft wel zoiets van: “Een crèche, moet dat nou?” Je hoort toch wel eens dingen [...] op het nieuws. Toen zei hij (echtgenoot) dus ook zo van: “Zie je nou. En daar wil jij je kind naar toe brengen?!”’ (22). Ze hebben nog geen besluit genomen over hoe ze dit gaan aanpakken.

Twee Marokkaans huishoudens zien af van het gebruiken van formele kinderopvang omdat zij denken dat het niet goed is voor kinderen om door anderen dan familie of ouders te worden opvangen. De ene moeder kan zich niet indenken ooit gebruik te maken van buitenschoolse opvang en zou om die reden geen opleiding volgen of baan aannemen wanneer dit niet onder schooltijd zou zijn. De andere respondent is van mening dat de hygiëne op een kinderdagverblijf en buitenschoolse opvang te wensen overlaat. Bovendien heeft zij twijfels over de kunde van de leidsters en de beweegredenen die zij hebben om bij een kinderopvangvoorziening te werken. Daarnaast heeft zij zeer sterk het gevoel dat de moeder degene is die er voor de kinderen moet zijn.

Van de twee Turkse huishoudens die geen gebruik maken van formele en/ of informele opvang, is de reden hiervoor bij één huishouden dat de kinderen nu al wat ouder zijn en kinderopvang niet nodig is. In het andere huishouden staan de ouders negatief tegenover uitbesteding van zorgtaken en hebben er bewust voor gekozen dit dan ook niet te doen. Zij zijn de mening toegedaan dat kinderen het beste door de moeder kunnen worden verzorgd. Of het nu gaat om één dag kinderopvang per week of om meerdere dagen, maakt voor hen geen verschil.

De redenen die worden aangehaald door respondenten zelf om geen gebruik te maken van (formele) kinderopvang kunnen worden onderverdeeld in ten eerste redenen die te maken hebben met het slechte beeld dat zij over kinderopvang hebben door negatieve aandacht uit de media. Het gaat hierbij vooral om veiligheid en vertrouwenskwesties. Ten tweede worden redenen genoemd die liggen in ouderschaps-motieven en -doelen: het niet willen uitbesteden van zorgtaken omdat ouders en dan in het bijzonder moeders het beste altijd zélf voor de kinderen kunnen zorgen. En ten derde redenen die gaan over kwaliteitsaspecten van de kinderopvangvoorziening (hygiëne, kunde van leidsters). Twee door De Ruijter (2005) geschetste vertrouwensproblemen lijken bij deze motieven van grote invloed: de aanbieder van kinderopvang zou niet competent zijn om de zorgtaken uit te voeren. En de Turkse en Marokkaanse vragers van kinderopvang zouden in relatie tot de (veelal autochtone) aanbieders verschillende ideeën hebben over hoe taken zouden moeten worden uitgevoerd.

6.3.3 Opvattingen van de omgeving

Welke opvattingen heeft het sociale netwerk van respondenten over kinderopvanggebruik en hoe zijn de reacties van de omgeving op de keuzes die respondenten hierover hebben gemaakt? Op welke wijze laten de ouders zich beïnvloeden door de mening van anderen?

Het slechte beeld dat ouders hebben van kinderopvang, zoals ook besproken in de voorgaande paragraaf, is niet alleen afkomstig uit de media. Ook van mensen in hun netwerk krijgen respondenten negatieve verhalen te horen. *‘Bij Marokkanen spelen roddels een grote rol, maar die roddels komen wel voort uit waarheden. Dus negatieve verhalen hebben invloed.’*(10)

Respondenten geven aan dat zij in hun omgeving veel verschillende reacties krijgen op hun keuze voor kinderopvanggebruik, zowel stimulerend alsook negatief. Wat opvalt, is dat de respondenten die kennissen van Nederlandse afkomst hebben, duidelijk onderscheid maken tussen opvattingen van Turkse en Marokkaanse vrienden enerzijds en de Nederlandse contacten anderzijds, met voornamelijk negatieve geluiden bij de eerste en positieve reacties bij de andere groep. Respondenten geven aan dat het voor veel Marokkanen en Turken niet normaal is om zorgtaken voor kinderen uit te besteden aan een formele kinderopvang, maar dat familie en vrienden deze taken op zich nemen. Zij groeien hiermee op en zien het haast als een vanzelfsprekendheid, daarom vinden zij de keuze van de respondenten vaak onbegrijpelijk.

Naast deze vanzelfsprekendheid, noemt een groot deel van de respondenten ideeën van vrienden die te maken hebben met het welzijn van de kinderen. Het zou voor kinderen niet goed zijn om door iemand anders dan de eigen ouders of familieleden te worden opgevangen. Vooral moeders worden erop aangesproken dat het hun taak is om voor kinderen te zorgen en dat zij niet (veel, lang of überhaupt) buitenshuis zouden moeten werken.

Geluiden uit het sociale netwerk van respondenten zijn echter niet alleen normatief van aard. Tijdens de interviews blijkt echter ook dat familieleden en vrienden het idee hebben dat het uitbesteden van zorgtaken aan formele instellingen erg duur is. Zij begrijpen hierdoor niet waarom de respondenten hiervoor hebben gekozen en hoe zij dat bekostigen.

Geen van de respondenten heeft zich door negatieve houdingen of normen van de omgeving laten weerhouden gebruik te maken van kinderopvang.⁵⁰ Van *enforceable trust* (Portes & Sensenbrenner 1993) lijkt in dit geval dan ook geen sprake. Wel krijgen de ouders soms harde uitspraken te horen en hebben sommigen het gevoel dat zij hun keuze moeten verantwoorden. *‘Ik heb bij ruzie met mijn nicht gehoord: ‘Jij moet je mond houden want ik heb mijn kind tenminste zelf opgevoed. Jij hebt je kind in de naschoolse opvang gestopt en in de crèche gedumpt.’* (10)

50 Hierbij wordt de respondent die op dit moment geen gebruik maakt van kinderopvang omdat haar man hier negatief tegenover staat niet gerekend. Het gaat hier om personen anders dan de partner.

Op een ‘positieve manier’ laten de respondenten zich echter wel beïnvloeden door het sociale netwerk wanneer men kijkt naar het handelen van mensen in hun buurt. Meermaals is in de interviews ter sprake gekomen dat de respondenten in eerste instantie terughoudend waren in het uitbesteden zorgtaken, of in het geheel niet van het bestaan van formele kinderopvang afwisten. Toen zij zagen dat een zus of vriendin gebruik maakte van kinderopvang, hebben zij ook besloten dit te doen.

Box 6.3 Kinderopvanggebruik: beïnvloed door de omgeving?

Deze respondent en haar man maken vier dagen per week gebruik van een kinderdagverblijf en buitenschoolse opvang voor hun kinderen. Mensen in hun omgeving reageren hier vaak negatief op. Zij laten zich hierdoor echter niet beïnvloeden en hebben duidelijke ideeën over waarom het juist goed is voor kinderen om naar een kinderopvang te gaan:

‘Sommigen zeggen direct: ‘Ik snap niet dat je dat doet. Dat is toch zielig voor kinderen’. En anderen zeggen: ‘Ik zou het niet doen, maar prima dat jullie je kinderen wel naar de opvang brengen’. [...] Die negatieve houdingen snap ik eigenlijk niet. Voor mijn kinderen is het alleen maar goed. Het is goed voor hun ontwikkeling, ze komen in contact met meerdere culturen. Als ze alleen maar thuis zitten, leren ze veel minder. Natuurlijk ga je als ouder ook af en toe zitten om hen wat te leren, maar soms heb je daar geen zin in of tijd voor. En dan blijft zo’n kind vier jaar lang alleen. Daarna moeten ze ook nog eens maanden wennen op school. Nee hoor, voor hun ontwikkeling is het veel beter.[...] Ik heb altijd gezegd dat als ik kinderen zou krijgen, ik ze naar de crèche zou brengen. Ik had nooit het gevoel dat ik een slechte moeder zou zijn wanneer ik ze naar de opvang zou brengen. Het is alleen maar goed voor de kinderen en zo heb ik een beetje tijd voor me zelf. Wat andere mensen denken is hun probleem. [...] Als ik tegen anderen zeg dat het zo goed is voor de kinderen, dan zeggen ze: ‘Misschien heb je wel gelijk.’ Maar dan doen ze het toch niet.’(8)

6.3.4 Familie en vrienden: waarom zien zij af van kinderopvanggebruik?

De respondenten is gevraagd wat volgens hen voor Turkse en Marokkaanse ouders in hun omgeving de belangrijkste redenen zijn om geen gebruik te maken van formele kinderopvang. Veel ouders noemen twee redenen die ‘op de eerste plaats komen’, waarvan de hoge kosten er vaak één van is. Hieronder het overzicht van redenen (met frequentie) die als eerste genoemd worden door de respondenten.

Tabel 6.4 Redenen voor geen gebruik van formele opvang door sociale omgeving

te duur	8
niet goed voor (jonge) kinderen	6
ouders moeten/ willen zelf voor kinderen zorgen	6
niet nodig*	4
papieren rompslomp	3
gebrek aan vertrouwen	3

* Verklaringen voor het niet-nodig-hebben van een formele opvangvoorziening zijn dat één van beide ouders thuis is, of zij hun werktijden kunnen aanpassen. Ook hoort de reden dat de zorgtaken kunnen worden uitbesteed aan familieleden hierbij.

Andere redenen die vaak worden genoemd (op de tweede en derde plaats) zijn de lange wachtlijsten voor formele kinderopvang en de onbekendheid met de inschrijvingsprocedure: ouders weten niet dat zij hun kinderen lange tijd van tevoren moeten inschrijven. Wanneer zij hier (te laat) achter komen, haken zij af.

6.3.5 De invloed van opvattingen, normen en voorkeuren samengevat

In tegenstelling tot wat blijkt uit het theoretische en empirische overzicht, is geen duidelijke relatie tussen kinderopvanggebruik en religiositeit naar voren gekomen uit de gegevens van deze onderzoeksgroep.

Eigen opvattingen, die niet kijken naar religie, lijken van grotere verklarende kracht te zijn. Vooral het slechte beeld dat ouders hebben van formele kinderopvang, lijkt het gebruik in eerste instantie tegen te gaan. Ook opvattingen die ouders hebben over veiligheid en vertrouwen, bepalen in grote mate of ouders hun kinderen naar een formele of informele kinderopvangvoorziening laten gaan. Daarnaast zijn ideeën die respondenten hebben over de kwaliteit van de kinderopvangvoorziening (hygiëne, kunde van leidsters) van invloed op het besluit.

Wanneer wordt gekeken naar de invloed van de sociale omgeving van respondenten valt op dat slechts een kleine minderheid van de ouders zich door normen in het sociale netwerk ervan heeft laten weerhouden gebruik te maken van formele kinderopvang. Geen respondenten zien in het geheel af van kinderopvanggebruik door opvattingen uit hun omgeving. Op een 'positieve manier' laten de respondenten zich wel vaker beïnvloeden: respondenten die zelf huiverig waren gebruik te maken van formele kinderopvang, hebben hiertoe toch besloten, nadat zij in hun omgeving mensen hadden gezien die hun kinderen naar een kinderdagverblijf of buitenschoolse opvang lieten gaan.

6.4 Normen, sociaal kapitaal en vertrouwen: welk type kinderopvang?

In deze paragraaf wordt gekeken naar de afwegingen van ouders bij hun keuze voor een bepaald type kinderopvang. Het gaat om de keuze nádat het besluit is gevallen zorgtaken voor kinderen uit te besteden. Waarom hebben ouders een bepaald type kinderopvang verkozen boven een ander type?

Van de mogelijkheden die ouders hebben om te kiezen tussen formele en informele kinderopvang, zijn enerzijds het kinderdagverblijf en buitenschoolse opvang en anderzijds grootouders het meest populair. De afwegingen die respondenten hebben gemaakt en de twijfels die zij hebben gehad hebben in het merendeel van de gevallen op deze typen betrekking. De deelvragen die worden onderzocht zijn:

- c Welke rol spelen opvattingen, normen en voorkeuren bij het gebruik van een bepaald type kindervang?
- d Op welke wijze is het kunnen benutten van sociaal kapitaal van invloed op de uitbesteding van zorgtaken aan een bepaald type kinderopvangvoorziening?
- e Op welke wijze is de vertrouwenskwestie van invloed op het uitbesteden van zorgtaken aan een bepaald type kinderopvangvoorziening?

6.4.1 (Schoon)moeder of kinderdagverblijf?

De respondenten van wie ouders of schoonouders in de nabije omgeving wonen, maken vaak als vanzelfsprekend van hen gebruik voor de opvang van hun kinderen. Pas wanneer de mogelijkheid van het inschakelen van grootouders wegvalt of dreigt weg te vallen, zoeken zij naar andere oplossingen. 'Ja, je ziet dat in je omgeving. De meeste mensen hebben een hele familie in de buurt die kan oppassen. Je denkt ook helemaal niet aan een kinderopvang.' (20)

Vijf respondenten maken op dit moment (onder andere) gebruik van opvang door hun eigen moeder of door hun schoonmoeder. Wanneer men hierbij de respondenten betreft die dit vroeger hebben gedaan, maar nu zijn overgestapt, is het deel groter. De termen vader en schoonvader zijn slechts sporadisch genoemd. Het blijken in de praktijk van deze onderzoeksgroep alleen de oma's te zijn die voor de opvang van hun kleinkinderen zorgen.

De belangrijkste redenen die worden aangedragen om voor opvang door (schoon)ouders te kiezen zijn enerzijds de vanzelfsprekendheid ervan: wanneer je als ouder die mogelijkheid hebt, kijk je niet naar andere opties. Anderzijds, wanneer wordt ingegaan op de kenmerken en voordelen van het gebruik van opvang door grootouders wordt het vaakst genoemd dat het vertrouwd is, dat het 'eigen' is. Over veel zaken hoeft niet te worden gesproken omdat het logisch is. Dit kunnen opvoedingsthema's zijn, religie of taal maar ook bijvoorbeeld voedingsaspecten. Een ander belangrijk voordeel wordt gezien in het feit dat kinderen in een huiselijke omgeving worden opgevangen. Wat opvalt is dat respondenten die hun (schoon)ouders inschakelen meer het gevoel hebben dat hun kinderen 'bij familie zijn' dan dat ze worden 'opgevangen'.

Een ander aspect dat een rol speelt bij de keuze voor (schoon)ouders zijn de lage kosten. Op één respondent na, betaalde niemand hun (schoon)ouders voor de verleende dienst. Wel worden af en toe cadeau's of kleine vergoedingen gegeven. Enkele respondenten geven aan dat dit de belangrijkste reden is om voor (schoon)ouders

te kiezen en dat zij niet zouden weten hoe ze een formele kinderopvangvoorziening zouden moeten betalen. Andere respondenten zeggen dat deze lage kosten een mooie bijkomstigheid zijn, maar dat het niet de hoofdreden is waarom zij hun (schoon)ouders inschakelen. Zij zien bijvoorbeeld functionele redenen als belangrijkste factor. *'In eerste instantie heb ik alleen aan mijn schoonmoeder gedacht. Het was praktisch. Al helemaal omdat ze bij ons thuis kon komen.'*(5)

Ook zijn er enkele respondenten die bezwaren hebben tegen opvang door (schoon)ouders. Motieven die genoemd worden zijn het geen beslag willen leggen op hun tijd en ouderdom-/gezondheidsproblemen waardoor de respondenten het gevoel hebben dat het te zwaar voor hen is om op te passen. Een nadeel van sociaal kapitaal, het bovenmatige beroep doen op sociale contacten (Portes 1998), wordt door hen bewust vermeden. Eén respondent noemt als belangrijkste motief dat zij niet wil dat haar familie zich teveel met de opvoeding van haar kinderen bemoeit en zij daardoor liever voor formele kinderopvang kiest.

Een van de meest genoemde nadelen van het gebruik van een (schoon)ouder voor de opvang is de afhankelijkheid ervan: wanneer de (schoon)ouders een keer niet kunnen, bijvoorbeeld door ziekte, maar ook wanneer zij gedurende de vakantieperiode voor een langere tijd niet kunnen oppassen, zitten de respondenten met hun handen in het haar. Zij moeten dan snel een andere oplossing bedenken. Voor een enkele keer lukt het wel om een zus, buurvrouw of vriendin te vragen, maar een structurele oplossing is dit niet.

Eigen opvattingen van de respondenten lijken voor een belangrijk deel van invloed op hun keuze voor het inschakelen van grootouders. Vooral ouderschapsmotieven (Pels 1998; Nijsten 1998) zijn hier van belang: het is beter voor kinderen om door familie te worden opgevangen omdat het zo bekend en 'eigen' is, en het hierdoor ziet zo zeer als 'opvang' wordt gezien, maar meer als een deel van de opvoeding, van het leven van het kind. Ook is het beter voor kinderen om in een huiselijke omgeving te zijn (na schooltijd). Naast deze opvattingen over wat goed is voor de kinderen, hebben ouders ook ideeën van praktische aard waardoor opvang door (schoon)ouders wél of juist niet wenselijk is.

Deze eigen opvattingen zijn echter niet het enige element: in de omgeving van een zeer groot deel van de respondenten is het normaal en vanzelfsprekend om grootouders in te schakelen. Dit heeft als gevolg dat deze opvangvorm vaak de eerste optie is waar respondenten naar kijken. Het toegang hebben tot hulpbronnen op basis van het netwerk van familieleden (sociaal kapitaal) is dan ook zeer belangrijk.

Zoals gesteld is een van de belangrijke voordelen die respondenten noemen bij (schoon)ouders voor de opvang de vertrouwdheid en bekendheid. Voor dit type opvang is het hebben van vertrouwen een grote stimulans voor het gebruik ervan.

Voor veel van de respondenten die geen gebruik van (schoon)ouders is bovenge-

noemde afhankelijkheid van hen een reden om voor een formele opvangvoorziening te kiezen. Ouders zijn er van verzekerd dat hun kinderen worden opgevangen, ook wanneer een leidster ziek is. Wat opvalt, is dat het kinderdagverblijf⁵¹ bij het merendeel van de respondenten de enige andere overweging was.

Bij de redenen die in §6.3 aan bod zijn gekomen om al dan niet gebruik te maken van kinderopvang, is voor een belangrijk deel ingegaan op formele opvang. Deze formele kinderopvang is in grote mate het kinderdagverblijf. Vandaar dat hier niet meer wordt ingegaan op de invloed van normen uit de omgeving en eigen preferenties. Wel wordt het effect van de concepten sociaal kapitaal en vertrouwen hier toegelicht.

Voor een deel van de respondenten was een kinderdagopvang geen eerste keuze, maar een ‘noodgedwongen’ oplossing omdat zij geen hulpbronnen, in de zin van sociale contacten, konden aanwenden voor de opvang van hun kinderen. Dit gebrek aan sociaal kapitaal heeft hen doen/ moeten besluiten voor formele kinderopvang te kiezen.

Voor het vertrouwensaspect geldt dat een gebrek aan vertrouwen voor veel respondenten in eerste instantie de reden was om geen gebruik te maken van een kinderdagopvang. Wanneer zij geen andere mogelijkheid hadden, heeft het gebrek aan vertrouwen hun keuze bemoeilijkt. Wat opvalt, is dat het overgrote deel van de ouders slechts van één kinderdagverblijf informatie heeft aangevraagd of bij één kinderdagverblijf is gaan kijken. In de meeste gevallen hebben de respondenten ook voor die kinderdagopvang gekozen en is hun wantrouwen verdwenen. Een enkeling had nog steeds een slecht gevoel erover, maar had geen alternatief en heeft dus tóch hiervoor gekozen.

6.4.2 Gastouders

Van de verschillende vormen van formele kinderopvang, is opvang bij een gastouder het minst populair. Het merendeel van de ouders geeft te kennen dat ze het geen veilige gedachten vinden dat hun kinderen bij iemand thuis wordt opvangen. Het lijkt hierbij geen verschil te maken dat gastouders vaak zijn aangesloten bij een gastouderbureau dat bepaalde toelatingseisen kent.

Enkele respondenten maken wel gebruik van een gastouder, of hebben dit in het verleden gedaan. De tevredenheid hierover is verschillend. Eén respondent is zeer tevreden over de gastouder die zij heeft ingeschakeld voor de opvang van haar dochter. Het grote voordeel boven de buitenschoolse opvang, waarvan zij ook gebruik maakt, is dat wanneer ze eens een keer wat later klaar is met werken, zij zich geen zorgen hoeft te maken: haar dochter kan gewoon wat langer bij de gastouder blijven en een hapje mee eten. Ook opvang in een ‘thuisomgeving’ is voor deze respondent een

51 Voor kinderen van 0-4 jaar. Voor schoolgaande kinderen is buitenschoolse opvang een optie. Hierop zal worden ingegaan in de aparte paragraaf over buitenschoolse opvang.

groot voordeel van gastouderopvang. Een andere moeder heeft een aantal maanden gebruik gemaakt van een gastouder, maar is gestopt omdat ze niet tevreden was. 'Als ik mijn zontje 's ochtends bracht in de kinderwagen, vond ik hem daar nog steeds in als ik hem kwam ophalen. Ook kreeg die vrouw heel vaak bezoek tijdens de tijden dat ze moest oppassen. Ze zat alleen maar te kletsen met allemaal vrouwen die op bezoek kwamen.' (x)

De vertrouwensfactor en de eigen mening van respondenten lijken de meest belangrijke elementen te zijn om geen gebruik te maken van gastouderopvang. Het overgrote deel van de respondenten had een zeer uitgesproken negatieve mening over dit type opvang en de meeste ouders hebben gastouderopvang niet in overweging genomen bij hun keuze voor een bepaald type kinderopvang. Eventuele invloeden van houdingen en normen uit het sociale netwerk van respondenten lijken geen rol te spelen. Zoals gezegd, hebben de meeste respondenten niet aan deze optie gedacht en hebben zij hierover niet gesproken met familie of vrienden.

6.4.3 Sociaal kapitaal en vertrouwen samengevat

De afwegingen die respondenten maken tussen informele en formele kinderopvang, gaan voornamelijk over de keuzes tussen grootouders enerzijds en kinderdagopvang en buitenschoolse opvang anderzijds. Vrienden en burens worden sporadisch benaderd om een keer op te passen, maar worden niet op regelmatige basis ingeschakeld. Gastouderopvang is door het overgrote deel van de respondenten niet overwogen toen zij voor de keuze van een bepaald type kinderopvang stonden.

(Schoon)Ouders worden in de meeste gevallen als eerste en beste keuze beschouwd voor de opvang van kinderen. Pas wanneer de uitbesteding aan hen geen optie is, kijkt men verder. Hieruit blijkt de sterke invloed van het kunnen aanspreken van sociale hulpbronnen. Al zijn het voornamelijk de (schoon)ouders die voor de respondenten in aanmerking komen. Slechts een klein deel van de respondenten die gebruik zouden kunnen maken van de hulp van (schoon)ouders hebben niet gedaan en hebben zelfs alleen maar naar verschillende formele kinderopvangvoorzieningen gekeken.

Vertrouwen is voor het gebruik van (schoon)ouders een positieve impuls: juist omdat respondenten zoveel vertrouwen hebben in de opvang door familieleden, maken zij hiervan graag gebruik. Voor het gebruik van formele kinderopvang is het voornamelijk een gevoel van wantrouwen dat respondenten in eerste instantie doet twijfelen. Vooral over gastouderopvang hebben respondenten een slecht gevoel. Wanneer men meer informatie heeft ingewonnen over kinderdagopvang en buitenschoolse opvang, en naarmate ouders er langer gebruik van maken, stijgt het vertrouwen. Slechts een minderheid van de respondenten wier kinderen naar een formele kinderopvang gaan hebben nog altijd geen vertrouwen hierin, maar zeggen dat zij gewoonweg geen andere keuze hebben.

Niet uit het oog mag worden verloren dat de lage kosten van opvang door (schoon)ouders eveneens een belangrijke stimulans is.

6.5 Belangrijke criteria voor de keuze van formele kinderopvang

In tegenstelling tot de voorgaande paragraaf waarin werd gekeken naar onder andere opvattingen en vertrouwen, gaat deze paragraaf in op kenmerken van formele kinderopvangvoorzieningen zelf, die voor ouders een belangrijke rol spelen bij de keuze om er wel of geen gebruik van te maken.

De deelvragen zijn:

- f Welke criteria zijn voor ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst van belang bij de keuze voor een bepaald type van kinderopvang?
- g Welke (kwaliteits) kenmerken van de kinderopvangvoorziening spelen een rol bij de keuze voor een bepaald type?

Tijdens de interviews is de ouders gevraagd naar de criteria die voor hen belangrijk waren toen zij kozen voor een kinderdagverblijf. Hierbij werd hen eerst gevraagd zelf spontaan enkele punten te noemen. Later in de gesprekken zijn enkele vaste items genoemd waarover de ouders hun mening konden en geven en zeggen of deze hebben meegespeeld toen zij voor de opvang kozen.

6.5.1 Overzicht van criteria

De punten die het meest spontaan zijn genoemd door de respondenten zijn het praktische gegeven van nabijheid van de opvanginstelling. Voor veel ouders is dit het hoofdargument om voor het kinderdagverblijf in kwestie te hebben gekozen. Ook ouders die voor hun kleine kinderen in de nabije toekomst een kinderdagopvang moeten kiezen, zeggen dat dit het uitgangspunt is waarop ze gaan zoeken.

Andere criteria die door de respondenten het vaakst als eerste worden genoemd zijn dat er bij het kinderdagverblijf veel individuele aandacht voor de kinderen moet zijn, dat het schoon en hygiënisch moet zijn en dat de opvang veilig moet zijn voor kinderen. Overige zaken die ouders spontaan het meest hebben genoemd (maar niet op de eerste plaats) zijn (in volgorde van frequentie): een gemengde groep kinderen: niet 'wit' of 'zwart', rekening houden met voedingswensen, activiteiten voor kinderen, een goed contact tussen ouders en leidsters, goede leiding. Verder zijn het aanwezig zijn van speelgoed, een 'thuissfeer', het aanwezig zijn van buitenlandse leidsters en het bijbrengen van discipline zaken die spontaan genoemd zijn als belangrijk voor een kinderdagverblijf. Op deze punten zijn de keuzes echter niet gebaseerd.

Enkele respondenten uit de hoofdstad vertelden dat zij beperkt waren in hun keuze voor een kinderdagopvang doordat ouders hun kinderen alleen binnen hun eigen stadsdeel naar een kinderdagverblijf mogen brengen en het feit dat één stichting alle kinderopvangcentra in een wijk onder haar hoede heeft en de instellingen dus niet echt van elkaar verschillen. Dit laatste geldt voor meerdere respondenten in andere steden ook voor de buitenschoolse opvang.

6.5.2 Betalingswijze

Wanneer respondenten besloten op zoek te gaan naar een formele kinderopvanginstelling voor hun kinderen, legden zij zich min of meer neer bij de kosten die het gebruik met zich zou meebrengen. Voor verreweg de meeste respondenten die gebruik maken van kinderdagopvang of buitenschoolse opvang zijn de kosten en betalingswijze echter wél een zeer heikel punt. Het feit dat deze respondenten hebben gekozen voor formele kinderopvang, wil niet zeggen dat zij tevreden zijn over de prijs die zij ervoor betalen. Velen van hen hebben er letterlijk slapeloze nachten van. Niet alleen vinden zij de kosten (te) hoog, maar ook de betalingswijze zoals die nu via de Belastingdienst verloopt, is voor ouders een last. Op enkele gebruikers van formele kinderopvang na, geven alle respondenten aan dat dit een zeer groot probleem is. In sommige gevallen hebben respondenten door de moeilijkheden met de belastingdienst overwogen naar een andere oplossing te zoeken voor de opvang van hun kinderen.

Zoals blijkt uit §6.3.4 zijn de (veronderstelde) hoge kosten van verschillende formele kinderopvanginstellingen een van de hoofdredenen van familie, vrienden en kennissen van respondenten om er geen gebruik van te maken. Ook heeft een zeer groot deel van de respondenten kenbaar gemaakt dat het idee van een moeilijke inschrijving bij de belastingdienst voor mensen in hun omgeving een reden is om geen gebruik te maken van formele kinderopvang.

In de onderstaande alinea wordt een citaat uit een interview gegeven dat aangeeft hoe problematisch de situatie is voor een belangrijk deel van de respondenten.⁵²

Doordat er bij de inschrijving iets is misgegaan, heeft deze respondent maanden lang op het geld gewacht dat de belastingdienst haar zou terugbetalen. De buitenschoolse opvang heeft aangegeven dat de kinderen niet meer zouden mogen komen wanneer het verschuldigde bedrag niet zou worden betaald. De respondent en haar man hebben daarom een lening afgesloten bij de bank: *‘Die rompslomp erom heen (de inschrijving). Dat is een heel gedoe. [...] Het was heel slecht geregeld. Ik kreeg van de belastingdienst niet meteen op 1 januari mijn geld, maar de kinderopvang zei wel dat ik direct moest betalen. En ik had twee maanden niet betaald omdat ik het geld van de belastingdienst nog steeds niet had ontvangen. Mijn man werkte toen in het begin van 2005 ook even niet, dus we hadden alleen maar mijn inkomen. Dus toen heb ik de kinderopvang gebeld om het uit te leggen, dat het aan de belastingdienst lag, maar dat ik het geld direct zou betalen wanneer ik het geld van de belastingdienst had gekregen. En toen kreeg ik een hele starre organisatie voor mij, waar ik al vijf jaar gebruik van had gemaakt (eerst van het kinderdagverblijf, daarna van de buitenschoolse opvang), waar ik al vijf jaar klant was geweest. Ze zeiden tegen me: ‘Moet je luisteren, als je binnen die termijn niet betaalt, kunnen je kinderen hier niet meer naar toe*

52 Het is zeer zeker niet de bedoeling de ‘schuld’ van de problemen bij een partij neer te leggen, maar gezien het feit dat er voor een zeer groot deel van de respondenten zoveel moeilijkheden gemoeid zijn met de betaling, verdient het de aandacht.

komen.' Toen had ik zo iets van: 'Oh, dus zo gaan jullie met mensen om'. Dit is een organisatie die met kinderen, met mensen werkt, dus een beetje sociaal beleid mag er wel zijn. Maar het was echt hard en gewoon commercieel. Ik had er geen woorden voor. Toen ben ik naar de bank gegaan en heb een doorlopend krediet aangevraagd, waar ik nog op dit moment steeds last van heb. Ik heb dus een lening aangevraagd om de opvang dat bedrag te kunnen betalen. Want ja ik denk: 'Als ik geen kinderopvang heb, kan ik niet werken'. En ja, mijn werkgever zegt niet: 'Neem je drie kinderen maar mee.' Dus ja, het werd... een koude douche. Het verbaast me heel erg hoe organisaties daarmee omgaan en hoe de overheid hun laat gaan. Ja, laat ze maar concurreren. Maar voor dit soort dingen, die zo dicht bij de mensen staan, zou het helemaal niet zelfstandig moeten zijn. Het zou allemaal via het rijk geregeld moeten worden. Vrouwen worden gestuurd om te gaan werken. Maar als er iets mis is met de kinderopvang, zegt niemand dat het daardoor komt. Ze zeggen dan alleen maar: 'Je man laat je zeker niet werken'. Maar ik heb meer problemen gehad met kinderopvangorganisaties dan ik met mijn man heb gehad. En dat is niet één keer gebeurd, maar het is een aantal keren gebeurd. Ik heb op dit moment ook liever niet dat ik mijn kinderen daar breng. Ik heb zo iets van: 'Wat zijn dat voor mensen die alleen maar aan geld denken'. [...] Ze (bij de opvang) waren daarin totaal niet begripvol. Ik heb nu vaak dat ik mijn kinderen met tegenzin naar de opvang breng. [...] Ik moest in één keer bijna €6000 betalen. En dan wachten tot je het terugkrijgt van de belastingdienst. En wat heeft die belastingdienst gedaan?! Ik dacht, nou, die sturen mij dat geld in één keer terug. Maar dat deden ze niet. Ze hebben het bedrag waar ik recht op had, verspreid over de overige maanden van het jaar. Dat was echt onhandig voor mij. Want ik dacht, nou dan krijg ik dat geld terug en dan kan ik mijn doorlopend krediet stopzetten. Maar dat ging niet. Dus heb ik mijn lening langer moeten aanhouden, meer rente moeten betalen. Ik had niet verwacht dat het zo zou lopen. Het is heel vervelend'. (16)

6.5.3 Afkomst kinderen en leidsters

Een tweede kwestie, dat naast de kosten en betaling speciale aandacht verdient is het volgende aspect dat voor de Turkse en Marokkaanse respondenten van belang is: de afkomst van de kinderen en leidsters bij formele kinderopvanginstellingen. In het item lijstje van zaken die ouders eventueel belangrijk kunnen vinden voor een kinderopvang, staan onder andere de etnische afkomst van kinderen en leidsters. Veel ouders hebben deze aspecten echter zelf genoemd tijdens de interviews.

Van de ouders die gebruik maken van een kinderdagverblijf, buitenschoolse opvang of beiden, geeft de meerderheid (8) aan dat het een 'gemengde' opvang is. Het aandeel Marokkaanse en Turkse kinderen is echter zeer laag, met meestal slechts één of twee kindjes. Twee ouders geven aan dat de kinderopvang zwart is. De andere ouders melden dat de opvang (overwegend) wit is.

Een groot deel van de ouders hecht veel waarde aan het feit dat er een gemengde samenstelling van kinderen is. Zij hebben dit criterium spontaan als een van de eerste dingen genoemd bij zaken die belangrijk zijn voor een opvanginstelling. Enkele ouders geven aan dat wanneer de opvang van hun eerste keuze alleen 'wit' of 'zwart' zou zijn geweest, zij verder zouden hebben gezocht naar een andere instelling, of hebben dit ook daadwerkelijk gedaan.

Andere ouders zouden wel graag anders willen, maar zien praktische moeilijkhe-

den om voor een ‘gemengde’ kinderopvangvoorziening te kiezen: de buurt waarin zij wonen en waar de kinderopvang gevestigd is, noemen zij een zwarte buurt. Er wonen nauwelijks autochtone Nederlanders, waardoor het vrij onwaarschijnlijk is dat de kinderopvang ‘gemengd’ is. Op de vraag of dit een reden is om op zoek te gaan naar een andere, ‘gemengde’ kinderopvangvoorziening, zegt deze respondent: *‘Ik wil dat graag doen. Maar ik ga niet een halfuur reizen om een locatie met Nederlanders te vinden. Ik heb ook nog andere dingen te doen en ik heb die mogelijkheid niet met vervoer.’* (15)

Ook een gemengde groep wat betreft afkomst van leidsters, vinden enkele ouders heel belangrijk. Echter, minder ouders vinden dit belangrijk dan de afkomst van de kinderen. Twee ouders die veel belang hechten aan het feit dat de leidsters van verschillende afkomst zijn, noemen het voordeel dat deze leidsters af en toe Arabisch kunnen spreken met de kinderen. Andere respondenten zien de positieve zaken hiervan in de trant van ‘het elkaar begrijpen’, maar ook in de zin van dat het ‘niet meer dan normaal is’ om in deze tijd – waarin veel aandacht uitgaat naar het leven in een multiculturele samenleving – een gemengde samenstelling van leidsters te hebben. *‘Alle nationaliteiten door elkaar, dat is goed. Zo leren kinderen omgaan met verschillende culturen.’* (14) Bij de formele kinderopvanginstellingen waar ‘buitenlandse’ leidsters werkzaam zijn, geven respondenten aan dat zij vaak een lagere functie hebben dan hun autochtone collega’s.

Een Turkse respondent die zelf gebruik maakt van buitenschoolse opvang en van een Marokkaanse gastouder, geeft als een verklaring voor het lage gebruik ervan onder Turkse en Marokkaanse huishoudens dat zij zichzelf niet herkennen in de autochtone leidsters.

Een groot deel van de ouders heeft over de afkomst van de leiding een neutraal standpunt: wanneer de groepsleiding ‘gemengd’ zou zijn, zou het leuk zijn. Maar wanneer dit niet zo is, is het niet zo erg. Een minderheid van de respondenten heeft hier niet eerder over nagedacht en vindt het niet belangrijk.

6.6 Gebruik van buitenschoolse opvang

Zoals in het inleidende hoofdstuk is vermeld, is buitenschoolse opvang er speciaal voor kinderen in de leeftijd van 4-12 jaar. Scholen zullen naar alle waarschijnlijkheid vanaf 2007 worden verplicht voorzieningen te treffen om buitenschoolse opvang te kunnen aanbieden aan ouders.

Er wordt relatief weinig gebruik gemaakt van buitenschoolse opvang.⁵³ Vooral Turkse en Marokkaanse ouders zijn in beperkte mate vertegenwoordigd in de groep gebruikers. Door de speciale selectie van respondenten zal de groep gebruikers van

53 In de rest van de paragraaf zal worden buitenschoolse opvang worden afgekort tot bso.

bso in deze onderzoeksgroep veel hoger liggen dan het landelijke gemiddelde onder Turkse en Marokkaanse ouders. Zij zijn gevraagd naar hun keuzes en tevredenheid. Ook is gekeken naar redenen van niet-gebruikende respondenten voor hun besluit. Aan alle respondenten is ook de vraag voorgelegd wat nu redenen zijn van mensen in hun omgeving om niet voor bso te kiezen.

Zoals eveneens in het inleidende hoofdstuk te lezen is, is er een grote afname te zien in formeel kinderopvanggebruik wanneer kinderen de basisschoolleeftijd bereiken: ouders maken wel gebruik van een kinderdagverblijf, maar haken af wanneer hun kinderen naar school gaan. In de onderzoeksgroep, zijn ondanks de pogingen hiertoe, geen ‘afhakers’ vertegenwoordigd. De respondenten die op dit moment gebruik maken van een kinderdagverblijf staan redelijk positief tegenover een bso en kunnen zich voorstellen hier in de toekomst gebruik van te gaan maken. De respondenten die geen gebruik maken van een bso hebben in het verleden geen gebruik gemaakt van een kinderdagverblijf. Zij hebben of in het geheel afgezien van uitbesteding van zorgtaken, of zij maken/ maakten gebruik van informele kinderopvang. Het zijn geen ‘afhakers’.

Wat kan nu gezegd worden over de groep ouders die gebruik maakt van bso? Waarom hebben deze respondenten gekozen voor deze opvangvorm? Zijn zij tevreden of juist niet?

6.6.1 *Waarom wel of geen buitenschoolse opvang?*

De onderzoeksvraag en deelvragen die in deze paragraaf aan bod komen, zijn:

- 2 *Welke redenen hebben ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst om al dan niet gebruik te maken van buitenschoolse opvang?*
 - a *Welke invloed hebben sociaal-economische hulpbronnen en opvattingen, normen en waarden op het gebruik van buitenschoolse opvang door ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst?*
 - b *Waarom hebben de gebruikers gekozen voor buitenschoolse opvang?*
 - c *Waarom zien ouders af van het gebruik van bso?*

In totaal maken 13 ouders gebruik van (onder andere) bso. Het merendeel van deze ouders heeft in de jaren daarvoor hun kinderen naar een kinderdagopvang gebracht of maakt daarnaast, wanneer zij jongere kinderen hebben, momenteel ook gebruik van een kinderdagverblijf.

De relatie tussen sociaal-economische hulpbronnen en het gebruik uitbestedingspatroon van zorgtaken is in §6.2 uitgebreid behandeld. De data tonen dat een hoger opleidingsniveau en een hoger inkomen vaker gepaard gaan met het gebruik van een formele kinderopvanginstelling, waaronder bso. Ook lijkt er een verband te zijn tussen bso-gebruik en arbeidsmarktparticipatie: hoe vaker en hoe meer ouders buitenshuis werken, des te vaker wordt de opvang van kinderen door een bso uitgevoerd.

Voor een minderheid van de ouders is de bso het eerste contact met formele

kinderopvang. De respondenten die gebruik maken van bso doen dit in haast alle gevallen omdat zij werken of een opleiding volgen. Bij een paar respondenten echter is de arbeidssituatie inmiddels zo veranderd, dat hun kinderen niet meer naar de bso opvang zouden hoeven te gaan. Zij hebben er tóch voor gekozen hun kinderen te naar de bso te laten gaan omdat hun kinderen het er zo naar hun zin hebben. Het merendeel van de respondenten dat gebruik maakt van bso is positief hierover. Opvallend is dat ouders hun kinderen vaak naar de bso laten gaan: 4 of 5 dagen komt regelmatig voor. Dit in tegenstelling tot gegevens van Portegijs *et al.* (2006: 39) die tonen dat schoolgaande kinderen gemiddeld 6,4 uur worden opgevangen (2 tot 2,5 dag).

Doordat veel respondenten al gebruik hebben gemaakt van een formele kinderopvangvoorziening voordat zij voor bso kozen, is de invloed van houdingen van sociale contacten minder aan de orde gekomen bij deze keuze: wanneer respondenten te maken hebben gehad met negatieve opvattingen, is dat vaak al gebeurd toen zij voor een kinderdagopvang kozen. Evenals bij het kinderdagverblijf (en in mindere mate gastouderopvang) heeft geen van de respondenten afgezien van het gebruik van bso doordat hun omgeving hier negatieve opvattingen over had. Dit neemt niet weg dat respondenten veel negatieve geluiden horen uit hun omgeving over het gebruik van bso. Het zou zielig zijn voor kinderen om na schooltijd niet naar huis te kunnen gaan, zoals bijna alle klasgenootjes, maar nog eens een paar uur naar de buitenschoolse opvang moeten. De mogelijkheid om door familieleden te worden opgevangen wordt in dat geval sterk geprefereerd omdat de kinderen in een huiselijke omgeving eerder tot rust zouden kunnen komen.

Ook de respondenten die geen gebruik maken van bso geven aan dat zij het voor kinderen een te lange dag vinden wanneer zij na schooltijd, buitenshuis worden opgevangen. Enerzijds zijn alle regels op school en de buitenschoolse opvang en de drukte waarin de kinderen dan hele dagen verkeren voor deze respondenten een nadeel. Anderzijds is ook het niet tijd doorbrengen met familieleden een punt dat zij als belemmering zien.

De eigen mening en voorkeuren van respondenten lijken een grotere verklarende factor voor het al dan niet gebruik maken van bso dan normen uit de omgeving. Er kan een indeling worden gemaakt in drie groepen respondenten:

- 1 Respondenten die een negatieve houding hebben over zowel formele opvang voor kinderen van 0-4 jaar alsook over bso.
- 2 Respondenten die een negatieve houding hebben over formele opvang voor kinderen van 0-4 jaar, maar positief tegenover bso staan.
- 3 Respondenten die een positieve houding hebben over zowel formele opvang voor kinderen van 0-4 jaar alsook over bso.

De eerste groep omvat respondenten die geen gebruik maken van formele kinder-

opvang, maar wél van informele opvang en een deel van de respondenten die in het geheel afzien van kinderopvanggebruik. Deze ouders hebben sterke opvattingen over ouderschap en denken dat het voor kinderen het allerbeste is om thuis door de eigen ouders/ familie te worden opgevangen. De leeftijd van kinderen is hier niet van belang.

De tweede groep bestaat uit respondenten die bezwaren hebben tegen het uitbesteden van zorgtaken van hele jonge kinderen. Zij denken dat het niet goed is voor baby's en peuters om te worden opvangen door leidsters. In veel gevallen maken deze respondenten echter toch (noodgedwongen) gebruik van een formele kinderdagopvang. Deze ouders hebben daarentegen geen negatieve houding over de opvang van schoolgaande kinderen. Zij zien in bso een aantal voordelen voor de kinderen.

De derde groep bestaat uit een deel van de respondenten die gebruik maken van zowel kinderdagopvang alsook van bso. Ook enkele respondenten die helemaal geen gebruik (meer) maken van kinderopvang, kunnen in deze categorie worden ingedeeld.

6.6.2 Welke buitenschoolse opvang? Belangrijke (culturele) aspecten

In de voorgaande paragraaf zijn redenen van respondenten zelf en redenen van hun sociale omgeving aan bod gekomen om wel of geen gebruik te maken van een bso. In dit gedeelte wordt gekeken naar welke eigenschappen van een bso nu van belang zijn voor ouders. Op welke criteria letten ouders wanneer zij kiezen voor een bepaalde buitenschoolse opvangvoorziening? En welke punten maken een bso een goede bso?

De deelvragen waarnaar in dit gedeelte wordt gekeken, luiden:

d) Welke kenmerken van buitenschoolse opvang zijn belangrijk voor de afweging om er al dan geen gebruik van te maken?

e) Zijn de gebruikers tevreden over de bso?

Kiezen tussen verschillende bso's?

Veel ouders hebben het gevoel dat ze niet tussen verschillende buitenschoolse opvanginstellingen konden kiezen. Dit voornamelijk omdat er maar één bso is verbonden aan de school waar hun kinderen naartoe gaan, maar ook omdat er slechts één of hooguit twee buitenschoolse opvangvoorzieningen in de buurt van de school of hun eigen woning zijn. Ook wordt het feit genoemd dat wanneer er al meerdere buitenschoolse opvangvoorzieningen zijn in een buurt, deze onderdeel zijn van één organisatie en hierdoor vrijwel niet van elkaar verschillen.

Andere respondenten hebben dit ook opgemerkt, maar zagen het niet echt als een beperking. Zij hebben voor hun gevoel goede keuze kunnen maken tussen twee verschillende bso's en hadden geen behoefte aan nog meer andere buitenschoolse opvangvoorzieningen om uit te kiezen.

Ongeveer de helft van de ouders die gebruik maken van een bso heeft aangegeven dat

het belangrijkste criterium waarop zij hebben gezocht, de nabijheid was of dat zij automatisch hebben gekozen voor de bso die verbonden is aan de school van hun kinderen.

Belangrijke aspecten van buitenschoolse opvang

Veel van de criteria die voor een kinderdagverblijf als belangrijk werden gezien door de respondenten, spelen ook een rol bij bso. Zo zijn veiligheid en hygiëne erg belangrijk en zijn dit dingen waarop ouders letten wanneer zij voor de eerste keer bij een bso gaan kijken. Voedingswensen worden ook bij een eerste bezoek kenbaar gemaakt. Eveneens zijn de afkomst van kinderen en leidsters een thema dat bij dit type opvang speelt.

Belangrijke aspecten die door ouders genoemd worden bij bso, maar die niet aan bod kwamen bij de opvang voor jongere kinderen, zijn activiteiten die al dan niet georganiseerd zouden moeten worden op de bso. Het combineren van sportactiviteiten met de buitenschoolse opvang wordt door veel respondenten als wens aangegeven. Maar ook het doen van spelletjes binnen de opvang met de oudere en jongere kinderen, het kunnen buiten spelen, of huiswerkbegeleiding worden aangegeven als belangrijke aspecten.

Ouders hebben verschillende ideeën over wat de taken van een bso zijn. Zo zijn er respondenten die de bso zien als ‘ontspanning’ voor kinderen. Er moeten vooral leuke dingen gedaan kunnen worden, waar kinderen vrijblijvend aan kunnen deelnemen. Andere ouders zien de bso eerder als verlengstuk van school en zouden graag zien dat er, zij het op meer ‘vrije’ manier, aandacht wordt besteed aan educatieve aspecten. *‘Ik zie de buitenschoolse opvang als een stukje opvoeding. [...] Dus ja, ik vind dat er structuur moet zijn, een beetje opvoeding, ze moeten het kind kunnen verbeteren. [...] Natuurlijk moeten ze ook ontspannen, ze hebben de hele dag geleerd op school, maar als ik ze ophaal en ze bij mij thuis zitten is het ook niet vrijheid blijheid.’* (18)

Aspecten met betrekking tot culturele achtergrond?

Een van de vermoedens was dat ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst wellicht specifieke wensen hebben betreffende kinderopvanginstellingen die te maken hebben met hun Turkse en Marokkaanse achtergrond. Daarom is hierover in de item lijst aandacht besteed en de zijn de respondenten hiernaar gevraagd.

Activiteiten met een ‘cultureel getinte’ Turkse, Marokkaanse of andere achtergrond worden op een minderheid van de bso’s waarvan de respondenten gebruik maken aangeboden. Is dit nu iets dat respondenten belangrijk vinden voor een bso? Door een meerderheid van de respondenten worden ‘culturegeoriënteerde’ activiteiten als een leuk initiatief bevonden, maar niet iets waar zij zeer veel waarde aan hechten. Wanneer er aandacht zou worden geschonken aan bijvoorbeeld Marokkaanse kindliedjes of verhaaltjes zou dat leuk zijn, maar wanneer het niet gebeurt, is dit niet erg. Slechts een minderheid van de ouders noemt het ontbreken hieraan als nadeel van de buitenschoolse opvang. Maar daarnaast twijfelen respondenten ook aan de bereidheid van een formele kinderopvang om hier aandacht aan te besteden: *‘Ik denk dat als*

je het zou vragen om meer aandacht aan die dingen te besteden, ze (leidsters) zouden zeggen dat je het zelf met andere ouders zou moeten regelen. Maar eigenlijk denk ik niet dat de leiding er open voor zou staan, dus het heeft niet veel zin om als groep ouders dat te gaan voorstellen.'(1)

Opvattingen van respondenten over of er op de bso aandacht zou moeten worden besteed aan hun religieuze (islamitische) achtergrond, zijn in te delen in twee groepen. Op de eerste plaats zijn er respondenten die stellen dat hier geen aandacht aan moet worden besteed. Kinderen leren thuis, op school of op koranles over het geloof. Ouders vinden het enerzijds de taak niet van de bso en anderzijds twijfelen zij aan de competentie van leidsters om de kinderen hierover iets te leren.

Op de tweede plaats zijn er ouders die hierover iets meer onbewogen zijn. Zij geven aan dat het in principe niet belangrijk is dat er aandacht aan wordt besteed, maar dat het misschien best leuk zou zijn als het wel zou gebeuren. Wat hierbij enkele keren naar voren komt is dat ouders het gevoel hebben dat de 'openbare' bso waar hun kinderen naar toe gaan, niet zo 'openbaar' is. Er wordt wel aandacht besteed aan bijvoorbeeld kerstmis en Pasen. Dit vinden zij jammer: besteed helemaal geen aandacht aan religieuze festiviteiten, of leer de kinderen ook iets over bijvoorbeeld ramadan en vier het Suikerfeest.

Verschillende keren is het aspect van seksualiteit ter sprake gekomen als knelpunt bij bso voor Turkse en Marokkaanse ouders. De respondenten hebben het gevoel dat Nederlandse ouders en leidsters van kinderopvangvoorzieningen andere ideeën hebben over hoe moet worden omgegaan met seksualiteit van kinderen in de basisschoolleeftijd: *'Ik vind het als moslim ouder moeilijk dat leidsters het normaal vinden wanneer een jongen en een meisje verliefd zijn op elkaar, vriendje en vriendinnetje zijn, elkaar kussen, handjes vast houden. Ze zeggen dan: 'oh wat leuk' en ze vinden het normaal. Maar [...] ik wil dat niet stimuleren. Natuurlijk mogen ze met elkaar spelen, maar intimiteit nee. Als ze daar rekening mee zouden houden, zou dat fijn zijn en dan zouden ook meer ouders daar gebruik van maken. [...] Dus dat is iets waar de naschoolse opvang rekening mee moet houden als ze ook kinderen van andere (allochtone) gezinnen willen opvangen.'*(16)

6.7 Kinderopvanggebruik samengevat

In deze samenvattende paragraaf wordt gekeken naar de belangrijkste elementen die van invloed zijn op het kinderopvanggebruik van ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst. Wanneer formele kinderopvang wordt besproken zal dit gaan over zowel kinderdagopvang alsook bso. Alleen in het laatste gedeelte wordt gekeken naar de uitkomsten die specifiek voor bso gelden.

Het merendeel van de respondenten maakt op dit moment gebruik van een of meerdere vormen van informele en/ of formele kinderopvang. Het meest voorkomende kinderopvanggebruik is te zien in de combinatie van buitenschoolse opvang voor oudere kinderen en kinderdagverblijf voor de nog niet naar school gaande kinderen. Opleidingsniveau lijkt een belangrijke verklarende factor voor het lage gebruik van formele kinderopvang: De onderzoeksresultaten tonen dat hoe hoger het opleidingsniveau is, des te meer gebruik wordt gemaakt van formele kinderopvangvoor-

zieningen. Ditzelfde verband lijkt ook naar voren te komen uit het inkomen van de respondenten: hoe hoger het inkomen, des te vaker wordt gekozen voor een formele kinderopvangvoorziening of combinatie van verschillende typen formele kinderopvang. Een duidelijke koppeling met het vijfde hoofdstuk komt naar voren uit de schijnbare relatie tussen arbeidsmarktparticipatie en kinderopvanggebruik. Hoe langer en vaker ouders buitenshuis werken, des te vaker wordt er gebruik gemaakt van formele opvang ten opzichte van informele opvang. De huishoudens die een redelijk traditionele verdeling van taken kennen, inclusief de arbeidsmarktparticipatie, en die waarin traditionele ouderschapsopvattingen heersen, besteden minder vaak zorgtaken voor kinderen uit.

Wanneer wordt gekeken naar huishoudsamenstelling, blijkt dat de respondenten die alleenstaand zijn, allen gebruik maken van kinderopvang. Zij kunnen hiervoor in het geheel niet terugvallen op een partner. De huishoudens met twee samenlevende ouders hebben hierin wat meer speling.

Een direct verband tussen kinderopvanggebruik en migratiegeschiedenis lijkt niet te bestaan. De verblijfsduur in Nederland lijkt voornamelijk van invloed doordat het al dan niet uitbesteden van zorgtaken doorwerkt via de arbeidsmarktparticipatie.

De respondenten die hun sociale omgeving inschakelen voor kinderopvang, maken voornamelijk gebruik van familieleden. Vrienden, kennissen en burens worden hiervoor nauwelijks gevraagd. Ouders binnen deze onderzoeksgroep mét familieleden in de buurt, maken niet vaker gebruik van informele kinderopvang dan respondenten die géén familieleden dichtbij hebben wonen. Een uitzondering hierop is het hebben van schoonfamilie: respondenten die alleen schoonfamilie in hun nabije omgeving hebben, hebben allen de opvang met hun schoonmoeder geregeld. Dit is een vreemde constatering, wanneer men bedenkt dat in het patriarchale familiesysteem deze lijn voornamelijk van moeder op dochter loopt: een schoonmoeder zal eerder loyaal zijn naar haar eigen dochter toe dan naar haar schoondochter.

In tegenstelling tot wat blijkt uit het theoretische en empirische overzicht, is geen duidelijk relatie tussen kinderopvanggebruik en religiositeit naar voren gekomen uit de gegevens van deze onderzoeksgroep. Eigen opvattingen, die niet kijken naar religie, lijken van grotere verklarende kracht te zijn. Vooral het slechte beeld dat ouders hebben van formele kinderopvang, lijkt het gebruik in eerste instantie tegen te werken. Ook opvattingen die ouders hebben over veiligheid en vertrouwen, bepalen in grote mate of ouders hun kinderen naar een formele of informele kinderopvangvoorziening laten gaan. Daarnaast zijn ideeën die respondenten hebben over de kwaliteit van de kinderopvangvoorziening (hygiëne, kunde van leidsters) van invloed op het besluit. Er kan wat betreft opvattingen die respondenten hebben over het gebruik van formele opvang, een indeling worden gemaakt in drie groepen. Deze opvattingen en het feitelijke gebruik lijken met elkaar gepaard te gaan:

- 1 Respondenten die een negatieve houding hebben over zowel formele opvang voor kinderen van 0-4 jaar alsook over bso.
- 2 Respondenten die een negatieve houding hebben over formele opvang voor

kinderen van 0-4 jaar, maar positief tegenover bso staan.

3 Respondenten die een positieve houding hebben over zowel formele opvang voor kinderen van 0-4 jaar alsook over bso.

Wanneer wordt gekeken naar de invloed van de sociale omgeving van respondenten valt op dat slechts een kleine minderheid van de ouders zich door normen in het sociale netwerk ervan heeft laten weerhouden gebruik te maken van een kinderdagopvang. Voor deze minderheid is dit deels gebeurd door de invloed die sociale contacten hebben gehad op de arbeidsverdeling van respondenten. Sommigen hebben afgezien van buitenshuis betaalde arbeid en maken hierdoor momenteel geen gebruik van kinderopvang.

Op een 'positieve manier' laten de respondenten zich vaker beïnvloeden in het kinderopvanggebruik: respondenten die zelf huiverig waren gebruik te maken van formele kinderopvang, hebben hiertoe toch besloten, nadat zij in hun omgeving mensen hadden gezien die hun kinderen naar een kinderdagverblijf of buitenschoolse opvang lieten gaan.

Sociaal kapitaal en vertrouwen lijken van grote invloed te zijn op de keuzes die respondenten maken. Sociaal kapitaal, in de zin van het gebruik kunnen maken van hulpbronnen in het sociale netwerk, is van groot belang. (Schoon)Ouders worden in de meeste gevallen als eerste en beste keuze beschouwd voor de opvang van kinderen. Pas wanneer de uitbesteding aan hen geen optie is, kijkt men verder. Vertrouwen en wantrouwen spelen eveneens een grote rol in de beslissingen die ouders nemen. Een van de redenen van respondenten om te kiezen voor (schoon)ouders is de grote mate van vertrouwen die zij hierin hebben. Wantrouwen in formele kinderopvanginstellingen is het aspect dat de grootste rol speelt bij de twijfels die respondenten over het gebruik ervan hebben. Dit wantrouwen slaat in de meeste gevallen wel om naar de positieve kant, wanneer ouders meer en langer bekend zijn met de formele voorziening.

Kosten en nabijheid van een formele kinderopvanginstelling zijn zaken waar ouders in eerste instantie naar kijken bij hun besluit voor een bepaalde opvang. Criteria die vervolgens een rol spelen bij hun beslissing, zijn de individuele aandacht voor de kinderen, de hygiëne bij de voorziening, en veiligheid. Zaken die vooral van invloed zijn op de tevredenheid over hun keuze zijn de samenstelling van de afkomst van de groep kinderen, de mate waarin rekening wordt gehouden met voedingswensen, een goed contact tussen ouders en leidsters (van verschillende afkomst) en in het algemeen een goede leiding op de opvangvoorziening. Activiteiten voor kinderen zijn vooral bij de bso een belangrijk element.

Het overgrote deel van respondenten heeft veel problemen gehad met de betaling van de formele kinderopvangvoorzieningen. Zij zien dit als een van de belangrijke redenen waarom niet meer mensen in hun omgeving gebruik maken van formele kinderopvang. Andere belangrijke redenen voor deze familieleden, vrienden en kennissen – naast de kosten en de vertrouwenskwestie – hiervoor zijn de opvattingen

dat het niet goed zou zijn voor (voornamelijk) jonge kinderen om naar een formele opvang te gaan en dat ouders graag zelf voor hun kinderen willen zorgen en geen gebruik willen maken van kinderopvang.

Buitenschoolse opvang

Voor veel respondenten is de bso niet het eerste contact geweest met een formele opvanginstelling. Vaak hebben zij al gebruik gemaakt van een kinderdagopvang. Hierdoor is de invloed van normen en houdingen uit de sociale omgeving minder aan de orde gekomen bij *déze* keuze: wanneer respondenten te maken hebben gehad met negatieve of juist positieve opvattingen, is dat vaak al gebeurd toen zij voor een kinderdagopvang kozen.

Redenen voor het niet gebruik maken van een bso liggen vooral in ouderschaps-motieven en in ideeën over wat goed is voor kinderen. Zo vinden respondenten het zielig voor kinderen om na schooltijd niet naar huis te kunnen gaan en zijn zij van mening dat een dag voor kinderen te lang wordt wanneer zij na school ook nog eens naar een opvang moeten. Voor schoolgaande kinderen zou een rustige thuisomgeving beter zijn.

Een van de vermoedens dat ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst groot belang zouden hechten aan het voorkomen van bepaalde culturele aspecten op een formele kinderopvanginstelling en dan met name bso, komt ten dele uit. Alhoewel het wel of niet houden activiteiten met een 'cultureel getinte' Turkse, Marokkaanse achtergrond niet van invloed zijn op de keuze voor een bepaalde bso, is het wel iets dat de tevredenheid over de bso zou kunnen verhogen voor een deel van de respondenten. Over culturele gewoonten wat betreft voeding, zijn alle respondenten het eens: hiermee moet rekening worden gehouden.

Er lijkt een tweedeling van toepassing in meningen van ouders over de aandacht die zou moeten worden besteed aan religie bij een bso. Enerzijds zijn er ouders die hierop tegen zijn, anderzijds zijn er respondenten die hierover een neutrale mening hebben. Voor geen van de geïnterviewde ouders is het belangrijk dat hier *wél* aandacht aan wordt besteed.

Hoe er wordt omgegaan met seksualiteit van schoolgaande kinderen is iets waarvan respondenten aangeven dat het heel belangrijk voor ze is. Ze vrezen dat de opvattingen van Nederlandse leidsters en ouders hierover toch anders en losser zijn dan hun eigen ideeën.

7 Conclusies en aanbevelingen

7.1 Conclusies

Het doel van deze studie is het geven van inzichten in opvattingen en motieven van Turkse en Marokkaanse ouders die meespelen bij het participeren op de arbeidsmarkt, het uitbesteden van zorgtaken en de keuze voor een bepaald type kinderopvang. De eerste van de twee centrale onderzoeksvragen van deze studie, is:

In welke mate is het lage gebruik van formele kinderopvangvoorzieningen door ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst te begrijpen vanuit sociaal-economische hulpbronnen en achtergrondkenmerken?

Sociaal-economische hulpbronnen lijken het participeren op de arbeidsmarkt en het kinderopvanggebruik goed te kunnen verklaren. Opleidingsniveau lijkt van invloed op beide terreinen: hoe hoger het opleidingsniveau, des te vaker hebben huishoudens een moderne arbeidsverdeling. Hoe hoger het opleidingsniveau, des te vaker wordt gebruik gemaakt van formele kinderopvang. Ook het inkomen lijkt van invloed te zijn op kinderopvanggebruik: hoe hoger het inkomen, des te vaker wordt gekozen voor een formele kinderopvangvoorziening of combinatie van verschillende typen formele kinderopvang.

Bovenstaande relaties gelden voor zowel autochtone alsook allochtone ouders. Wat specifiek op Turkse en Marokkaanse ouders van invloed is, is de migratiegeschiedenis. Verblijfsduur in Nederland lijkt van invloed op de arbeidsverdeling: Hoe langer men in Nederland woont, hoe vaker men een moderne arbeidsverdeling heeft. Ook kan dit doorwerken op kinderopvanggebruik. Een direct verband tussen het gebruik van een bepaalde vorm van kinderopvang en migratiegeschiedenis, is echter niet gebleken uit de onderzoeksgegevens.

Van de theorieën die veelal deze sociaal-economische hulpbronnen als verklaringsbron gebruiken voor arbeidsverdeling en kinderopvanggebruik, lijkt in het onderhavige onderzoek vooral de ruitheoretische benadering (Heath 1976) inzicht te geven in de arbeidsverdeling van respondenten. Zo is zichtbaar dat in de huishoudens waarin de moeders buitenshuis betaalde arbeid verrichten, in tegenstelling tot hun partner, zij hoger zijn opgeleid dan hun man en daardoor waarschijnlijk betere kansen hebben op het verwerven van een inkomen op de arbeidsmarkt. Voor kinderopvanggebruik kan de hulpbronnenhypothese, afkomstig uit de *new home economics*, verklaringen bieden. Het beschikken over een bepaalde hoeveelheid financiële middelen en een hoger opleidingsniveau (doordat het doorwerkt op de kansen op de arbeidsmarkt), vergemakkelijkt het uitbesteden van zorgtaken aan formele kinderopvangvoorzieningen.

De tweede onderzoeksvraag, luidt:

In welke mate is het lage gebruik van formele kinderopvangvoorzieningen door ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst te begrijpen vanuit normen en waarden met betrekking tot arbeidsverdeling, uitbesteding van zorgtaken en type kinderopvang?

Van belang bij deze vraag is het onderscheid tussen eigen opvattingen en preferenties van respondenten enerzijds, en normen, waarden en ideeën van de sociale omgeving van respondenten anderzijds. Voor de arbeidsverdeling kan worden gesteld dat beiden in belangrijke mate effect hebben op de feitelijke arbeidssituatie van de Turkse en Marokkaanse respondenten. Voor kinderopvanggebruik geldt dat vooral de eigen opvattingen van respondenten het feitelijke gebruik kunnen verklaren.

De arbeidsverdeling lijkt voor een belangrijk deel begrepen te kunnen worden door te kijken naar de eigen preferenties van de (vrouwelijke) respondenten, ingedeeld in *adaptive* en *work-centred* vrouwen. De theorie van Hakim (2000) over persoonlijke voorkeuren van vrouwen heeft ogenschijnlijk een grote verklarende factor. In tegenstelling tot de verwachting dat, door sterke ouderschapsmotieven en religieuze achtergrond, een aanzienlijk deel van de Turkse en Marokkaanse moeders ondergebracht zou kunnen worden in de categorie *home-centred* vrouwen, wijzen de onderzoeksresultaten niet in die richting. De vrouwen die voornamelijk gericht waren op een carrière of op een combinatie van ouderschap en carrière hadden vroeger al duidelijke ideeën over het wel of niet buitenshuis willen werken. Ze hadden een helder beeld over de wijze waarop zij invulling wilden geven aan het ouderschap en over op welke manier zij beiden met elkaar wilden combineren. Uit de onderzoeksgegevens blijkt echter wel dat deze preferenties de arbeidsverdeling niet volledig verklaren. Ouderschapsmotieven (Pels 1998; Nijsten 1998) en financiële overwegingen hebben een groot deel van de respondenten doen besluiten minder of meer uren actief te zijn op de arbeidsmarkt dan zij vroeger voor ogen hadden.

Duidelijk is dat opvattingen, normen en verwachtingen uit de omgeving van respondenten van invloed zijn op de arbeidsverdeling. Deze invloed kan verschillend uitpakken. Enerzijds is geconstateerd dat doordat familieleden er traditionele opvattingen op nahouden, sommige respondenten zijn belemmerd in het indelen van hun arbeidsleven zoals zij dat zelf graag hadden willen doen. Sociale controle en beperkingen van de individuele vrijheid (Portes 1998) zijn de negatieve consequenties die sociaal kapitaal met zich meebrengt voor deze ouders binnen de onderzoeksgroep. Anderzijds zijn respondenten door hun sociale omgeving gestimuleerd en gesteund in hun keuzes betreffende arbeidsverdeling. Zij hebben zij zich op een positieve manier laten stimuleren om, door naar vrienden, kennissen of familie te kijken, hun arbeidsleven vorm te geven.

Netwerken en sociaal kapitaal zijn van invloed op het kinderopvanggebruik van respondenten. In veel gevallen kijken de geïnterviewde ouders pas naar formele kin-

deropvangvoorzieningen, wanneer zij geen gebruik kunnen maken van hun sociale netwerk.

De afwegingen die een rol spelen bij de vraag wel of geen gebruik te moeten maken van formele opvang, komen vooral voort uit de eigen opvattingen en ideeën van respondenten. Formele opvang wordt gekenmerkt door het slechte beeld dat respondenten hierover hebben. Door het gebrek aan vertrouwen twijfelen ouders vaak lang of ze hiervan gebruik willen maken. De op vertrouwen gestoelde theorieën van De Ruijter (2005) lijken het uitbestedingspatroon van Turkse en Marokkaanse ouders zeer goed te kunnen verklaren. Met name het vertrouwensprobleem over de competentie van leidsters en de verschillende ideeën die Turkse en Marokkaanse ouders enerzijds en autochtone Nederlandse leidsters anderzijds hebben over hoe taken zouden moeten worden uitgevoerd, lijken van belang.

De invloed van de sociale contacten is voornamelijk zichtbaar in de positieve stimulans die het ouders kan bieden: respondenten die in eerste instantie huiverig waren voor gebruik van formele opvang, hebben toen zij zagen dat een zus of vriendin gebruik maakte ervan, ook besloten dit te doen.

Beide factoren, de sociaal-economische hulpbronnen enerzijds en opvattingen, normen en waarden over arbeidsverdeling en uitbesteding van zorgtaken anderzijds, lijken verklaringen aan te reiken voor het (lage) formele kinderopvanggebruik van ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst. Niet alleen afzonderlijk doen deze factoren er toe, maar zij zijn ook van invloed op elkaar – een lage opleiding en een laag inkomen gaan doorgaans gepaard met traditionelere opvattingen. Bovendien lijkt er een duidelijke relatie te bestaan tussen de twee terreinen arbeidsmarktparticipatie en het kinderopvanggebruik.

7.2 **Beleidsaanbevelingen**

Wat kan nu worden geleerd van de inzichten die dit onderzoek bieden? Welke aanbevelingen kunnen er worden gedaan naar het kabinet toe en naar de formele kinderopvanginstellingen zelf? De beleidsvraag die is onderzocht, luidt:

Is dit lage gebruik van formele kinderopvangvoorzieningen door ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst te vergroten en zo ja, hoe?

Deze vraag kan bevestigend worden beantwoord. Er zijn terreinen waarop vooruitgang geboekt kan worden en het gebruik door ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst gestimuleerd kan worden. Echter, niet alleen kan er worden gewonnen op het terrein van de ‘niet-gebruikende’ Turkse en Marokkaanse ouders, maar kan ook de tevredenheid van gebruikers worden verhoogd.

Opleiding en arbeidsmarktparticipatie

Bekend is dat het opleidingsniveau van zowel allochtonen alsook autochtonen stijgt.

Kijkend naar de onderzoeksresultaten hierover, is het waarschijnlijk dat ook het kinderopvanggebruik hiermee zal toenemen. Investerings in onderwijs zijn dan ook zeer belangrijk. Ook dient aandacht te blijven uitgaan naar het bevorderen van economische zelfstandigheid van vrouwen, en in het bijzonder van Turkse en Marokkaanse vrouwen, die over het algemeen een lage graad van economische zelfstandigheid kennen. Specifieke projecten die gericht zijn op het doen toenemen van de arbeidsmarktparticipatie van Turkse en Marokkaanse vrouwen, en in het bijzonder zij die net nieuw in Nederland zijn, zijn hard nodig. Het blijven financieren en initiëren van en bekendheid blijven verspreiden over projecten en commissies zoals de commissie PaVEM, is dan ook zeer sterk aan te bevelen.

Kosten en inschrijving

Aspecten die van grote invloed zijn op het wel of niet gebruikmaken van formele kinderopvanginstellingen zijn het beeld van de hoge kosten van formele opvang en de inschrijving -en betalingswijzen. Deze aspecten zullen niet alleen voor Turkse en Marokkaanse ouders van belang zijn, ook voor autochtone Nederlandse ouders. Maar omdat relatief gezien meer allochtone ouders een laag inkomen hebben zullen zij zich wellicht meer zorgen baren over deze (veronderstelde) hoge kosten. Een belangrijk deel van de respondenten geeft aan dat zij de kosten voor de formele kinderopvang te hoog vinden. Een aanzienlijk deel geeft echter ook aan dat zij nu minder betalen dan zij van te voren verwacht hadden. Zij hadden het idee dat opvang veel duurder zou zijn. Ook wisten zij niet van de mogelijkheid een deel van de kosten vergoed te krijgen door de werkgever. Zij waren hierdoor in eerste instantie zeer terughoudend in het in overweging nemen van een formele kinderopvang voorziening.

De voornemens van het kabinet om de werkgeversbijdrage te gaan verplichten, zal zeker voor veel ouders tot een gunstiger kostenplaatje leiden. Dit alleen is echter niet voldoende. Ouders moeten beter worden geïnformeerd over de werkelijke kosten van kinderopvang. Voor de lage inkomens zijn met de komst van de Wet kinderopvang, de kosten over het algemeen lager geworden. Voor velen is dit echter niet bekend. Al met al schijnt er een groot informatietekort te bestaan over de kosten van formele kinderopvang. Kosten worden veelal hoger geschat dan zij in werkelijkheid zijn. De overheid kan deze prijsmisvattingen veranderen door meer duidelijke informatie hierover te verstrekken. Hierdoor kunnen grote groepen ouders die momenteel afzien van het gebruik van formele kinderopvang en hierdoor wellicht ook minder actief zijn op de arbeidsmarkt, positief worden beïnvloed en worden gestimuleerd in het gebruik maken ervan.

Het onderhavige onderzoek lijkt aan te tonen dat de inschrijvingsprocedure ten aanzien van kinderopvang door allochtone ouders als moeilijk wordt ervaren. Mogelijkerwijs door de lagere kennis van de Nederlandse taal. De lagere bekendheid met de inschrijvingsprocedure via de belastingdienst zou ook een belemmerende factor kunnen zijn, maar hierbij moet worden opgemerkt dat door alle nieuwe wetten en

regels, autochtone ouders waarschijnlijk ook niet goed op de hoogte zijn van hiervan en evenmin weten hoe het werkt.

De talloze problemen met de inschrijving bij de belastingdienst die aan het licht zijn gekomen tijdens dit onderzoek, tonen dat hierin verbeteringen moeten komen. Turkse en Marokkaanse ouders die hiermee te maken hebben, geven aan dat zij door problemen met de inschrijving andere, informele opvangvoorzieningen overwegen en zijn van mening dat het voor ‘niet-gebruikers’ in hun omgeving één van de belangrijkste redenen is om af te zien van formele kinderopvang.

Meer informatie over formele kinderopvang

Eveneens van grote invloed op het wel of niet uitbesteden van zorgtaken aan een formele kinderopvanginstelling, is het heersende beeld dat formele kinderopvang slecht zou zijn voor kinderen. Vooral voor jonge kinderen. Voor een belangrijk deel komt dit beeld voort, zo stellen de respondenten, uit de slechte berichtgeving in de media. Nu kan gesteld worden dat deze negatieve publieke opinie in het algemeen veel voorkomt in Nederland, ook bij autochtone ouders. Ouders worden als beste opvoeders en opvangers gezien en het uitbesteden van zorgtaken voor kinderen wordt eerder gezien als iets dat ouders doen omdat het niet anders kan, dan omdat het positief zou kunnen zijn voor kinderen. Nu zullen ouderschapsopvattingen –en idealen niet heel snel veranderd kunnen worden, maar onbeïnvloedbaar zijn zij niet. Wanneer ouders het gevoel hebben dat de kwaliteit van formele kinderopvang goed is, zullen de ouderschapsideeën en opvattingen over ‘wie moet zorgen’ wellicht veranderen. Het slechte beeld over de kwaliteit van kinderopvang kan door meer informatieverbreiding en grootschalige ‘promotiecampagnes’ hoogstwaarschijnlijk verbeterd worden. Uiteraard zal er gehoor moeten worden gegeven aan de problemen die heersen in de kinderopvang, zoals het verloop van leidsters, de grootte van de groepen kinderen en het te lage aantal leid(st)ers per groep. Echter, door middel van het uitdragen van informatie over hoe formele kinderopvanginstellingen tewerk gaan, kan veel gewonnen worden.

Deze meer intensieve verspreiding van informatie zou bijvoorbeeld al via consultatiebureaus waar ouders met kleine kinderen komen, kunnen plaatsvinden. Ook buurthuizen waar veel allochtone ouders bij elkaar komen kunnen worden aangedaan. Gastouderopvang verdient hierbij speciale aandacht, gezien de zeer negatieve opvattingen die ouders hierover hebben.

Zoals blijkt uit de onderzoeksgegevens, zijn de negatieve associaties die respondenten hadden met formele kinderopvang, veranderd toen zij er meer bekend mee raakten. Wanneer kinderopvanginstellingen zelf meer informatie zouden verstrekken over hun beleid en werkwijze, zouden ouders wellicht eerder een positief beeld krijgen van formele kinderopvang. Voor de ouders die al gebruik maken van formele opvang, is het van belang dat zij inspraak hebben in het beleid. Door middel van oudercommissies kunnen wensen kenbaar gemaakt worden.

Gemengde kinderopvang

Minder dan werd verwacht, hechten ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst waarde aan belangstelling voor Turkse, Marokkaanse of religieuze achtergronden of activiteiten op formele opvangvoorzieningen. Hoewel ook hieraan meer aandacht besteed zou kunnen worden, is dit niet het punt waarvan ouders hun keuze laten afhangen.

Waar veel ouders wél graag verandering in zouden zien, en waarop sommige respondenten hun keuze wél baseren, is de samenstelling van de groepen kinderen en leidsters. Voor veel Turkse en Marokkaanse ouders is het feit dat hun kinderen naar een ‘witte’ of ‘zwarte’ kinderopvanginstelling moeten gaan een teleurstelling. Ouders herkennen zichzelf niet in de ‘blanke’ leidsters en voor hun kinderen zien zij juist voordelen in het omgaan met kinderen van verschillende culturele achtergronden. Integratie speelt hierbij een sleutelbegrip.

Kinderopvanginstellingen zouden meer aandacht kunnen besteden aan het werven van gekwalificeerde leid(st)ers van verschillende afkomst en zouden een intercultureel managementklimaat als uitgangspunt kunnen nemen. De overheid zou positieve discriminatie kunnen stimuleren.

Wanneer men kijkt naar het gehele debat rondom ‘zwarte’ en ‘witte’ scholen en concentratiewijken, is duidelijk dat het doen van aanbevelingen op dit gebied voor kinderopvangvoorzieningen zeer lastig is. Feit blijft echter wel dat dit voor zeer veel ouders een belangrijk punt is. Een voortdurende discussie hierover is dan ook noodzakelijk.

7.3 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Het onderhavige onderzoek is zeer kleinschalig van aard en is doordat er vrij weinig bekend is op het onderzoeksterrein voornamelijk verkennend. Harde uitspraken kunnen dan ook niet worden gedaan, maar de uitkomsten ervan kunnen wel dienen als kapstok en uitgangspunten voor vervolgonderzoek. Grootschalige kwantitatieve onderzoeken zouden met meer zekerheid resultaten kunnen bieden en ook kwalitatieve onderzoeken met een grotere onderzoeksgroep en grotere spreiding van respondenten hierbinnen kunnen meer inzichten bieden in de opvattingen en keuzeprocessen van ouders. Punt is dat er aandacht moet blijven besteed aan zowel autochtone alsook allochtone ouders. Er blijken verschillen te bestaan in de wensen en behoeften van autochtone Nederlanders en allochtone ouders, en de oplossingen die worden aangedragen zullen dan ook rekening moeten houden met deze diversiteit. Dit echter kan alleen op een efficiënte manier wanneer er binnen onderzoek ook wordt gekeken naar de verschillen – zonder hierbij overeenkomsten te minimaliseren.

Het verkrijgen van informatie via het houden van focusgroepen, zou een mooie aanvulling zijn op diepte-interviews met ouders. Het blijkt een goede methode te zijn voor onderzoek gericht op het achterhalen van meningen, behoeften, voorkeuren en

percepties. Een van de minpunten van het onderzoek is geweest dat voornamelijk moeders zijn gesproken. Onderzoeken gericht op kinderopvanggebruik en arbeidsverdeling zullen specifieke aandacht aan allochtone moeders én vaders moeten besteden. Het is hoogst onwaarschijnlijk, zo niet ondenkbaar, dat de opvattingen van vaders er niet toe doen, maar zij blijven bij onderzoeken telkens onderbelicht. Beslissingen op gebied van arbeidsverdeling en kinderopvanggebruik vinden veelal plaats op huishoudniveau, en niet enkel of voornamelijk op individueel niveau. Er moet binnen onderzoek én binnen het beleidskader, dan ook gekeken worden naar alle partijen in het huishouden.

Geraadpleegde literatuur

- Berg, van den, M. (2005) *Steun of Stuwing? Sociaal kapitaal van Marokkaanse en Antilliaanse vrouwen in genderperspectief. Deelrapport*. Rotterdam, Den Haag: Erasmus Universiteit, Netherlands Institute for City Innovation Studies (NICIS)
- Bois-Reymond, du, M., J. Belt et al. (1998) *Samenwerken aan opvang buiten schooltijd. Kinderen, ouders en professionals aan het woord*. Assen: Van Gorcum
- Dagevos, J. en M. Gesthuizen (2005) *Niet-westerse allochtonen met een stabiele arbeidsmarktpositie: aantallen en ontwikkelingen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, november 2005
- Dijk, van, L. (1994) *Choices in Childcare. The distribution of child care among mothers, fathers and non-parental care providers*. Utrecht: Inter University Centre of Social Science Theory and Methodology (ICS)
- Distelbrink, M. en E. Hooghiemstra (2005) *Allochtone gezinnen. Feiten en cijfers. Signalement 3A*. Den Haag: Nederlandse Gezinsraad
- Distelbrink, M. en E. Hooghiemstra (2006) *Demografie*. In In Keuzenkamp, S. en A. Merens (red.) (2006) *Sociale Atlas van vrouwen uit etnische minderheden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, maart 2006, pp 18-39
- Eriksen, T.H. (1995) *Small places, large issues. An Introduction to Social and Cultural Anthropology*. Londen: Pluto Press
- Flap, H.D. (1987) *De theorie van het sociale kapitaal*. In: *Antropologische verkenningen*, vol. 6, afl. 1, pp 14-27.
- Gijsbers, M. en M. Hartgers (2005) *Minderheden in het onderwijs*. In *Jaarrapport Integratie 2005*. Den Haag: SCP, WODC, CBS, pp 57-81
- González de la Rocha, M. (1994) *The Resources of Poverty, Women and Survival in a Mexican City*. Oxford: Blackwell Publishers
- Heine, ter, E., A. Ph. Visser en E. van de Vliert (1983) *Over het begrip rol*. In: Visser, A. Ph., E. van de Vliert, E.J.H. ter Heine en J.A.M. Winnubst (red.) (1983) *Rollen. Persoonlijke en sociale invloeden op het gedrag*. Meppel: Boom
- Hooghiemstra, E. en A. Merens (1999) *Variatie in participatie. Achtergronden van arbeidsdeelname van allochtone en autochtone vrouwen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Hooghiemstra, E. (2003) *Trouwen over de grens. Achtergronden van partnerkeuze van Turken en Marokkanen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Ijzendoorn, van, R., L. Tavecchio en M. Riksen-Walraven (2004) *De kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang*. Amsterdam: Boom
- Jonkers, M. (2003) *Een miskende revolutie. Het moederschap van Marokkaanse vrouwen*. Amsterdam: Askant
- Koniordos, S.M. (ed.) (2005) *Networks, Trust and Social Capital. Theoretical and Empirical Investigations from Europe*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited
- Kovalainen, A. (2005) *Social Capital, Trust and Dependency*. In Koniordos, S.M. (ed.) (2005) *Networks, Trust and Social Capital. Theoretical and Empirical Investigations from Europe*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited, pp 71-88
- Lippe, van der, T. (1993) *Arbeidsverdeling tussen mannen en vrouwen*. Utrecht: Inter University Centre of Social Science Theory and Methodology (ICS)
- Lomnitz, L.A. (1977) *Networks and Marginality, Life in a Mexican Shantytown*. Londen: Academic Press, Inc. Ltd.
- Marangos, A. en J. Plantenga (2005) *Kinderopvang. Loyaliteit als sterkste kracht*. In Hurenkamp, M. en M. Kremer (red.) (2005) *Vrijheid verplicht – over tevredenheid en de grenzen van keuzevrijheid*. *Jaarboek Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken*. Amsterdam: Van Gennep, pp 59-76

- March, J.G. (1994) *A Primer on Decisionmaking. How Decisions Happen*. New York: Free Press
- Merens A. (2006) Betaalde arbeid. In Keuzenkamp, S. en A. Merens (red.) (2006) *Sociale Atlas van vrouwen uit etnische minderheden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, maart 2006, pp 68-91
- Merens A., S. Keuzenkamp en M. Das (2006) Combinatie van arbeid en zorg. In Keuzenkamp, S. en A. Merens (red.) (2006) *Sociale Atlas van vrouwen uit etnische minderheden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, maart 2006, pp 91-128
- Nijsten, C. (1998) *Opvoeding in Turkse gezinnen in Nederland*. Assen: Van Gorcum
- Pels, T. (1998) *Opvoeding in Marokkaanse gezinnen in Nederland*. Assen: Van Gorcum
- Phalet, K., Wal, ter, J. (red.) en Haker, F. (2004) *Moslim in Nederland. Diversiteit en verandering in religieuze betrokkenheid. Turken en Marokkanen in Nederland 1998-2002*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, SCP-werkdocument 106b
- Pollak, R.A. (1985) A Transaction Cost Approach to Families and Households. In *Journal of Economic Literature*, vol. 23, no. 2, (Juni 1985) pp 581-608
- Portegijs, W., M. Cloin, I. Ooms, E. Eggink (2006). *Hoe het werkt met kinderen. Moeders over kinderopvang en werk*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Portes, A. (1998) Social Capital: Its Origin and Applications in Modern Sociology. In *Annual Review of Sociology*. 24, pp 1-24
- Portes, A., J. Sensenbrenner (1993) Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action. In *American Journal of Sociology* (1993) vol. 98, number 6, may 1993, pp 1320-1350
- Ruijter, de, E. (2005) *Household Outsourcing*. Utrecht: Inter University Centre of Social Science Theory and Methodology (ICS)
- SCP/WODC/CBS (2005) *Jaarrapport Integratie 2005*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/ Wetenschappelijk Onderzoek-en Documentatiecentrum/ Centraal Bureau voor de Statistiek
- Schothorst, Y. (2002) Onderzoek onder allochtonen: wat mag, wat moet en wat kan? In *Houtkoop-Steenstra, H. en J. Veenman (red.) (2002) Interviewen in de multiculturele samenleving. Problemen en Oplossingen*. Koninklijke Van Gorcum
- Tavecchio, L., M. van IJzendoorn, M. Verhoeven, E. Reiling en G. Stams (1996) *Kinderopvang in Nederland: Een empirisch onderzoek naar de afstemming tussen ouders en professionele opvoeders in relatie tot de kwaliteit van kinderopvang*. Leiden: Rijksuniversiteit Leiden, Vakgroep Algemene Pedagogiek
- Turkenburg, M. (1995) *Een baan en een kind. Aspiraties en strategieën van laag opgeleide vrouwen*. Tilburg: Tilburg University Press
- Turkenburg M. en M. Gijsbers (2005) Onderwijs en inburgering. In Keuzenkamp, S. en A. Merens (red.) (2006) *Sociale Atlas van vrouwen uit etnische minderheden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, maart 2006, pp 39-68
- Versantvoort, M., C. Bruin, de, C. Rambeije, de la, M. Arents en J. Kehla (2002) *Allochtonen vrouwen en kinderopvang. Onderzoek naar behoeften, wensen en opvattingen. Eindrapport*. Den Haag: Ministerie van SZW, K.ac. Productions, NEI Arbeid en Onderwijs
- Vliert, van der, E. (1983) Determinanten van rolgedrag. In: : Visser, A. Ph., E. van de Vliert, E.J.H. ter Heine en J.A.M. Winnubst (red.) (1983) *Rollen. Persoonlijke en sociale invloeden op het gedrag*. Meppel: Boom
- Vogels, R. (2003) Onderwijs. In *De Sociale Staat van Nederland 2003*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, pp 27-55

Bijlage 1 *Achtergrondinformatie respondenten*

1. Geslacht
2. Leeftijd
3. Burgerlijke staat
4. Leeftijd partner⁵⁴
5. Geboorteland
6. Geboorteland van uw ouders
7. Geboorteland partner
8. Geboorteland schoonouders
9. Verblijfsduur in Nederland
10. Verblijfsduur in Nederland partner
11. Reden komst (of komst ouders) naar Nederland
12. Leeftijd bij de geboorte eerste kind
13. Aantal kinderen en leeftijd
14. Aantal thuiswonende kinderen
15. Andere inwonende (niet-)familieleden
16. Geloofsachtergrond. Bent u hier actief mee bezig?
17. Geloofsachtergrond partner. Is uw partner hier actief mee bezig?
18. Hoogst afgeronde opleiding. Of welke opleiding volgt u op dit moment?
19. Hoogst afgeronde opleiding partner. Of welke opleiding volgt uw partner op dit moment?

54 Indien u op dit moment geen partner heeft, geldt bij alle vragen die betrekking hebben op de partner dat het gaat om de andere ouder van uw kinderen.

20. Buitenshuis betaalde arbeid. Zo ja, welk werk doet u? Hoeveel uur werkt u?

21. Buitenshuis betaalde arbeid partner. Zo ja, welk werk doet uw partner? Hoeveel uur werkt uw partner?

22. Netto gezamenlijk maandinkomen:

1. minder dan 1250 euro per maand
2. tussen 1250 en 2500 euro per maand
3. tussen 2500 en 4000 euro per maand
4. meer dan 4000 euro per maand

23. (Sociale omgeving) Veel familieleden (eigen bloedverwanten en schoonfamilie) in de buurt? Veel vrienden in de buurt?

24. (Woonomgeving) Woonachtig in welke stad en wijk?

Bijlage 2 Itemlijst interviews

- **Achtergrondkenmerken en sociaal economische hulpbronnen** (zie bijlage 1)
- **Feitelijke arbeidsverdeling en opvattingen hierover**

Arbeidsmarktparticipatie
Werksituatie vóór geboorte eerste kind en na geboorte
Vroegere verwachtingen hierover
Tevredenheid huidige werksituatie
Arbeidsmotivatie
Tevredenheid verdeling arbeidssituatie met partner
Arbeidssituatie bekenden. Meninge
Ideale situatie

Huishoudelijke taken
Verdeling taken binnen huishouden
Vroegere verwachtingen hierover
Tevredenheid verdeling huishoudelijke taken. Zo nee, wil/ kan respondent dit veranderen?
Huishoudelijke verdeling bij familie, vrienden. Meninge
Ideale verdeling

Zorgtaken voor kinderen
Verdeling tussen vader en moeder
Vroegere verwachtingen hierover
Feitelijk combinatie arbeid/zorg
Problemen bij combinatie
Combinatie arbeid/zorg bij familie, bekenden. Meninge
Ideale situatie

- **Kinderopvanggebruik**

Kinderopvang?
Kinderopvang ja/ nee? Waarom wel/ niet?
Reden gekozen opvangvorm
Hoe vaak maakt men gebruik, hoe lang al?
Indien door jaren heen veranderingen in soort en hoeveelheid, waar hebben deze mee te maken gehad? Veranderingen door aantal kinderen? Door veranderende werksituatie?

Zou men meer gebruik willen maken van kinderopvang? Zo ja, in welke situatie? Zou men meer gaan werken wanneer men kinderopvang goed zou kunnen regelen?

Gebruik omgeving

Kinderopvanggebruik familieleden, bekenden. Mening

Wordt hierover onderling veel gesproken

Reacties van bekenden naar respondent toe over kinderopvanggebruik

Tevredenheid gebruik

Positieve aspecten

Voordelen (van ene vorm boven andere vorm)

Negatieve aspecten

Nadelen (van ene vorm boven andere vorm)

Mening over kosten, kwaliteit, leiding, flexibiliteit, diversiteit

Gewenste veranderingen, verbeteringen

Meest ideale situatie rondom opvang

Kosten

Wat zijn de kosten van gebruikt type opvang? Mening

Hoe is betaling geregeld?

Indien formele opvang: betaalt opdrachtgever een deel?

Belangrijke ('Turkse/ Marokkaanse') punten voor kinderopvang?

Afkomst en verdeling kindjes?

Afkomst van leidsters?

Aandacht voor religie?

Marokkaanse /Turkse liedjes, spelletjes, verhalen, taal?

Turks/ Marokkaans eten?

Hygiëne?

• **Buitenschoolse opvang**

Bekendheid buitenschoolse opvang

Maakt respondent zelf gebruik van buitenschoolse opvang?

Kent de respondent mensen die gebruik maken van bso?

Is er een buitenschoolse opvang in de buurt van respondent?

Heeft basisschool van kind regeling met een buitenschoolse opvang?

Mening niet gebruikers

Zou men er gebruik van willen maken. Waarom wel/ niet?

Speelt mening kinderen rol?

Wat zijn verwachtingen over kosten van bso?

Tevredenheid gebruikers

Positieve aspecten

Negatieve aspecten

Mening over kosten, kwaliteit, leiding, flexibiliteit, diversiteit

Vinden de kinderen het leuk? Speelt mening kinderen rol in keuze?

Gewenste veranderingen, verbeteringen.